

DOKTORI (Ph.D.) ÉRTEKEZÉS

PANNON EGYETEM
GEORGIKON MEZŐGAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR

Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola

Témavezető:
Dr. habil Pupos Tibor, egyetemi tanár

CSALÁDI GAZDASÁGOK HELYZETÉNEK ALAKULÁSA AZ EZREDFORDULÓN VAS MEGYE MEZŐGAZDASÁGÁBAN

Írta:

Molnár Balázs

Keszthely
2008

CSALÁDI GAZDASÁGOK HELYZETÉNEK ALAKULÁSA AZ EZREDFORDULÓN VAS MEGYE MEZŐGAZDASÁGÁBAN

Írta:
Molnár Balázs

Készült a Pannon Egyetem Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori iskolája
keretében

Témavezető: Dr. Pupos Tibor

Elfogadásra javaslom (igen / nem)

(aláírás)

A jelölt a doktori szigorlaton.....% -ot ért el,

Az értekezést bírálóként elfogadásra javaslom:

Bíráló neve: Dr. Tenk Antal.....igen / nem

.....

(aláírás)

Bíráló neve: Dr. Kovács Attilaigen / nem

.....

(aláírás)

A jelölt az értekezés nyilvános vitáján %-ot ért el.

Keszthely,

.....

a Bíráló Bizottság elnöke

A doktori (PhD) oklevél minősítése.....

.....

az EDT elnöke

Tartalomjegyzék

1. Kivonat	4
2. Bevezetés	7
2.1. A kutatási probléma meghatározása	7
2.2. Kutatási célok	7
2.3. Kutatási hipotézisek	8
3. Szakirodalmi áttekintés	10
3.1. A családi gazdaság értelmezése	10
3.2. A családi gazdaságok csoportosítása	17
3.3. A farm és a családi gazdaság közötti hasonlóságok és különbségek	19
3.4. A családi gazdaságok törvényi keretei	22
3.4.1. A családi gazdaságok nyilvántartása	22
3.5. A családi gazdaságok céljai és az azokat befolyásoló tényezők	25
3.6. A családi gazdaságok információ forrásai és döntéshozatali sajátosságai	30
4. Vizsgálati anyag és módszer	34
5. Saját vizsgálatok	37
5.1. Vas megye mezőgazdasága az ezredforduló időszakában, avagy a családi gazdaságok gazdasági környezete	37
5.1.1. A megye természeti adottságai	37
5.1.2. Vas megye agrárgazdaságának főbb mutatói	38
5.2. A családi gazdaságok létrehozásának motivációi	65
5.3. Személyi feltételek, a gazdaságok működési keretei	66
5.4. A családi gazdaságok termelési szerkezete, erőforrás ellátottsága	74
5.5. A családi gazdaságok technikai felszereltsége	83
5.6. A családi gazdaságok jövőbeni kilátásai, fejlesztési elképzelései	86
5.7. A családi gazdaságok helyzete az EU csatlakozás után, különös tekintettel a támogatásokra	93
6. Következtetések, javaslatok	99
7. Összefoglalás	104
Új és újszerű kutatási eredmények	106
New and recent research results	107
Irodalomjegyzék	108
Az értekezés témakörében megjelent publikációk jegyzéke	116
Mellékletek	120

1. Kivonat

A nyugat európai országok mezőgazdaságában szinte kizárólagos szerep jut a családi gazdaságoknak, ezért, valamint a rendszerváltást követő néhány év tendenciái alapján feltételeztem, hogy a mezőgazdasági termeléssel foglalkozó nagy számú gazdasági szereplőből a jövőben versenyképes családi vállalkozásokat működtetők rétege alakul ki, és ez a réteg adja majd a magyar agrártermelés meghatározó hányadát. Ennek az alaphipotézisnek a mentén kezdett bennem megfogalmazódni, hogy mit is szeretnék, mit is kellene kutatnom. Családi gazdaságnak olyan, döntően a család munkaerejére alapozott, jövedelemorientált, árutermeléssel foglalkozó vállalkozást kell tekinteni, amely alkalmazhat időszaki, esetleg állandó munkaerőt is.

A kutatómunkám során vizsgáltam a családi gazdaságok illeszkedését az érintett megye agráriumába, létrehozásuk motivációit, személyi feltételeiket, termelési szerkezetüket és annak kialakítását befolyásoló tényezőket, technikai felszereltségüket, jövőbeni kilátásaikat, fejlesztési elképzeléseiket, a fejlődésüket gátló tényezőket, valamint a termelés kockázati tényezőinek megítélését.

Az értekezés fő fejezete a saját vizsgálatok, melyben ismertetem azt a gazdasági környezetet, amelyben az adatgyűjtést lefolytattam, az anyag és módszert, az eredményeket. A gazdaságok létrehozását legnagyobb mértékben a kárpótlás során visszakapott földterületeken, a családi hagyományok folytatására irányuló törekvés motiválta. A termelési szerkezet kialakításakor elsősorban a rendelkezésre álló erőforrásokat és csak másodsorban a piaci igényeket veszik figyelembe.

A földhasználat formáinak, a vetésszerkezet alakulásának technológiai, ágazati, piaci folyamataival kapcsolatban rámutatok a nehéz gazdálkodási körülményekre, amit a nem művelt és vetetlen területek régiós és országos átlagot meghaladó aránya bizonyít. Bemutatom azt a folytonosságot és okait, ami az állattenyésztés területén csak a vizsgált gazdálkodási formára jellemző. A technikai felszereltség vizsgálata során kirajzolódott a fejlesztés égető időszzerűsége, mely egyben az elsőszámú stratégiai fejlesztési irány. A családi gazdaságok tulajdonosai a fejlődésük legfőbb gátját az agrárrolló folyamatos nyílásában látják, ugyanakkor nem érzékelik a szaktanácsadás hiányának, a szétaprózott kínálatnak a negatív hatásait.

A jövőkép szempontjából pozitívum, hogy a gazdálkodók 2/3-a örülne annak, ha utódai a felépített vállalkozásban képzelnék el a boldogulásukat, igazolva a kutatás kezdetén megfogalmazott alaphipotézist.

Abstract

In the agriculture of Western Europe the main part is played almost entirely by family-owned farms, for this reason and also based on the trends of the years after the change in the political system, I assume that from the numerous economical characters who deal with agricultural production, a class of competitive agriculturalists of family-owned farms will arise in the future, and this class will make the greatest contribution to the agricultural production in Hungary. Based on this initial premise, it has become apparent to me what it is that I wish and should research. Family-owned farms can be defined as enterprises which are based on the labour force of the family, are income orientated, produce goods and employ a temporary or even a permanent labour force.

In my research I examine the conformity of family-owned farms in the Vas county agrarium, the motivation for their establishment, their personal conditions, the production structure and circumstances influencing the establishment of their production structure, their technical equipment, future prospects, developmental conceptions, factors hindering their development, and the judgement of production risk factors.

The main chapter of my thesis deals with my own investigations, in which I describe the economical environment in which I collected the data, the material, methods and results. The establishment of farms on land given back as compensation was most of all motivated by an ambition to continue family traditions. When establishing production structures, available resources are taken into consideration first, while the demands of the market are secondary.

Pertaining to the forms of land usage, technological, sectoral and market processes of crop systems, I draw attention to the difficult economical circumstances proven by the proportion of uncultivated and unsown land which exceeds both the regional and the national average. I illustrate continuity and its reasons, which characterizes only the analysed agricultural format within the area of animal husbandry. While examining the issue of technical equipment, an urgent need for modernization became apparent, which simultaneously, is the primary strategic developmental direction. Proprietors of family-owned farms find that the widening of the price gap between agricultural and industrial products is the major hindering factor, but at the same time they do not perceive the negative effects of the lack of technical advice and the fragmentation of supply.

The fact that two thirds of farmers would be pleased if their offspring viewed the family business as a vehicle for their future success projects a positive future vision, thus confirming the starting hypothesis defined at the beginning of the research.

Auszug

In der Landwirtschaft der westlichen Ländern spielten die Familienwirtschaften fast ausschliessliche Rolle, deshalb wurde es von mir anhand der Tendenzen einiger Jahre nach dem politischen Umbruch vorausgesetzt, dass eine Unternehmerschicht in den Familienwirtschaften unter den sich mit der landwirtschaftlichen Produktion beschäftigenden zahlreichen Mitwirkenden entsteht und diese Schicht den bestimmenden Anteil der Agrarproduktion in Ungarn darstellen wird. Anhand dieser Grundhypothese begann ich zu überlegen, was wir tun möchten, was ich zur Forschungsarbeit wählen soll. Als Familienwirtschaft muss solche Unternehmung betrachtet werden, die entscheidend auf die Familienarbeit beruht, die sich aufs Einkommen konzentriert und mit Warenproduktion beschäftigt, in der eventuell sowohl temporäre als auch ständige Arbeitskraft anzustellen sind.

In meiner Forschungsarbeit wurden die Anpassung der Familienwirtschaften dem Agrarium von Bezirk Vas, die Motivation ihrer Entstehung, die Personalvoraussetzungen, die Produktionsstruktur und die ihre Herausgestaltung bestimmenden Faktoren, ihre technischen Ausstattungen, ihre zukünftigen Aussichten, ihre Vorstellungen in der Entwicklung, sowie die Beurteilung ihrer Risikofaktoren untersucht.

Das Hauptkapitel der Doktorarbeit beruht auf eigene Untersuchungen, in dem die ökonomischen Umgebung bekannt gemacht wird, in der die Datensammlung erfolgte, es wird auch das Material, die Methode und die Ergebnisse veröffentlicht.

Die Entstehung der Familienwirtschaften wurde im grössten Teil durch die Bestrebung nach der Fortsetzung der Familientraditionen auf den im Laufe der Vergütung zurückbekommenen Böden motiviert. In der Herausgestaltung der Produktionsstruktur wurde vor allem die zur Verfügung stehenden Kraftquellen berücksichtigt und die Marktbedürfnisse wurden nur von sekundärer Bedeutung. Im Zusammenhang mit den Formen der Bodennutzung, mit den technologischen, Markt- und Zweigprozesse in der Gestaltung der Saatstruktur wird auf die schweren Wirtschaftumstände hingewiesen, was auch die Proportion der nichtangebauten und nichtbesäeten Flächen beweist, die sowohl die regionale, als auch die Landesproportion übersteigen. Es wird die Kontinuität und die Gründe vorgestellt, was im Bereich der Viehzucht nur auf die untersuchte Wirtschaftform bezeichnend ist. Bei der Untersuchung der technischen Entwicklung wurde auch deren brennende Erforderlichkeit beschrieben, die eine strategische Entwicklung ersten Ranges ist. Die Besitzer der Familienwirtschaften betrachten das kontinuierliche Öffnen der Agrarschere als höchstes Hindernis in der Entwicklung ihrer Wirtschaft. Sie nehmen jedoch den Mangel der Berufsberatung und die negative Wirkung des zerstückelten Angebotes nicht wahr.

Ein positives Zukunftsbild ermöglicht, das sich 2/3 der Landwirte darüber freuen würde, wenn ihre Nachkommen ihr Glück in einer aufgebauten Unternehmung suchen würden, was die zu Beginn der Forschung verfasste Grundhypothese beweist.

2. Bevezetés

2. 1. A kutatási probléma meghatározása

A témával kapcsolatos kutatások főbb területei: az árutermelő családi gazdaságok kialakulásának, mai helyzetének és jövőbeni lehetőségeinek kérdései, tekintettel a koncentrációs és integrációs folyamatokra. A fenti probléma megkívánja az árutermelő családi gazdaságok állapotának, szervezetségének, fejlődési tendenciáinak és várható jövőbeni kilátásainak, mint részproblémáknak a meghatározását.

Észlelhető a kutatás témáját képező családi gazdaságok jelenlegi és a jövőbeni kívánt állapota közötti eltérés, de sem az egyiket, sem a másikat nem lehet egy-két mutatóval meghatározni. Ebből következően a kívánt cél megfogalmazása is nehézségekbe ütközik, mivel nem statikus, hanem dinamikus állapotokat kell vizsgálni. A jövőre vonatkozóan nem állapotokat, hanem fejlődési tendenciákat célszerű meghatározni. Folyamatosan fejlődő rendszerről van szó, melyben az elérni kívánt cél olyan árutermelő családi gazdaságok kialakítása és működtetése, amelyek nyereséggel eladható termékek termelésével tartósan versenyképesek és ezáltal hosszú távon fenntartható fejlődésre képesek.

2. 2. Kutatási célok

A kapcsolódó külföldi és hazai szakirodalom tanulmányozásán keresztül vált lehetővé a célok meghatározása:

- a mezőgazdasági vállalkozók gazdálkodási lehetőségeit meghatározó legfontosabb külső tényezők elemzésével és a Vas megyei családi gazdaságok helyzetének felmérésével meghatározni, hogy milyen szerepe van és lehet a családi gazdaságoknak a magyar mezőgazdaság modernizációjában,
- megvizsgálni az agrárvállalkozások indításával kapcsolatos motivációkat,
- megvizsgálni a rendelkezésre álló erőforrások összetételét,
- milyen szerepe van a földbérletnek a vállalkozások működésében,
- hogyan és milyen tényezők hatása alatt alakul a termelés szerkezete,
- a birtokméret és termelési struktúra prognosztizálása,

- piaci impulzusok hatásának tanulmányozása,
- a családi gazdaságok szervezetségének elemzése, értékelése, az iskolai végzettség, birtokméretek, vállalkozói tapasztalatok és egyéb tényezők függvényében,
- megvizsgálni a lehetséges fejlesztési stratégiákat.

Ezen célok - tartalmuknál és természetükénél fogva - csak részben kvantifikálhatók. Ezért a kutatómunka során a megfogalmazott célokat kvantitatív és kvalitatív célokként kezeltem. A kutatás folyamatában a mellékletekben megtalálható kérdőív kezdő (akkor még nem végleges) változatával próbafelmérést végeztem, amely az ok-okozati összefüggések feltárásán, a végleges kérdőív kialakításán kívül elsődleges eredményeket is adott. Ezek kombinálásával kívántam megválaszolni a családi gazdaságokra vonatkozó néhány jövőbe mutató kérdést. Elméleti célként fogalmaztam meg néhány területen az árutermelő családi gazdaságok szerepének, lehetőségeinek megválaszolását abban a reményben, hogy ezzel sikerül hozzájárulni a magyar mezőgazdaság fejlődéséhez (pl. az oktatásban). Gyakorlati célként olyan ajánlások kidolgozására törekedtem, amelyek a szaktanácsadók, a szakmai szervezetek és nem utolsósorban a gazdálkodók számára is hasznosíthatóak.

2. 3. Kutatási hipotézisek

A kutatáshoz kapcsolódó hipotéziseket az alábbiakban fogalmaztam meg:

- Az elmúlt évek tendenciái alapján feltételezem, hogy a mezőgazdasági termeléssel foglalkozó nagy számú gazdasági szereplőből a következő évek során versenyképes családi vállalkozásokat működtetők rétege alakul ki és ez a réteg adja majd a magyar agrártermelés meghatározó hányadát.
- A családi gazdaságok jelenlegi állapotukban nem rendelkeznek megfelelő külső feltételekkel és belső lehetőségekkel, melyekkel megfelelhetnének a piaci elvárásoknak.
- A mezőgazdasági vállalkozások fejlődésének gátja az alacsony jövedelemtermelő képesség, a prognosztizálás és a tervezés hiánya.

- A családi gazdaságok fejlesztése a következő évtizedben bekövetkezik. Ez véleményem szerint a földterület (birtokméret és/vagy üzemi méret) növelésében, a termelési szerkezet átalakításában, épületek létesítésében, valamint gépek beszerzésében fog megnyilvánulni.
- A családi gazdaságok által előállított termékek piacképességét, gazdaságosságát a magas költségszint, a nem megfelelő minőség, valamint a tulajdonosoknak a beruházás, üzemeltetés, értékesítés területére kiterjedő kooperációs kapcsolatainak hiánya korlátozzák a legnagyobb mértékben.
- Az eredményes gazdálkodáshoz szükséges, szakmailag megalapozott döntéshozatal jelenleg csak egy szűk rétegét jellemzi a családi gazdaságoknak, mivel – korábbi kutatásaim alapján – a meghozandó döntéseket a családtagokkal és ismerősökkel való konzultáció után hozzák meg a gazdálkodók. Ez a jövőben nagymértékben változni fog és meghatározó lesz az a réteg, amely a szakemberek útmutatásait figyelembe véve fog dönteni, sőt, ezért anyagi áldozatra is hajlandó lesz.
- A természeti erőforrások védelmének kívánalmait figyelembe véve olyan technológiák bevezetésére kerül sor, amelyek megfelelnek a környezetvédelmi követelményeknek és egyidejűleg a termelés hatékonyságát is javítják.

3. Szakirodalmi áttekintés

3. 1. A családi gazdaság értelmezése

„A földbirtokot a termelés folytatása céljából épületekkel, eszközökkel, gépekkel és állatokkal kell ellátnunk, emberi erőről kell gondoskodnunk, s a termelésnek ezen tényezőit szerves kapcsolatba kell hoznunk. Az ily módon termelés céljából berendezett földbirtok gazdaságnak mondatik. Gazdaságról akkor beszélünk, ha az elkülönül, külön válik a háztartástól” (*HENSCH, 1906*).

A családi gazdaság nem pusztán statisztikai kategória. Sokkal inkább életvitel, jó értelemben vett konzervatizmus, a családi lojalitás és a fenntartható kapitalista vállalkozási forma egyvelege. Vagyis alig, vagy nehezen definiálható (*GASSON et. al., 1988*).

A családi gazdaságokról Magyarországon valójában csak a rendszerváltástól kezdődően lehet olvasni. Az ezt megelőző időszak - az úgynevezett szocialista nagyüzemi gazdálkodás - évtizedeiben egyre erősödő formában jelenlévő mezőgazdasági kistermelés csak részben hozható kapcsolatba a családi gazdaságokkal.

Bizonyos fokú kontinuitást mutat a családi gazdaság a magyar mezőgazdaságnak elsősorban a két világháború közötti, illetve az azt követő időszakára jellemző parasztgazdaságaival, de természetesen vannak egyedi sajátosságai. A családi gazdaságok ugyanis Nyugat-Európában – a hazaitól eltérően - a polgárosodás jegyeinek térnyerésével fejlődtek ki.

Hazánkban a családi gazdaság fogalma évtizedeken keresztül nem volt használatos, többnyire szinonim volt a kistermelő fogalmával. A legegyszerűbb közgazdasági megfogalmazásban egy olyan gazdálkodási egységet jelent, amely a családnak megélhetést biztosít és leköti annak munkaerejét. A gazdaság méretét nagyban meghatározza a család munkaereje és technikai felszereltsége (*FERTŐ, 1996*).

A családi gazdaság fogalmát *ALVINCZ-VARGA (2000)* az alábbiak szerint fogalmazta meg: „Álláspontunk szerint a családi gazdaság a családi kapcsolatokra és erőforrásokra

épülő vállalkozás. A tőke a család tulajdonában van, amely vezeti a gazdaságot, és egyben végzi a termelő tevékenységet is.”

A családi gazdálkodás *FEHÉR (1992)* szerint olyan üzemgazdasági kategória, amely bizonyos azonosságok ellenére nem egyezik meg a háztartás fogalmával. A családi gazdaságokban folytatott tevékenységek alapvető célja az árutermelés. A családi gazdaság jellemzője a háztartással szemben, hogy jövedelem orientált, érdekeltsége az egy főre vetített jövedelem maximalizálásának irányába hat. A gazdálkodásban felhasznált eszközök jelentős része magát a termelést szolgálja, nem a háztartás fogyasztási igényeit elégíti ki. Szerves egységben áll a család háztartásával, ez utóbbi fogyasztásának visszafogása a családi gazdaság működésének, fejlesztésének, bővítésének záloga. Családi gazdaságon a mezőgazdasági termelők azon - saját tulajdonú, illetve bérelt területre alapozott - üzemeit érti, amelyek az adott országra és adott időszakra érvényes területnagyságot, termelési volument elérve, alapvetően a család munkaerejére alapozottan, annak mind teljesebb kihasználását megcélózva, vállalkozási keretek között árutermelést folytatnak, s érdekeltségük az egy fő családtagra jutó, realizált jövedelem maximalizálásában fejeződik ki.

A mezőgazdasági háztartás – az Európai Unió által elfogadott meghatározás szerint – egy olyan háztartás, ahol a gazda független kisvállalkozó, a mezőgazdasági tevékenység a háztartás egész jövedelemforrása (*EUROSTAT, 1991*).

CSERESNÉ (1991) szerint azonban nem lehet éles határt húzni a családi gazdaság és a háztartás, mint gazdálkodási fogalom között. Véleménye szerint a saját fogyasztásra termelt, a családi szükségletek kielégítésére fordított termékek és az árutermék nem választható szét, mindig az adott körülményektől függ, hogy a megtermelt termék mivé válik. A családi munkaerő felhasználásának mértéke szerint három kategóriát különböztet meg:

- részmunkaidős családi gazdaság (családi munkaerő felesleg),
- teljes munkaidős családi gazdaság (családi munkaerő teljes kihasználása),
- családi vállalkozás (bérmunka alkalmazásával).

Fő célkitűzésük - a háztartás szükségletein felül - az árutermelés, és ezáltal jövedelem elérése, a gazdaság mérete azonban lehetővé teszi, hogy a munkafeladatok nagyobb hányadát maguk a családtagok végezhessék el. A jövedelem realizálására való törekvés és a gazdálkodásnak a saját munkaerőre történő alapozása a családi gazdaságok egyaránt fontos jellemzője.

A saját munkaerő vonatkozásában az agrárökonómusok körében nincs teljes egyetértés. Az Európai Unió nyugati országaiban mindazokat a gazdaságokat családi gazdaságnak tekintik, amelyek egy fő teljes foglalkoztatását biztosítják. A hazai szakemberek egy része sem tartja fontosnak ott meghúzni a családi gazdaság méretének felső határát, ahol a munkaerő-szükséglet már lényegesen meghaladja a család munkaerő-kapacitását.

Az agrárvállalkozások csoportosítása során a statisztikai összeírások megkülönböztették a kisgazdaság fogalmát, amelyekben a gazdálkodó és a vele közös háztartásban élők használatában lévő mezőgazdasági terület 1500 m² vagy több, vagy a kert, gyümölcsös, szőlő együttes területe elérte a 800 m²-t. A gazdaságok közé sorolták a legalább 1 szarvasmarhával, lóval, sertéssel, vagy juhval, 50 felnőtt baromfival, 25 anyanyúllal, vagy legalább 25 méhcsaláddal rendelkező háztartásokat (*HARCSA et. al., 1993*).

BUZÁS (1994) szerint nem beszélhetünk családi gazdaságról akkor, amikor az zömében már alkalmazottakra, bérmunkásokra támaszkodik, hisz ezáltal alapjaiban változnak meg a vállalkozás érdekeltségi viszonyai. A családi vállalkozás nagy előnye minden más vállalkozási formával szemben épp abban van, hogy a gazda a saját földjét a saját traktorával szántja, a tehenét saját maga feji és ápolja, és a jó gazda gondossága teremti a jövedelmet. Ez természetesen nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a tulajdonos csúcsmunkák idején bérmunkásokat alkalmazzon, vagy speciális képzettséget és eszközöket igénylő feladatokra szolgáltatásokat vegyen igénybe.

A „mezőgazdasági család” mint fogalom, a lényeges sajátosságokat jól kifejezi. Ez, egy szülőket, gyerekeket, szükség szerint további rokonokat magába foglaló háztartási egység, amely egy termelőegységet, a családi gazdaságot birtokolja és működteti (*BENNETT, 1982*).

Az USDA (USA Mezőgazdasági Minisztériuma) egyik 1944-es kiadványa a családi gazdaságot a következőkben határozza meg: „melynek elsődleges munkaerőforrása a

család és mérete, valamint termelékenysége elsődlegesen a kiadások fedezésére, beleértve a gazdasági fenntartásának költségeit, és olyan jövedelmet biztosít, amely a gazdálkodó család számára kényelmes megélhetést, élelmezést, lakást, orvosi ellátást, oktatást és pihenést, valamint az öregkorra elégséges tartalék felhalmozást biztosítja”.

ALVINCZ-VARGA (2000) szerint a családi gazdaságok egyik alapvető jellemzője, hogy a gazdaság és a háztartás költségvetése gyakorlatilag egybeolvad. A tőkeellátottság szempontjából ez azt jelenti, hogy a családi gazdaságokban a háztartás költségvetése szervesen összekapcsolva magában foglalja a család tagjainak egyéb célokra fordítható bevételeit a gazdaság működésére szolgáló tőkével. A tőkeallokáció igen kedvező lehetősége jön így létre.

A családi gazdaságokban egymás mellett folyik a háztartási és a vállalkozási tevékenység. Az év során megtermelt termékmennyiség egy részét értékesítik, másik részét pedig elfogyasztják, vagyis a tagok fogyasztói és vállalkozói szerepkört is betöltenek a gazdaságban (*GASSON – ERRINGTON, 1999*).

Ahhoz a mezőgazdasághoz, mely a Nyugat-európai országokban elterjedt, családra van szükség és ezek elsődleges célkitűzése a család ellátása. Ha egy család nélkülöz, akkor a gazda célkitűzése is hiányt szenved (*BENVENUTI, 1961*).

Igen sok esetben a család a gazdaságban lakik, így a gazdasággal kapcsolatos célok szinte elkerülhetetlenül keveredni fognak a család vagy a háztartás céljaival. A gazda egyik legfontosabb feladata az, hogy megfelelő egyensúlyt alakítson ki a vállalat termelési (üzleti) és fogyasztói (életmóddal kapcsolatos) tevékenységei között. A család életszínvonalának emelkedése az esetleges beruházások pénzügyi forrásainak elhasználásával járhat, amely azt jelenti, hogy a jövőbeni fogyasztást feláldozzuk a jelenlegiért (*BOEHLJE – EIDMAN, 1984*).

SZAKÁL (1993) szerint a családi gazdaság egy életformát is jelent. Ebben a gazdálkodás és a környezetgazdálkodás szerves egységet alkot. Természetesen ebből adódik, hogy a családi gazdaság problémakörének vizsgálata nemcsak az ökonómia, hanem a szociológia, az ökológia és egyéb tudományok kutatási feladatai közé is tartozik.

Véleményem szerint *TAKÁCSNÉ (1995)* megfogalmazása érzékelteti a legteljesebben a családi gazdaságot, melyet olyan, döntően a család munkaerejére alapozott, jövedelemorientált, árutermeléssel foglalkozó vállalkozásnak tekint, amely alkalmazhat időszakos, esetleg állandó munkaerőt is. További jellemezője, hogy a gazdálkodás nem csak saját tulajdonú termőföldön, saját tulajdonú eszközökkel folyhat, hanem bérelt területen, az eszközök egy részének bérbevételével vagy a megfelelő munka idegen szolgáltatásként történő igénybevételével. A családi gazdaságban meglévő eszközök kapacitásfeleslegét a vállalkozó bérszolgáltatásként, vagy valamilyen társult géphasználati formában értékesítheti. Végül soron ezzel a gazdálkodás jövedelmezőségét is képes javítani, és a gazdaság realizált jövedelmét növelni.

A családi gazdaság meghatározásakor az egyik legjelentősebb kérdés a külső munkaerő megléte, illetve hiánya. Ahogy általában értelmezik, a családi gazdálkodást az jellemzi, hogy a család szolgáltatja a szükséges munkaerőt vagy annak nagy részét, és mindezt alacsony költségen (*BENNETT, 1982*). Bennett megközelítésével egyetértek, a kutatásaim eredményei azt igazolják, hogy a magyar családi gazdaságokban szinte kizárólag a családtagok dolgoznak.

Szorosán vett értelemben a családi vállalkozás egy olyan gazdaság, amelyet a gazda és a családja tart kézben, és amelyet egységes gazdasági egységként tartanak fenn anélkül, hogy bármiféle külső munkaerőt alkalmaznak (*WILLIAMS, 1973*).

Az a megközelítés, amelyet *SYMES (1972)* tanulmányában is alkalmazott, amikor a családi vállalkozást úgy definiálta mint „olyan gazdasági irányultságú mezőgazdasági vállalkozást, amely munkaerő tekintetében csaknem teljes mértékben az ott lakó háztartásra támaszkodik” gyakorlatilag nem tartható. Bizonyos időközönként ugyanis, pl. amikor a gyerekek kicsik, vagy az „üres fészek” állapotban előfordulhat, hogy külső munkaerőt kell alkalmazni.

FURNESS (1983) kiterjesztette a családi gazdaság fogalmát azokra a birtokokra is, amelyek külső munkaerőt alkalmaznak a családi életciklus bizonyos időszakában. Ezen túlmenően szezonálisan alkalmi vagy időszakos munkásokra mindig szükség volt és van, hogy a család munkaerejét a munkacsúcsok idejére kiegészítse.

A külső, illetve a családi munka egymáshoz viszonyított aránya elméletileg elfogadható kritérium. Ennek a gyakorlatba való átültetése azonban azt kívánja, hogy megbízhatóan becsüljük fel a család által biztosított munkaerő mennyiséget. *HILL (1991)* a gazdák jövedelmének és üzleti teljesítményének elemzésekor a családi gazdaságokat az alábbiak szerint definiálta: „a családi gazdaságok azok, amelyekben a család munkaerő szolgáltatása az összes munkaerő-felhasználás több mint 95%-át, köztes gazdaságok azok, ahol ez 50 és 95% között volt, és nem családi gazdaság az, ahol a család munkája nem éri el az 50%-ot”.

HAJDÚ – KOCZA - TAKÁCS (1993) a vállalkozói kisgazdaság, családi üzem alatt értik azt a mezőgazdasági vállalkozást, amely a következő ismérvekkel rendelkezik:

- a folytatott mezőgazdasági tevékenységhez legalább egy fő éves teljes munkaidő alapját leköti, a családtagok közül egy vagy több személy részmunkaidős foglalkoztatását biztosítja;
- a tevékenység végzéséhez szükséges termelési kapacitások egy része saját tulajdonú, bérletsre és idegen szolgáltatás igénybevételére van a gazdaságnak lehetősége;
- a gazdaság megtermelt jövedelme biztosítja a család megélhetési költségeinek és legalább az egyszerű újratermelés feltételeinek a fedezetét.

A családi gazdálkodó legyen bárhol is, keményen dolgozik, nem ad fizetést a feleségének és gyakran gyermekeinek sem, munkaidejük korlátlan, az egy főre jutó díjazás gyakran a mezőgazdasági munkadíj alá esik (*ORWIN, 1930*).

A munkaerő nagy részét többnyire a gazdaságban élő családtagok szolgáltatják, időszakosan azonban külső bérmunka is igénybe vehető (*GALESKI-WILKENING, 1987*).

A családi gazdálkodó sokkal jobban ismeri a családját, mint a munkaerőpiac többi részét. Ezért a gazda szívesebben dolgozik együtt saját gyermekeivel mint más emberekkel. Ugyanígy jobban szereti, ha a felesége a titkárnője, mint hogy külső segítséget vegyen igénybe. Az előnyök különösen akkor növekednek, ha a többi családtag munkaereje egyébként nem lenne teljesen kihasználva (*CASSON, 1982*).

Az ideális családi gazdaságban a családtagok részt vesznek a mezőgazdasági munkában. A rokoni csoport és a munkát végző csoport egysége minden egyes tag számára többféle szerepet jelent: apa, gazdasági vezető, gazdasági munkás, anya, háztartásbeli munkás, gyerekefelügyelő, könyvelő, személyi vezető, időszakos mezőgazdasági munkás, gyerek mezőgazdasági munkás, háztartási segéderő (*FRIEDMANN, 1986*).

Az Európai Közösség 1997-es mezőgazdasági szerkezetre vonatkozó felmérésének (Farm Structure Survey) adatai szerint az Egyesült Királyságban található birtokok 81%-a alkalmaz kevesebb mint 3 éves munkaegységet (ÉME). Az Európai Közösség többi országában a családi gazdálkodás még mindig nagyobb jelentőségű, és az összes birtok 96%-a alkalmaz 3 ÉME –nél kevesebb munkaerőt. Összességében a rendszeres munkaerő 93%-át a gazdák, házastársaik és az egyéb családtagok teszik ki. Az Egyesült Királyság kiemelkedik abban a tekintetében, hogy igen nagy mértékben támaszkodik a bémunkára. Franciaország, Dánia és Hollandia, ahol a kereskedelmi mezőgazdasági ágazat igen fejlett, a munkaerőnek 80%-át még mindig a családtagok adják. A közösség többi országában a család által biztosított munkaerő több mint 90%-ot tesz ki.

A családi gazdaságok nagyon fontos szerepet töltenek be a magyar agráriumban, mind annak piaci szereplőiként, mind az általuk előállított árumennyiséget tekintve. A családi gazdaságban szorosan összefonódik a háztartás és a gazdaság, az önfogyasztás és az árutermelés. Az erőforrásoktól függően a családi gazdaságokra az eltérő méret, termelési szerkezet, és az össztermelésen belül eltérő arányú árutermelés a jellemző. A családi gazdaságot farmnak is szokták nevezni (*DOBOS, 2000*).

Az idézett szerzők véleménye megegyezik abban, hogy a családi gazdaságok jellemzői a következők:

1. A tulajdonlás és a munkavégzés összefonódik, így a személyes érdekelttség automatikusan megtermelődik.
2. A családi gazdaság vállalkozás, így profitorientált, de a vidéken élő család érdeke a környezet megóvása is.
3. Magas színvonalú gépesítettséggel egy többtagú család nagyméretű gazdaság ellátására képes.

4. Kisebb méretű családi gazdaságokban a beruházási terhek megosztására az egyéni gazdák különböző közösségeket hozhatnak létre. Ezzel az egyéni termelők jövedelmét növelik.

3. 2. A családi gazdaságok csoportosítása

A családi gazdaság nem társasági forma, hanem az egyéni gazdaságok egy típusa. Adózás szempontjából lehetnek őstermelők, mezőgazdasági kistermelők, valamint mezőgazdasági egyéni vállalkozók, akik valamennyien az Szja törvény hatálya alá tartoznak.

A gazdálkodás akkor válik vállalkozássá, amikor a gazdálkodási rendszer termékeit már nem az egyszerű újratermelésre használják, hanem arra, hogy monetáris tranzakción keresztül belépjen a szélesebb értelemben vett gazdaságba, és ezzel magát a gazdálkodást egy nyitottabb rendszerbe helyezze. Amint az egyes gazdálkodási rendszerek ily módon nyitottabbá válnak, az egész folyamat az önálló termeléstől (ahol is a munka a fő befektetés és az összes terméket elfogyasztja maga a termelésbe bevont munkaező) egy olyan egyszerű formájú árutermelés felé halad, ahol lassan az összes erőforrást vásárolják, s az összes terméket értékesítik. Ahogy a gazda bekerül a pénzügyi tranzakciókba annak révén, hogy eladja termékeit vagy erőforrást vásárol, gazdasága vállalkozássá alakul át. Az olyan gazdaság, ami semmiféle kereskedelmi átváltási rendszerbe nem lép bele, nem alkot mezőgazdasági vállalkozást (*CYERT – MARCH, 1963*).

Hazai körülményeink között a foglalkoztatás szempontjából megkülönböztetünk mellékfoglalkozású, illetve főfoglalkozású családi gazdaságot, vállalkozást.

- ***mellékfoglalkozású családi gazdálkodás formái:***
 - ház körüli kerti termelés és állattartás: a család ellátását szolgálják, vegyes gazdálkodás jellemző rájuk,
 - részfoglalkozású, illetve részmunkaidős gazdálkodás: a részmunkaidőben folytatott termelés célja kisebb mértékben az önellátás, főként azonban a jövedelem-kiegészítés. Egy-két termékre szakosodtak, piacorientáltan termelnek már. Ezen családi vállalkozások közül azok fejlődnek tovább, amelyeknek a

tulajdonosai szakképzettséggel rendelkeznek, tevékenységük célja az árutermelés, mezőgazdasági tevékenységük jövedelméből fejlesztésre is jut.

„Az újonnan jött számára ma már kevesebb lehetőség van arra, hogy belépjen a gazdálkodási rendszerbe. A kis bérlemények száma, melyek korábban a gazdálkodás első lépcsőfokát biztosították csökkent, és a kisebb területek tulajdonosai által megművelt gazdaságokat egyre inkább a nagyobb gazdaságok kebelezik be” (*SYMES – MARSDEN, 1983*).

● ***A főfoglalkozású családi gazdaságok üzemi formái:***

- családi kisgazdaság (5-15 ha)
- családi gazdaság (15-50 ha)
- családi középüzem (50 ha fölötti)

Jellemzőjük: a család eltartására való törekvés, a családi munkaerő foglalkoztatása, részben saját földön, részben pedig bérelt területen gazdálkodnak, többségük rendelkezik saját gépparkkal, gazdasági épületekkel (*MAGDA, 1998*).

Más csoportosítás szerint a családi gazdaság különböző típusait azon szempont alapján célszerű számon tartani, hogy a család összjövedelmében milyen arányú a magángazdaságban folytatott tevékenységből származó jövedelem, illetve mennyi időt tölt el ott a tulajdonos házaspár.

Az angolszász irodalomban a családi gazdaságok megkülönböztetésének alapja az, hogy e tevékenységeket a gazdálkodó fő- illetve részmunkaidőben folytatja e. Működő vállalkozások között megkülönböztetik egyrészt a középüzem kategóriát, ami lehet bér gazdaság és magántulajdonon alapuló középüzem. Ez utóbbi méretére jellemző, hogy a család munkaerejét meghaladja az alkalmazott idegen munkaerő, amely vegyes gazdálkodást folytat 100-300 hektáron.

A családi gazdaságok két kategóriáját különböztetik meg. Az egyik, két főfoglalkozású családtag mellett alkalmi, idegen munkaerőt foglalkoztat, munkaműveleteinek egy részéhez idegen szolgáltatást, bér munkát vesz igénybe. Véleményük szerint az elkövetkező egy-két évtizedben ebben a kategóriában fog játszódni a nyugat-európai mezőgazdaságra az elmúlt negyven évben jellemző koncentrációs folyamat. Ez a folyamat azonban megfelelő szolgáltató háttérrel, bér vállalkozókat, szaktanácsadást és integrálást igényel. A családi gazdaságok másik kategóriája az általuk „nagy családi

gazdaságnak” nevezett vállalkozási forma. Ez már középüzemi méretkategória, két vagy több család megélhetését biztosítja.

Jellemző forma lesz továbbra is a ház körüli keretekben folyó hobbi-termelés, a mellékfoglalkozásként végzett kiegészítő gazdálkodás, amely pótlólagos jövedelem forrást jelent és az úgynevezett részfoglalkozású kisüzemek. Ez utóbbiakban rendszeresen folyik árutermelés. Ez várhatóan jelentős szektor lesz, megfelelő integráció, szolgáltató és szaktanácsadó háttér azonban ennek a formának a működéséhez is szükséges (*ALVINCZ et. al., 1994*).

3. 3. A farm és a családi gazdaság közötti hasonlóságok és különbségek

A családi gazdaságok szinonimájaként szokták a farm elnevezést használni. Ez az angolszász szakirodalomból származó mezőgazdasági vállalatgazdasági kategória és fogalom, mely megítélésünk szerint tartalmilag nem ugyanaz, mint a családi gazdaság. Ugyanakkor tény, hogy ma már Európában egyre több helyen ez az elnevezési forma használatos a nagyobb részt nem társasági formában működő egyéni gazdaságokra. Az eddig elmondottak akaratlanul is felvetik a kérdés, mi a lényegi különbség az egyéni gazdaságokat jelölő családi gazdaság és a farm elnevezés között, és miért kell e kérdéssel foglalkozni?

A családi gazdaság kétségtelenül sok tekintetben hasonlít az amerikai, illetve a vele vállalatgazdasági szempontból rokon (ausztrál, új-zélandi, kanadai, dél-afrikai stb.) farmra, de különbözik is attól. Mindkettő alapvetően családi munkaerőre alapozott, de eltérőek működésük gazdasági, természeti feltételei, és ezáltal a termelési erőforrások kombinációja. Az amerikai „földbőség” és a viszonylagos „munkaerő-hiány” magas színvonalú gépesítést kíván, utóbbi egyben helyettesíti a hiányzó munkaerőt. Európában a viszonylagos „föld-szűke” és „munkaerőbőség” kikényszeríti az amerikaihoz viszonyítva a belterjesebb termelést. Másrészt az esetek többségében az említett országok farmjai átlagosan nagyobb méretűek, mint az Európai Unió családi gazdaságai. Az elmondottak alapján a farm és a családi gazdaság, mint elnevezések nem csak szóhasználatbeli hanem valós, tartalmi eltéréseket takarnak.

Az átlagos farm és családi gazdaság között az egyik legjelentősebb eltérés, hogy a családi gazdaságok tulajdonosainak hosszabb távú célkitűzései között kiemelt helyet foglal el az egymást követő generációk megélhetésének a biztosítása, amely a tőkeellátottság - és ezen belül is elsősorban a tulajdonban lévő földterület - nagyobb fokú állandóságát is jelenti.

A közös piac 1975-ös mezőgazdasági szerkezetére vonatkozó felméréséből (Farm Structure Survey) származó adatok azt mutatták, hogy a Nagy – Britanniában lévő birtokok 94%-át kizárólagos tulajdonként, társas vállalkozásként vagy magán (tipikusan családi) gazdaságként működtették. Az Egyesült Államokban, 1982-ben a mezőgazdasági vállalkozások 88%-át családok birtokolják, míg a nem családi vállalkozások a teljes farmszektor értékesítésének csupán 6,5%-át tette ki (*REINHARDT – BARLETT, 1989*).

Nyugat-Európában a meglévő földterületekhez viszonyított nagyobb mezőgazdasági népesség az egyik oka a magas földárnak. Ugyanakkor a magas földárak nem teszik lehetővé a nagyobb méretű gazdaságok kialakulását (a vázolt probléma reális megítélésénél nem hagyható figyelmen kívül az EU agrárpolitikája sem), miszerint az Európai Közösség földpolitikáját úgy szokták leírni, hogy az erősen nacionalista, nagymértékben azonosul a családi gazdaság céljaival és ideáljaival, továbbá meglehetősen nagy készséget mutat arra, hogy beavatkozzon a szabadpiac működésébe (*HARRISON, 1982*). Franciaország például bevezetett néhány változást, hogy elősegítse a mezőgazdasági vagyon generációk közötti átadhatóságát.

A vagyon és a mezőgazdasági vállalat átadása az egyik fő ösztönző erő a gazdaság kialakításában és a tőkefelhasználásban, amely nemcsak a napi, hanem a hosszú távú tervezésre is hatással van (*LEFRAN, 1988*).

Azoknak a gazdáknak, akik örökölték vállalkozásukat, sajátos érdekük, hogy a gazdaságot egyben tartsák, valamint a családon belül is igen erős morális hatást gyakorolnak az egyik gyermekre azért, hogy folytassa a családi hagyományt. A vállalkozás kiterjesztésében a gyerekek egyaránt adhatnak ösztönzést és lehetnek annak eszközei is. Nem minden gazdának vannak olyan gyerekei, akik hajlandóak és képesek is arra, hogy átvegyék a gazdaságot. Ha a gyerekeket nem érdekli és nem is vesznek

részt a gazdaság munkájában, akkor egy idősödő házaspárnak kisebb az érdekeltsége abban, hogy növelje gazdaságát. A vállalkozás számára azonban a gyerekek egyfajta visszahúzó erőt is jelentenek a kockázatvállalást illetően. Egy angliai tanulmányban szereplő agglégény gazdálkodó, aki jelentős gazdaságot alakított ki, elismerte, hogy sohasem vállalt volna ilyen kockázatot, ha figyelembe kellett volna vennie rokonait. Más szóval, a családi vállalkozások vállalkozóbb szelleműek lehetnek mint mások, azonban ugyanúgy kevésbé érdekeltek is, ha a családi kötelezettségek elrettentik őket a kockázatvállalástól (*HUTSON, 1987*).

A családi gazdaság és a farm között tehát a leglényegesebb különbség, hogy az utóbbi egy olyan mezőgazdasági vállalkozás, amelyik nem csak a tulajdonosok viszonylag szerényebb megélhetését hivatott biztosítani, hanem elsősorban profitorientált. A családi gazdaságok egyik jellemzője, hogy ott a gazdaság és a háztartás költségvetése gyakorlatilag egybeolvad. A tőkeellátottság szempontjából vizsgálva e sajátosságot, megállapítható: azzal, hogy a családi gazdaságokban a háztartás költségvetése szervesen összekapcsolva magában foglalja a család tagjainak egyéb célokra fordítható bevételét a gazdaság működtetésére szolgáló tőkével, elvileg a tőkeallokáció igen kedvező lehetősége jön létre. Természetesen ez a kedvező hatás a gazdaságok méretének növekedésével arányosan csökken. Az elmondottakból következik, hogy a zömében családi gazdaságokra épülő mezőgazdaság esetében nagyobb a mezőgazdaságba történő tőkebevonás lehetősége, mint a túlnyomó mértékben bérmunkára épülő vállalkozások esetében.

Az említett kérdésnek a jövőt illetően azért van jelentősége, mert nem mindegy, hogy a családi gazdaságok kialakításánál a viszonylag nagyobb - 300 hektárt meghaladó - gazdaságokra helyeződik a hangsúly, vagy a jelenlegi átlagot kitevő - 70 hektár körüli - gazdaságok válnak majd jellemzővé. A nagyobb gazdaságok kialakítása ugyanis fokozott fejlesztési támogatások nyújtása mellett képzelhető csak el (*ALVINCZ, 2000*).

3. 4. A családi gazdaságok törvényi keretei

A családi gazdaság meghatározását a 2001. évi CXVII. törvény, a termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény módosítása tartalmazza, amely szerint:

Családi gazdaság: legfeljebb 300 hektár nagyságú termőföld (ideértve a mező-, erdőgazdasági művelés alatt álló belterületi földet is) tulajdonával, illetőleg haszonbérletével, használatával rendelkező gazdálkodó család valamennyi termőföldje, az ahhoz tartozó, leltárban megjelölt ingatlan és ingó vagyontárgyak (épület, építmény, mezőgazdasági berendezés, felszerelés, gép, állatállomány, készlet stb.) hasznosításával, legalább egy családtag teljes foglalkoztatásán és a többi családtag közreműködésén alapuló gazdálkodási forma.

Családi gazdálkodó: a családi gazdaságot a családi gazdaság központja szerint illetékes megyei (fővárosi) földművelésügyi hivatal nyilvántartásba bejegyeztető személy, aki- a családi gazdaság vezetőjeként, annak tevékenységi körében jogokat szerezhet és kötelezettségeket vállalhat,- élethivatásszerűen mezőgazdasági, illetve mezőgazdasági és kiegészítő tevékenységet folytat. Mezőgazdasági vagy erdőszeti szakirányú képzettséggel rendelkezik, vagy ennek hiányában igazolja, hogy legalább 3 éve folytatja a mezőgazdasági és kiegészítő tevékenységét és ebből árbevétele származott, - legalább 3 éve a bejelentett állandó lakhelye a családi gazdaság központjaként megjelölt településen van.

A gazdálkodó család tagjai: a családi gazdálkodó, annak házastársa, élettársa, kiskorú gyermeke, unokája, valamint a gazdálkodó család tagjaként bejelentkezett nagykorú gyermeke, szülője. Gyermeken az örökbe fogadott, a mostoha és a nevelt gyermeket is érteni kell.

3. 4. 1. A családi gazdaságok nyilvántartása

Mivel a családi gazdaság nem társasági forma, így nem értelmezhetőek vele kapcsolatban az üzletrész, apport, pénzbeni hozzájárulás, tagsági jogok, tagi kötelezettségek stb. fogalmak sem. A családi gazdaságot a gazdaság központja szerint illetékes megyei földművelésügyi hivatal veszi nyilvántartásba. A nyilvántartásba vételt a családi gazdaságban részt vevő családtagok közös kérelmével kell kezdeményezni. A kérelmet formanyomtatvány kitöltésével és a jogszabályban előírt feltételek igazolásával kell benyújtani.

Családi gazdálkodó az lehet, aki a családi gazdaság nyilvántartásba vételi kérelmével egyidejűleg igazolja, illetve a kérelemhez csatolja nyilatkozatát arról, hogy a törvény szerint élethivatásszerűen kívánja végezni a mezőgazdasági és kiegészítő tevékenységet. Be kell mutatni a szakirányú, legalább középfokú végzettségét igazoló okiratot, vagy legalább a 3 éven át folytatott mezőgazdasági termelőtevékenységet igazoló őstermelői, egyéni vállalkozói igazolványt (*OSVÁTH, 2002*).

- ***A nyilvántartásba vétel feltételei***

A Kormány 326/2001. (XII. 30.) rendelete tartalmazza a családi gazdaságok létrehozásának, nyilvántartásba vételének, szabályait.

A földművelésügyi hivatal a családi gazdaságot akkor veszi nyilvántartásba, ha:

1. a családi gazdálkodó nyilatkozik arról, hogy a mezőgazdasági tevékenységet élethivatásszerűen kívánja végezni,
2. lakóhelye legalább három éve a családi gazdaság központjaként megjelölt településen van,
3. a gazdálkodó család tagjai vagyoni, elszámolási viszonyukat szerződésben szabályozták,
4. nyilatkozik arról, hogy a vagyoni, elszámolási viszonyokat, rendező szerződést kötő családtagok által a családi gazdaság rendelkezésére bocsátott termőföldterületekre vonatkozó bejelentett adatok megegyeznek a nevükre szóló földhasználati lapokon szereplő adatokkal,
5. a gazdálkodó család tagjai által a családi gazdaság rendelkezésére bocsátott termőföldterületek adatai megfelelnek a valóságnak, továbbá
6. a kérelmező legalább középfokú, szakirányú képzettséggel rendelkezik,
7. ha nincs legalább középfokú, szakirányú képzettség, akkor legalább 3 éven át folytatott mezőgazdasági termelő tevékenységet igazoló őstermelői, egyéni vállalkozó igazolvánnyal rendelkezik és csatolja az adóbevallás másolatát is.

A családi gazdaság nyilvántartásba vételéről az FM hivatal határozatot hoz. Az FM hivatal a nyilvántartásba vételről hozott határozat egy példányát megküldi a családi

gazdasághoz tartozó ingatlanok fekvése szerint illetékes körzeti (fővárosi) földhivatalnak. A földhivatal a családi gazdálkodó földhasználati lapjára a családi gazdasághoz tartozó termőföldterületekre vonatkozó földhasználatot "családi gazdasági földhasználat" megjelöléssel jegyzi be.

Amennyiben a nyilvántartásba vétel alapjául szolgáló adatokban változás következik be, azt a családi gazdálkodó 15 napon belül köteles bejelenteni és igazolni a nyilvántartást vezető földművelésügyi hivatalnál.

A nyilvántartási adatlap feldolgozását követően a területileg illetékes Földművelésügyi Hivatal határozatot állít ki, amely tartalmazza a termelő azonosítási adatait és a regisztrációs számot.

- ***A nyilvántartásból való törlés okai,előírásai***

A földművelésügyi hivatal törli a családi gazdaságot a nyilvántartásból, ha

1. nem állnak fenn a nyilvántartásba vétel feltételei (kivéve a három éves helyben lakásra vonatkozó feltételt),

2. a gazdálkodó család tagjainak tulajdonában, használatában lévő földterület nagysága meghaladja a 300 hektárt,

3. a gazdálkodó család tagja meghal, és a túlélő családtagok nem jelentik be, hogy a családi gazdálkodást folytatni kívánják,

4. a családi gazdálkodó az állami támogatás igénybevételéhez a támogatás nyújtása szempontjából lényeges körülmény tekintetében valótlan adatot szolgáltat,

5. 2006. január 1. napjáig nem teljesült az a feltétel, hogy a családi gazdálkodó élethivatásszerűen folytatja a mezőgazdasági, illetve mezőgazdasági kiegészítő tevékenységet,

6. a gazdálkodó család tagjai által vagyoni, elszámolási viszonyuk szabályozására kötött szerződés megszűnik.

Nem hozhat létre újabb családi gazdaságot a gazdálkodó család tagja a családi gazdaság fennállása alatt, illetve a családi gazdálkodó a családi gazdaság nyilvántartásból való törlését követő 3 éven belül, ha a törlésre azért került sor, mert a családi gazdálkodó az állami támogatás igénybevételéhez valótlan adatot szolgáltatott.

3. 5. A családi gazdaságok céljai és az azokat befolyásoló tényezők

A célok és a célkitűzések a vállalatnak meghatározott irányt adnak. A célok és a tettek közötti kapcsolat minden esetben összetett lesz, egyrészt azért, mert a rendelkezésre álló erőforrások korlátozzák a tevékenységek körét, másrészt mert előfordulhat, hogy a vállalkozók nem egyformán cselekednek, mivel nem ugyanazon a módon jutnak az információkhoz vagy nem azonos a véleményük az adott helyzetről (CASSON, 1982).

Ameddig a gazda saját vagyონrésze 100% a vállalkozásban, addig maga tűzheti ki a céljait. Annyit és addig dolgozik ameddig akar és olyan kis ellenértékért, amely megfelel neki. Korlátozó tényező az, hogy a többi családtag milyen mértékben fogadja el a céljait (REID, 1974).

Az Egyesült Államokban a német bevándorlókra egyfajta „kisparaszti” gazdálkodásmód, a „yankeére” (jenki, azaz tősgyökeres amerikai) a „vállalkozó” stílus a jellemző. A cél mindegyik esetben, minden egyes gazdálkodásmódban túlmutat a családon és a gazdaságon. Egy kisbirtokos gazdának az a célja, hogy életképes gazdaságot hozzon létre, valamit generációnként legyen egy gazda.

A célnak az elérése érdekében a kisbirtokos gazda jobban szereti, ha a tulajdona az a föld, amit megművel és csak olyan mértékben terjeszti ki a vállalkozását, hogy elég nagy legyen ahhoz, hogy a gazdálkodni kívánó gyermek számára megélhetést biztosítson. A terjeszkedést körültekintően teszi, mivel a kisbirtokos elkerüli az olyan pénzügyi kockázatot, amely veszélyezteti a családfolytonosságot. Ezzel ellentétben a jenki a gazdaságot olyan vállalkozásnak tekinti, amelynek feladata a pénzügyi eredmény rövid távon való optimalizálása. A bővítésben nagyobb szerepe van a vállalkozó irányítói képességének és a tőkének, mint a család iránti aggodalomnak. A jenki sokkal inkább hajlandóak kockázatot vállalni a cél eléréseért. Gazdaságiak is a kisbirtokosok kisebb, több lábon álló birtokaival ellentétben nagyobbak és szakosodottabbak.

Egy, a gazdálkodók célrendszerét vizsgáló kutatás alkalmával a házaspárok nem kevesebb, mint 60%-a értett egyet annak sorrendjével, hogy mit részesítenek előnyben. Legkevesebb egyetértés a háztáji kiadások tekintetében volt közöttük. Egy összehasonlító tanulmányban a német gazdafeleségek sokkal nagyobb prioritást adtak a háztartásnak, és sokkal kisebbet a családi céloknak (WILKENING – LUPRI, 1965).

A technológia fejlesztéséért mint célért sokat tettek, hogy az eredetileg kézi munkaerőt igénylő folyamatokat gépesítsék, de mint ahogy a gazdálkodó a bevált gyakorlatnak intenzifikálása érdekében korlátozza a természettudomány felfedezéseinek felhasználását, úgy a gépészeti találmányok felhasználását a saját gazdaságnak már meglévő mérete korlátozza. Manapság a gazdaságok szervezeti struktúrája csak nagyon kicsit különbözik a száz évvel előttől, mikor még a gazdaság menedzsmentegysége a bőséges olcsó munkaerőellátáson alapult, mikor a ló volt a gazdálkodó rendelkezésére álló egyedüli erőforrás (*ORWIN, 1930*).

A mezőgazdaság technológia előrehaladása nemcsak belekényszerítette a résztvevőket egy taposómalomba, hanem olyan feltételeket teremtett, amelyben az erős és agresszív gazdák elnyomják a gyengéket és az alacsony hatékonysággal dolgozókat, azaz a mezőgazdaság technológiai előrehaladása széles körű kannibalizmust eredményezett (*COCHRANE, 1979*).

Ki kell hangsúlyozni azt is, hogy Magyarország Európai Unióhoz történt csatlakozása után célként kell állítani a szigorú minőségügyi és környezetvédelmi követelményeknek való megfelelés feltételeinek megteremtését, hiszen pl. az Egyesült Királyságban a termékek átvételét a farmok minőségügyi és környezetvédelmi auditáltságához kötik (*MOLNÁR et. al., 2004*).

A „túlélés” filozófiáját mint célt követők hangsúlyozzák, hogy a mezőgazdaság kapitalista átalakulásával szemben akadályok találhatók, és hogy az egyszerű árutermelés versenyképes. Ahol nincsenek akadályok, továbbá ahol a föld már kevésbé fontos szempont, mint pl. az üvegházban, a betonépítményben folyó termelés vagy a halastavak esetében, a külső tőke hódítása igencsak nyilvánvaló.

E szerint az érvelés szerint a családi gazdálkodás tovább fog fennmaradni ott, ahol komparatív hátrányai kisebbek, azaz olyan gazdálkodási típusok esetén, ahol a föld a fő erőforrás, ahol a termelési ciklus hosszú, ahol a megtérülés alacsony és bizonytalan, és a kockázat szintje magas, ahol kicsi a méretgazdaságosság. Erre kiváló példa az extenzív állattenyésztés (*MARDSEN et. al., 1992*). Általában az extenzív állattenyésztést szolgáló területek távol vannak a központoktól, más munkalehetőségektől. Ily módon a családi

gazdálkodás a perifériás területeken szükségszerűen tovább fennmaradhat, mivel a mezőgazdaság nem vonz külső tőkét, és a gazdaság családtagjai előtt kevés alternatíva áll. Az, hogy a gazdaság távol van a világtól, egy fajta helyi tudatosságot és helyi ideológiát is kialakíthat, ami összhangban van a családi mezőgazdasági kisvállalkozás túlélésével (*WINTER, 1984*).

A faluszociológusok arra utalnak, hogy a családi gazdaság és az ehhez társuló infrastruktúra magasabb életminőséget jelent a falusi lakosok számára (*HEFFENAN, 1982*).

A családi gazdaságok működése nem csak gazdasági, hanem szociális motívumokat is hordoz. A család és a gazdaság klasszikus kapcsolata nagyon szoros. Ebből a szoros kapcsolatból származnak a családi gazdaságok jellegzetességei is. A termelés szerkezete és mennyisége, a munka és más tevékenységek intenzitása a gazdaságon belül elsősorban a családi szükségleteknek alárendelt. A gazdaság nagysága jelenti a tevékenység határait, az azon folyó mezőgazdasági termelés alapvető célja pedig a család szükségleteinek kielégítése (*ERDEI, 1977*).

Ezzel szemben Angliában a motivációk vonatkozásában – a megélhetően túlmenően - rendkívül erős a családi hagyományok szerepe. A vizsgált gazdálkodók mindegyike sokadik generációs „gazda”. Kényszerből senki nem vállalkozik. A kiforrott bérleti formák gazdag tárházának megléte segíti a termelőket abban, hogy nem fektetik a pénzüket földvásárlásba, hanem a termelésbe (*MOLNÁR-SOMOGYI, 2002*).

A gazdaság fejlesztésének mozgatórugója nem csak gazdasági természetű, hanem a családok fejlődési görbéjének is alá van rendelve. *KENÉZ (1976)* a családi gazdálkodók fejlődési görbéjét a következő szakaszokra bontja:

- két fiatal,
- fiatalok és kisgyerek(ek),
- fiatalok iskolás gyerek(ek)kel,
- középkorúak felnőtt gyerek(ek)kel,
- két öreg,
- özvegyiség.

NALSON (1968) a családi fejlődésben három egymástól elkülöníthető szakaszt különböztetett meg:

- **korai szakaszt**, amelyben vagy az összes gyerek 15 év alatti (iskolás korú), vagy pedig a gazda felesége abban a korban van, amikor gyereke lehetne, azonban még nincs,
- **középső szakasz**, amelyben a gyerekek közül néhányan munkaképes korúak, otthon laknak és vagy a gazdaságban, vagy azon kívül dolgoznak,
- **késői szakasz**, amelyben vagy az összes gyerek kiröpült otthonról, vagy pedig a felesége már túl van azon a koron, hogy gyermeke lehet, és nincs gyermeke.

A kisebb családi gazdaság számára a fejlesztés „kényszere mint cél”, elsősorban nem a hatalmas iparrendszerű mezőgazdasági nagyvállalatok miatti fenyegetettségéből táplálkozik, hanem a nagyobb, agresszívebb családi gazdaságokat a terjeszkedés felé segítheti, amely csak kisebb szomszédok kárára lehetséges.

Egy skóciai vizsgálat során megkértek 100 gazdát arra, hogy 16 gazdálkodási szempontot állítsanak fontossági sorrendbe. Az első hat szempont a következő volt: azt a munkát végezni amit szeret, függetlenség, a megfelelő anyagiak biztosítása, meg tudja felelni a kihívásoknak és el tudja érni céljait, egészséges életmódot éljen, a szabadban folytatott életstílus, az üzlet bővítése (GASSON, 1973).

Hasonló eredménnyel zárult egy angol kutatás, melynek keretében szintén a célrendszert vizsgálták. A válaszok alapján a legfontosabb az a szempont, hogy saját maguk urai legyenek. A fontossági sorrendben a következő szempontokat szerepeltették még: vidéken lakhasson, a hitelt és a jelzálogkölcsönt saját nettó vagyona 50%-a alatt tartsa, valamint fenn tudja tartani a család jelenlegi életszínvonalát (PERKIN, 1992). Mikor a családi gazdálkodók egy másik csoportját megkérdezték arról, hogy munkájuk mely elemeit szeretik a legjobban, ismét az kapta a legtöbb szavazatot, hogy saját maguk urai legyenek (GILLES – MILLS, 1971).

Hasonló eredményeket kaptak más országokban is. Kétszázhusz coloradói, hawaii, montanai, új-mexikói és oregoni kisbirtokos gazdálkodóval foglalkozó tanulmány hangsúlyozta a munka jellegéből adódó célokat. Mikor megkérdezték őket, hogy miért gazdálkodnak, a farmerek négyötöde azt mondta, azért, hogy meggazdagodjon, de csak

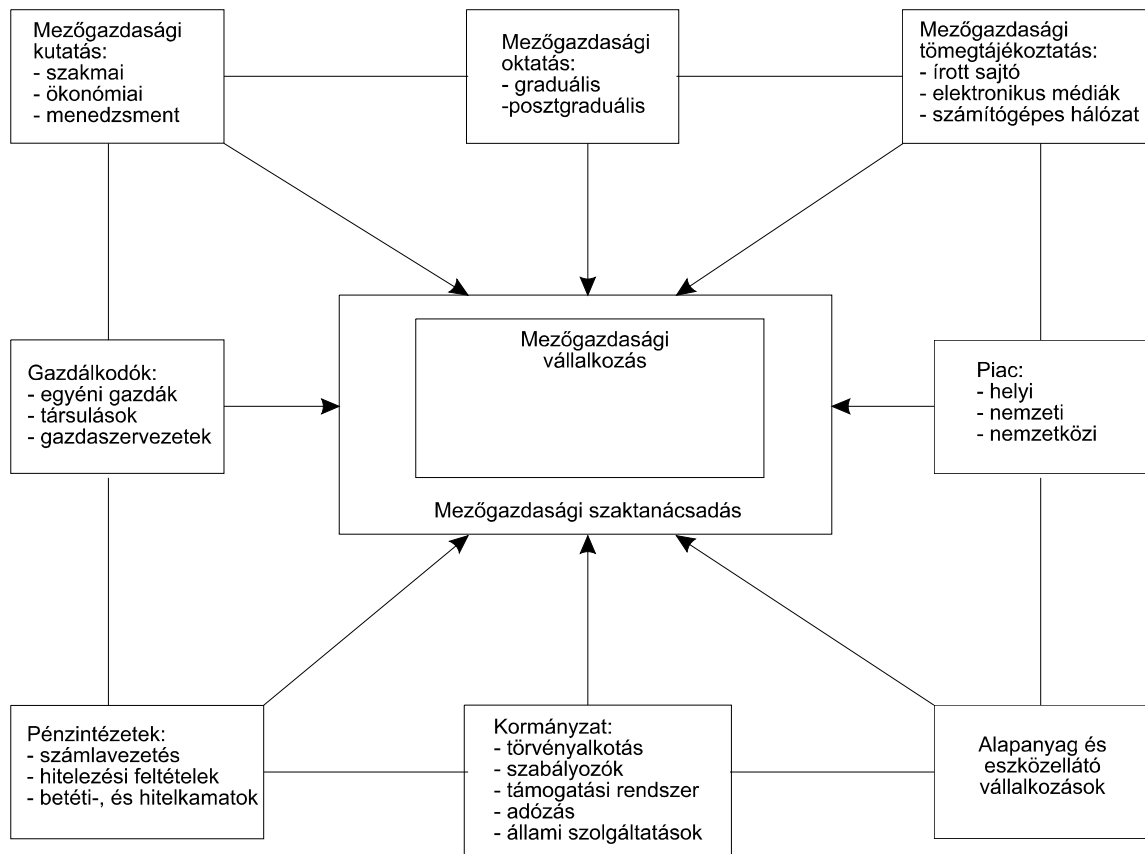
2% mondta azt, hogy ez a gazdálkodásuk elsődleges célja. A gazdálkodással kapcsolatos szempontok közül a leggyakrabban említett szempontként (a kérdezettek 41%-a) a függetlenséget, magát a gazdálkodó munkát (21%), a tiszta környezetet, a békét és a nyugalmat tartották (*YOUNG, 1984*).

Egy korábbi tanulmányban *WILKENING - BHARADWAJ (1969)* közkel 500 wisconsini gazdából és a feleségéből álló párt kérdeztek meg, hogyan használnának fel egy váratlan nagy pénzösszeget. A párok közötti egyetértés mértéke ebben az esetben is meglepően nagy volt. Ahogy várták, több férj (36%) mint feleség (29%) költené a pénzt gazdasági fejlesztésre, és több feleség (27 %) mint férj (17 %) fektetné a háztartásba. Mind a férfiek, mind a feleségek között a legnépszerűbb választás az volt, hogy a váratlan szerencsét a családra költenék (nyaralás, kirándulás, taníttatás). Nem kevesebb, mint a párok 60%-a értett egyet annak sorrendjével, hogy mit részesítenek előnyben. Legkevesebb egyetértés a háztáji kiadások tekintetében volt.

Egy összehasonlító tanulmányban a német gazdafeleségek sokkal nagyobb prioritást adtak a háztartásnak, és sokkal kisebbet a családi céloknak, amely valószínűleg a két társadalom közötti kulturális különbségeket tükrözi (*WILKENING – LUPRI, 1965*).

3. 6. A családi gazdaságok információ forrásai és döntéshozatali sajátosságai

A következőkben a családi gazdaságok vezetőinek főbb információs forrásait tekintem át KOZÁRI (1994) alapján (1. ábra).

Forrás: KOZÁRI (1994).

1. ábra A családi gazdaságok főbb információs forrásai

Az 1. ábrán feltüntetett információforrások felölelik a családi gazdaság egész környezetét. A szerző a szaktanácsadás szerepét külön kiemeli, és az információk továbbítását elsősorban a szaktanácsadó szervezeteken keresztül tervezi. Az ábra alapján a családi gazdaság vezetőjéhez már a szaktanácsadókon keresztül megszűrve, részben feldolgozva kerülne az információ.

Ez a módszer az alacsonyabb iskolázottsággal rendelkező gazdálkodók részére nyújtana jelentős segítséget, részben csökkenthetné a szakmai képzettség hiányából adódó gondokat.

A jelenlegi helyzetben ez még csak részben valósul meg, a gazdálkodók nagy része jelentős anyagi és időráfordítással saját maga próbálja beszerezni a számára létfontosságú szakmai, piaci és pénzügyi információkat.

Az átalakulás előtt a háztáji és magángazdaságok, valamint a nagyüzemek szoros integrációs kapcsolatban álltak egymással, így az információcsere jól kiépített pályán történhetett meg. A központi irányítás, a befolyásoló szerepét nem csak a piaci tényezők változtatásával érte el, hanem direkt irányítási eszközöket is alkalmazott. A vállalkozások vezetői a korlátozott mozgástér, és a viszonylag jól működő integrációs kapcsolatok (a termelők, felvásárlók és a feldolgozóipar között) miatt nem érezték az információszerzésnek azt a kényszerét, amelyet az EU országaiban tevékenykedők már évtizedek óta megtapasztaltak (SZABÓ, 2000).

A piacgazdaságra való áttérés első szakasza már lezajlott, aminek eredményeképpen tömegesen megjelentek a nagyüzemek (szövetkezetek, Kft-k, Rt-k) mellett az egyéni vállalkozók, kis-, és középvállalatok. A jelenlegi gazdasági helyzetben zajlik a második szakasz, amelynek célja a talponmaradás. A jelenlegi helyzetben a vállalkozások stratégiai céljának megfogalmazásában, megvalósításában, és az eredmények korrekt értékelésében kivételes szerepe van a vállalati információs rendszernek (BOROS, 1995).

Bár ma már az államigazgatástól a gazdálkodókig mindenki érzi az információs problémák súlyát, vagy élvezi a speciális információk megszerzéséből fakadó előnyöket, mégsem fordítanak elég figyelmet, *politikai akaratot* - és anyagi eszközöket - a problémák megoldására (KAPRONCZAI, 1994). Ennek hatásairól NÁNÁSI (1997) így vélekedik: „A hazai agráriumban tapasztalható komoly piaci zavarok és szélsőségesen ingadozó árak fő okául általában a valóságot tükröző és ellenőrizhető adatok hiányát említik a szakértők”.

Magyarországon a legtöbb gond a meglévő információkhoz való hozzájutás területén tapasztalható. Meglévő és hasznos adatokhoz, információhoz nem juthatnak hozzá az önkormányzatok, az ágazati szereplők, vállalkozók. Ez magyarázható egyes területeken az ismereteket monopolizáló törekvésekkel is, de legtöbb esetben maguk a felhasználók tájékozatlanok a meglévő információk elérhetőségét illetően. A rendszerváltás után

kétségtelenül megnőtt az információs igények és az információ-szolgáltatás közti rés (*KAPRONCZAI, 1999*).

A gazdaságpolitikában végbemenő változások követésére, az információs rendszer kialakításakor célszerű egy olyan, viszonylag stabil rendszert kialakítani, amely önmagában szinte változatlan, de ugyanakkor az új típusú visszakeresési szempontok fogadására nyitott, az átjárhatóságot biztosítja s így képes kiszolgálni a különböző időszakokban megjelenő tervezési, döntés-előkészítési, irányítási és ellenőrzési feladatok információ igényét. Az információ megfelelő tartalmi és formai elemzésén keresztül erre lehetőség van (*FEKETE, 1967*).

VÖRÖS (2000) megfogalmazása szerint az információs rendszer, egyrészt az adott gazdasági szervezet (gazdasági ág, térségi gazdaság, vállalat, vállalkozás) információs erőforrásainak (adatok, ismeretek, tudás) előállítására vagy beszerzésére, kezelésére és hatékony felhasználására szolgáló rendszer, amely magában foglalja az adatfeldolgozási állomásokat, a szabályozott adatáramlásokat és a felhasználói szinteket egyaránt. Másrészt: olyan rendszer, amely külső és belső adatforrásokból képes a felhasználó számára értékes, hatékonyan értelmezhető (minőség, hozzáférhetőség, megjelenítés) adatokat vagy híreket közvetíteni a gazdasági szervezet különböző menedzsereihez, vezetőihez, illetve minden olyan döntési ponthoz, ahol adott időkorlátok mellett, felelős döntéseket kell hozni.

A tervezési munka nem nélkülözheti a vezető cselekvését befolyásoló, korlátozó aktuális feltételek feltárását. Versenykörnyezetben e mellett a piaci szereplők várható akcióival, lépéseivel is számolni kell, ami stratégiai megközelítést igényel (*BUZÁS et. al., 2000*).

Hogyan hozzák tehát a döntéseket egy családi mezőgazdasági vállalkozásban? Úgy ítélem meg, helytelen lenne a döntéshozatali folyamatot úgy jellemezni, mintha a vállalkozó csak saját célkitűzései szerint hozná a döntéseket. Ugyanolyan helytelen azonban a döntéshozók egy csapatát (családot) úgy feltüntetni, mint amely esetleg egymásnak ellentmondó célkitűzések számos csoportja alapján hozná döntéseit. „A valóságban a különböző gazdaságokban a döntéshozatali folyamat igazi természete valahol a két szélsőség között van, de az, aki figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy

sok mezőgazdasági vállalkozási döntés tulajdonképpen családi döntés és nagyban befolyásolják a családi fejlemények, az egyre messzebb kerül a realitástól.” (BUCHANAN, 1982). Hasonló eredménnyel végződött Nyugat-dunántúli családi gazdaságok döntéshozatali folyamatait vizsgáló kutatásunk, amely arra irányult, hogy milyen információforrások, milyen mértékben játszanak szerepet a termelők döntéshozatalában. Elsősorban a személyes tapasztalatoknak, a szaktanácsadók iránymutatásainak és a családtagok véleményének figyelembevételével hozzák döntéseiket (MOLNÁR *et. al.*, 2005).

Az igazi menedzsment, mint tervező és döntéshozó tevékenység, nem jár fizikai tevékenységgel, szinte teljes mértékben szellemi erőfeszítést igényel. A mezőgazdaságban a legnagyobb gazdasági megtérülést a szellemi, nem pedig a fizikai tevékenység révén lehet elérni (HEADY – JENSEN, 1954).

4. Vizsgálati anyag és módszer

Kutatómunkám során közvetlen megkérdezéses vizsgálatot alkalmaztam. Ennek megfelelően egy nagy számú, közel ezer feldolgozási egységet tartalmazó kérdőív (mely az 1-5 mellékletekben megtalálható) kitöltésére kértem Vas megye családi gazdálkodói közül 295-öt (az összes gazdálkodó létszáma kb. 1200-at tett ki a vizsgált időszakban - ld. 2. táblázat - amelyből az FVM Hivatal nyilvántartása szerint 379 volt regisztrált családi gazdaság). Kiválasztásuknál a véletlen mintavétel szabályai szerint jártam el. Ennek során a módszertani szakirodalom útmutatásait követtem, mely szerint a mintavétel alkalmával olyan módszert kell alkalmazni, amely biztosítja, hogy a populáció minden egyede megfelelő esélyekkel juthasson be a reprezentatív mintába. *COHEN* és *HOLIDAY (1982)* valamint *SCHOFIELD (1996)* két fő mintavételi módszert különböztet meg: a véletlent és a nem véletlent. A véletlen mintavétel esetében a sokaság minden egységének ugyanakkora az esélye bekerülni a mintába, míg a nem véletlen esetében ez nem áll fenn. *COHEN et. al. (2000)* ezt azzal egészítik ki, hogy a véletlen mintavétel több módját különböztetik meg. Ezek közül az egyik az egyszerű véletlen mintavétel, amely akkor alkalmazható, ha az alapsokaságról jó nyilvántartásunk van. 1200 –as alapsokaság esetében 291-es mintaszámot határoz meg.

A minta felvételénél –főleg a nem kielégítő tökeellátottság okán, ami a gazdálkodók egybehangzó véleménye volt - nem lehetett a gazdaságokat tipizálni, tehát csak növénytermesztéssel vagy csak állattenyésztéssel foglalkozó csoportokat létrehozni. Ezért (a hazai és külföldi szakirodalomtól nem eltérve) valamennyi esetben úgynevezett vegyes típusú családi gazdaságként kezeltem a célcsoportot. Ezt a kellő reprezentativitás elérésének érdekében tettem, mivel, 90% feletti volt azok aránya, akik növénytermesztéssel és állattenyésztéssel is foglalkoznak, melynek megállapításához elegendő volt a közölt adatok rögzítése.

A kérdőív összeállítása során támaszkodtam a megfogalmazott kutatási problémára, célokra, de a korábbi tapasztalataimra is. A kérdőív első változatával próbafelmérést végeztem. Ennek eredményei alapján korrigáltam a kérdéseket és finomítottam a kérdőívet. Maga az adatgyűjtés, a 295 gazdálkodó megkeresése, óriási munkát és majd másfél évet vett igénybe (2000 szeptemberétől 2002 januárjáig). Egy-egy kérdőív

kitöltése mintegy 70-80 percet igényelt, ezért a kitöltetéshez „kérdező biztos” jelenlétére volt szükség, aki támogatásával, felvilágosítással segítette a válaszadókat. Ennek ellenére a végleges mintába – a kérdőívek szigorú logikai ellenőrzését követően – 147 gazdaság került be.

Minden egyes gazdaság jól definiálhatóan az árutermelők közé sorolható, azaz a megtermelt terményeiknek, termékeiknek a legnagyobb részét értékesíti, továbbá az Európai Unió által elfogadott, alkalmazott „gazdaságilag életképes üzem”¹ kategóriába illeszthető.

Az adatbázis táblázatba rendezésére és a statisztikai vizsgálatok elvégzésére a Microsoft Excel 5.0 programot használtam.

Számítástechnikai adattárolón megtekinthető a teljes adatbázis, melynek első oszlopa a kérdőív egyes kérdéseit kódolva jelöli K1-től K3317-ig kilencszázhuszonkét sorban. Ezen kódok szerepelnek az eredmények szemléltetésekor használt ábrákon is (pl. 6. ábra K11, stb.). Az ábrák dolgozatba szerkesztése a logikai összefüggések figyelembevételével történt, nem pedig a kódszámok számszaki sorrendje szerint. A további 147 oszlopban az egyes kérdőívek eredményei találhatóak egy mátrixot képezve. A dolgozat készítése során igyekeztem a jelmagyarázatokra, illetve a mellékletekre különös hangsúlyt fektetni, amelyet az adatbázis nagysága is indokol. Az előbbiekkal magyarázható, hogy az adatbázis nem szerepel a mellékletek között, mivel a számítás-és nyomdatechnika mai lehetőségei nem tették lehetővé a papíron történő szemléltetést.

A kérdőíves felmérésen túlmenően több szabad interjút is készítettem. Ezek nem pontosan struktúrált, standardizált interjúk, inkább eszmecserek, szakmai beszélgetések voltak, melyek nagy segítséget adtak az eredmények értékeléséhez, magyarázatához. Gyakoriságuk a végleges minta számát megközelíti, alanyai a kérdőívet kitöltő családi gazdálkodók közül kerültek ki.

¹ Az EU egy gazdaság ökonómiai méretét jövedelemtermelő képessége alapján határozza meg és mértékegységként az Európai Méretegységet (EME vagy EUME) alkalmazza. 1 EME 1200 euró standard fedezeti hozzájárulással (ami a gazdaságok által előállított termékek és szolgáltatások termelési értékének és a változó költségeknek a különbsége) egyezik meg. A termőföld minőségi védelmének, hasznosításának támogatási rendszerében gazdaságilag életképes az a gazdaság melynek ökonómiai mérete a 2 EME-t meghaladja (1 euró=250 Ft).

Az 5.1. fejezetek („Vas megye mezőgazdasága az ezredforduló időszakában, avagy a családi gazdaságok gazdasági környezete” című) elemzéseikhez szükséges adatbázist a Központi Statisztikai Hivatal Nyugat-Dunántúli Igazgatóságának (KSH), a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium Vas megyei Földművelésügyi Hivatalának (FM hivatal) valamint a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal Vas megyei kirendeltségének (MVH) statisztikai nyújtották.

5. Saját vizsgálatok

5. 1. Vas megye mezőgazdasága az ezredforduló időszakában, avagy a családi gazdaságok gazdasági környezete

A földrajzi, társadalmi, gazdasági és gazdaságpolitikai környezetnek a bemutatása, a megye sajátos szerepe miatt indokolt. Jóllehet a mezőgazdasági termőterület alapján Komárom-Esztergom megye után mindössze a második legkisebb területtel rendelkezik, mezőgazdasági termelése azonban intenzív és a megye gazdasági fejlettsége meghaladja az országos átlagot. Ebből az következik, hogy a megyében feltárt összefüggések bizonyos értelemben a magyar mezőgazdaság jövőjének körvonalazása szempontjából is irányadónak tekinthetők, mert valószínűsíthető, hogy a gazdasági fejlődéssel együtt hozzá hasonló pályán mozognak majd a más térségekben működő agrárvállalkozások is.

5. 1. 1. A megye természeti adottságai

Vas megye Magyarország földterületének 3,5%-át foglalja el, területileg a kisebb, de természeti értékekben a gazdagabb, változatosabb megyék közé tartozik. Tengerszint feletti magassága 125-882 m. Összes földterülete 328.538 ha, melynek 28%-át (91.108 ha) erdő borítja. A mezőgazdaságilag művelt terület 196.000 ha (az összes földterület 59,6%-a), melyből a szántó 81%-ot (159 ezer ha), a gyepek 12,5%-ot (24 ezer ha), a szőlő-gyümölcsös 1-1,6%-ot (4150 ha) képvisel.

Természetföldrajzilag az Alpokalja tájegységhez tartozik, annak éghajlati, időjárási sajátosságaival. Éghajlatát viszonylag több csapadék, az országos átlagnál alacsonyabb hőmérséklet és kevesebb napsütéses óra jellemzi. A megyében a vegetációs időszak néhány héttel rövidebb, mint a belső országrészekben. Felszíne vizekben gazdag, a folyók azonban alacsony, egyenetlen vízhozamúak. Említést érdemel a Rába, a Répce, a Marcal és néhány mesterséges tó, így a Vadása, a Döröske és a Szajki-tórendszer. Ásványkincsekben a megye kimondottan szegény, mélységi hévízei viszont igen jelentősek (Bük, Sárvár, Mesteri, Borgáta).

Mezőgazdasági szempontból a megye természeti adottságai általában kedvezőtlenek. A termőtalajok zömmel barna erdőtalaj és a pszeudoglejes barna erdőtalaj kategóriába sorolandóak, melyekre jellemző az 1% alatti humusz és az, hogy kalciumot (CaCO_3)

nem tartalmaznak, így a Ph érték a savanyú tartományba esik (általában 5,5 alatt) ezért meszezésre szorulnak. A felső un. „A” szint, ha van, erősen kilúgozott, a „B” szint termőképessége gyenge.

A talajok 80-90%-a savas kémhatású, ezért már az 50-es 60-as években is irányvonalat szállították az un. pétimeszet, lápiszapot a központi állomásokra, ahonnan a gazdák ingyen vihették földjeik javításához. A gazdálkodók ezzel a helyzettel tisztában vannak, amit a hazai támogatási rendszer egészen 2005-ig jelentősen preferált, aminek köszönhetően pl. 2001-2005 között 6.664 ha területen végeztek melioratív talajjavítást. A talajjavítás 701,6 millió forintos költségéhez támogatásként 280 millió forint állami forrás került a gazdálkodókhoz. Mindezek mellett 5-10 ezer ha nagyságú területeken folyik állandó jelleggel kisadagú, un. fenntartó meszezés (cukorgyári mészsizappal).

A csapadékviszonyok kedvezőek, bár itt is vannak 2-3 éves (2001-2003) száraz periódusok, amikor az átlagos 600-700 mm csapadék helyett 500 mm-nél kevesebb esik (pl. 2002-ban 459,8 mm).

A szántóterület átlagos AK értéke 20,4. A mezőgazdasági terület közel fele kedvezőtlen adottságú: őrségi, határmenti, hegyhádi tájegység. Itt gazdálkodik a szövetkezetek 1/3-a és az egyéni gazdálkodók kb. 40%-a.

5. 1. 2. Vas megye agrárgazdaságának főbb mutatói

Az ezredforduló időszaka a mezőgazdasági termelők számára komoly kihívást jelentett. A megyei **bruttó hozzáadott értékben** a mezőgazdaság részesedése a kilencvenes évek közepére erőteljesen visszaszorult. 1996-ban a megyében a GDP 6,4%-át az országoshoz hasonlóan még a mezőgazdasági vállalkozások állították elő, teljesítményük azonban 2001-re 4% alá esett. (A nemzetgazdasági ág súlyának csökkenése országosan és a régió szintjén is jellemző volt). Ez csak részben magyarázható az ipar kimagasló fejlődésével, háttérben alapvetően a mezőgazdaság folyamatosan romló versenyképessége húzódott meg, aminek összetevői rendkívül sokrétűek. Az egyik fő oka az agráröllő nyitódása. Mértéke 16,6% volt, szemben az akkori EU átlaggal, ahol ebben az időszakban a felvásárlási árak 0,8 százalékponttal nagyobb mértékben nőttek, mint a mezőgazdaságban felhasznált anyagok árai, tehát zárult az agráröllő (1. táblázat).

1. táblázat

A mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás, halászat által létrehozott bruttó hozzáadott érték (1996-2001)

területi egység	1996		1999		2000		2001	
	millió Ft	a nemzetgazdaság %-ban	millió Ft	a nemzetgazdaság %-ban	millió Ft	a nemzetgazdaság %-ban	millió Ft	a nemzetgazdaság %-ban
ORSZÁGOSAN ÖSSZESEN	402390	6,6	483 522	4,8	490 886	4,3	562 712	4,3
Nyugat-dunántúli Régió	46 135	7,4	60 783	5,4	59 330	4,6	57 557	4,3
Vas megye	11 291	6,4	14 596	4,7	14 571	4,2	13 486	3,9

Forrás: KSH (2002)

A versenyképességet erősen rontotta az is, hogy a rendszerváltást követően túl sok apró, önmagát csupán részben fenntartani képes egyéni gazdaság (családi gazdaság, östermelő, mezőgazdasági kistermelő, mezőgazdasági egyéni vállalkozó) jött létre. Az alacsony hatékonyság, a gyenge jövedelemtermelő-képesség következtében a mezőgazdaságban tőkehiány (sok esetben vagyontelenség) volt a jellemző, emiatt a drága termelő-berendezéseket, technológiai eljárásokat, korszerű vetőmagot, műtrágyát, növényvédőt stb. saját forrásból nem tudták a gazdálkodók megvásárolni. Ezen túlmenően az alacsony jövedelmezőség, sok esetben a veszteséges gazdálkodás miatt nem volt biztosítható a hitelképesség sem.

A mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás, halászat gazdasági ágba sorolt szervezetek száma akkoriban tovább emelkedett, és 2002 végén elérte a 2551-et. A regisztrált szervezeteknek csupán 55%-a, szám szerint 1382 működött valójában. Arányuk 5 százalékponttal elmaradt a két évvel korábbitól, ami döntően az egyéni vállalkozások egy részének megszűnésével függött össze (2. táblázat).

A gazdálkodási formák közül akkoriban – a többi gazdasági ághoz hasonlóan – a mezőgazdaságban is az egyéni vállalkozás volt a legelterjedtebb. A társas vállalkozásokon belül a korlátolt felelősségű és a betéti társaságok voltak a leggyakoribbak. A szövetkezeti rendszer a mezőgazdasági szövetkezetek átalakulása, a

nehéz gazdálkodási körülmények következtében folyamatosan veszített súlyából. A működő egyéni vállalkozások száma szintén csökkent, és összetételük a főfoglalkozásúak és a nyugdíj mellett vállalkozók javára módosult.

2. táblázat

A vállalkozások száma gazdálkodási forma szerint (2000-2002)

Gazdálkodási forma	Regisztrált vállalkozás			Működő vállalkozás		
	2000	2001	2002	2000	2001	2002
Társas vállalkozás	436	479	502	408	450	456
Ebből: Kft.	199	227	251	187	214	228
Rt.	7	8	7	7	8	7
Szövetkezet	69	67	66	65	61	58
Bt.	107	108	113	98	99	102
Egyéni vállalkozás	1882	1964	2049	972	967	926
Összesen	2318	2443	2551	1380	1417	1382

Forrás: KSH (2003)

A megye mezőgazdaságában a nagy számú piaci szereplő között, túlsúlyban vannak az egyéni gazdaságok. 2001 végén a vállalkozások 93%-a ún. mikro (10 fő foglalkoztatott alatti) méretűnek számított. (Itt szerepeltek az alkalmazottat nem tartó egyéni vállalkozók, valamint a társas vállalkozások tulajdonosai is.) Alig 4%-uk tartozott a 10-49, és 2%-uk az 50-249 fő közötti nagyságcsoportba. 249 főnél több dolgozót csupán minden századik vállalkozás foglalkoztatott.

Az agrárágazatba sorolt, tevékenységet ténylegesen folytató gazdaságok száma az utóbbi években folyamatosan emelkedett, 2005 végére elérte a 2580-at. 80%-uk magánvállalkozásként, közel 20%-uk társasági formában működik (3. táblázat). A társas vállalkozásokon belül a Kft vállalati forma a leggyakoribb. A szövetkezeti forma a mezőgazdasági szövetkezetek átalakulása, a nehéz gazdálkodási körülmények következtében folyamatosan veszített súlyából. Az érvényes őstermelői igazolvánnyal rendelkezők száma 24.285 fő, ami szintén csökkenő tendenciát mutat.

A megyében a családi gazdaságok száma és a művelt földterületük az alábbiak szerint alakult: 2003-ban 385 gazdaság 29664 ha-t művelt. Ebben az évben az 1 gazdaságra jutó átlagterület 77,1 ha volt. 2004-ben 394 gazdaság 29992 ha –t művelt, ami 76,1 ha átlagterületnek felel meg. 2005-ben 401 gazdasághoz 30206 ha terület tartozott, azaz 75,3 ha átlagosan. 2006-ban 30324 ha területet 404 családi gazdaság művel, ez 75,1 ha átlagos területet jelent. A 2007. november végi állapot szerint: 408 családi gazdasághoz 30521 hektár tartozik, ami átlagosan 74,8 ha területnek felel meg. 2003-2007 közötti időszakban összesen 63 újonnan regisztrált családi gazdaság szerepel a szakminisztérium nyilvántartásában, miközben 40 megszűnt. Ezzel párhuzamosan megfigyelhető az egy gazdaságra jutó átlagos területnagyság folyamatos csökkenése.

A megyében napjainkban nyolc BÉSZ működik, közülük négy a növénytermesztéshez szükséges anyagok beszerzésével és a megtermelt termékek, főként gabonafélék értékesítésével foglalkozik, további három állattartással (baromfi) illetve állati termék (tej) termeléssel kapcsolatos beszerzéssel és értékesítéssel.

3. táblázat

A regisztrált vállalkozások száma gazdálkodási forma szerint (2000-2005)

m. e.: db

Gazdálkodási forma	2000	2003	2004	2005
<i>Társas vállalkozás</i>	382	429	441	407
Kft	199	252	271	249
Rt	7	6	7	7
Szövetkezet	69	64	62	58
Bt	107	107	101	93
<i>Egyéni vállalkozás</i>	1882	2096	2128	2173
ÖSSZESEN	2264	2525	2569	2580

Forrás: KSH (2006)

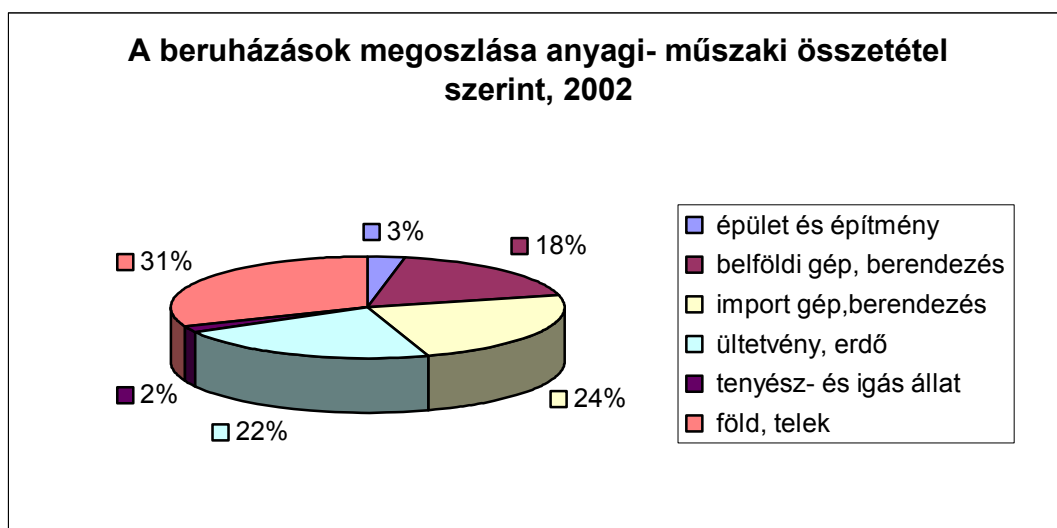
A megyében jelenleg 17 megyei bejegyzésű integrátor működik, ezek sok földhöz jutott kistermelőnek, családi vállalkozásnak is segítséget nyújtanak, a termeléshez, a gazdálkodás folytatásához.

A törvényi rendelkezések miatt, illetve az egyre romló gazdálkodási, jövedelmi viszonyok közepette a hazai mezőgazdaságban viszonylag kevés a külföldi érdekeltségű vállalkozás. 2001-ben Vas megyében 92-t tartottak nyilván, összesen 244 millió forint saját tőkével, amely az összes gazdasági ágban itt megtelepedett határon túli tulajdonú szervezetek számának 13-, a saját tőkének pedig mindössze 0,1 %-át képviselte. Az előbbiekből már egyértelműen kitűnik kicsi méretük. Egy vállalkozásra átlagosan 2,7 millió forint saját tőke jutott.

Az ezredforduló elején a mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás, halászat gazdasági ágba sorolt szervezetek beruházásai alacsony szintet és jelentős hullámzást mutattak. A megvalósult beruházások értéke a 2000. évi 1,6 milliárd Ft-ról 2,3 milliárd Ft-ra nőtt 2001-re. Majd 2002-ben 2,2 milliárd Ft-ra esett vissza, amely a megyei székhelyű gazdasági szervezetek teljesítésének a 3,9%-át tette ki. A beruházások nagysága folyó áron 6%-kal maradt el az egy évvel korábitól, ami volumenében 7% körüli csökkenést jelentett.

A beruházásokon belül a gépberuházások aránya 2000-ben még meghaladta az 50%-ot, majd némileg csökkent, de domináns szerepe továbbra is megmaradt. A gépbeszerzések közül a külföldi gyártású gépek, berendezések, járművek hányada felülmúlta a belföldről származókét. A fejlesztések másik nagy tételét a tenyészállatok tartásba állítása jelentette. Az építési beruházások 2000-től 2002-ig nagyságukat és arányukat tekintve egyaránt csökkentek. Ültetvény- és erdőtelepítés pedig csak elvétve fordult elő.

2. ábra

Forrás: FVM Hivatal (2003)

2002-ben a beruházások meghatározó része a megyében a nagy hagyományokkal rendelkező mezőgazdasági alágazatok fejlesztésére irányult. Így a befektetések több, mint a fele az állattenyésztés, 18%-a a növénytermesztés, kertészet, további 12%-a pedig az erdőgazdálkodás eszközállományát gyarapította (2. ábra).

A mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás, halászat gazdasági ágak súlya a foglalkoztatásban a 2000. évi 6,7%-ról 2001-re 5,3%-ra mérséklődött, ami az EU átlaghoz képest még mindig magasnak számított.

A mezőgazdaságban foglalkoztatottak havi bruttó átlagkeresete a 2001. évi 19%-os növekedést követően 2002-ben ugyancsak a megyei szintet meghaladó mértékben, 18%-kal emelkedett. A gazdasági ágak közötti kereseti rangsorban azonban még így is csak a 6. helyen állt, a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás, az építőipar, a kereskedelem, valamint az ingatlanügyletek után. Az állomány-főcsoportonkénti kereseti különbségekben azonban nem történt változás, mivel a fizikaiak és a szellemiek keresete azonos mértékben nőtt.

Az alkalmazásban állók nettó keresete 21%-kal emelkedett, 2,6 százalékponttal nagyobb mértékben, mint a bruttóé. Ebben jelentős szerepet játszott a 2001 szeptemberében végrehajtott alkalmazotti adókedvezmény-módosítás, amely szerint adómentessé vált a minimálbér. Miközben a nettó kereset növekedési üteme az előző évhez képest gyorsult, addig a fogyasztói áraké jelentősen mérséklődött. E két tényező együttesen, éves szinten kétszámjegyű, 15%-os reálkereset-javulást eredményezett a gazdasági ág dolgozói számára.

A mezőgazdasági munkavégzés hagyományosan fontos szerepet tölt be a lakosság jövedelemszerzésében, életvitelében. Az agrárágazatban a főállásban munkát végzők mellett sokan folytatnak kiegészítő mezőgazdasági tevékenységet is. A 2001. évi népszámlálás adatai szerint a 2001. február 1-jét megelőző 12 hónapban, Vas megyében a 14 évesnél idősebb népesség 26%-a végzett valamilyen mezőgazdasági munkát, ami lényegesen meghaladta az országos átlagot.

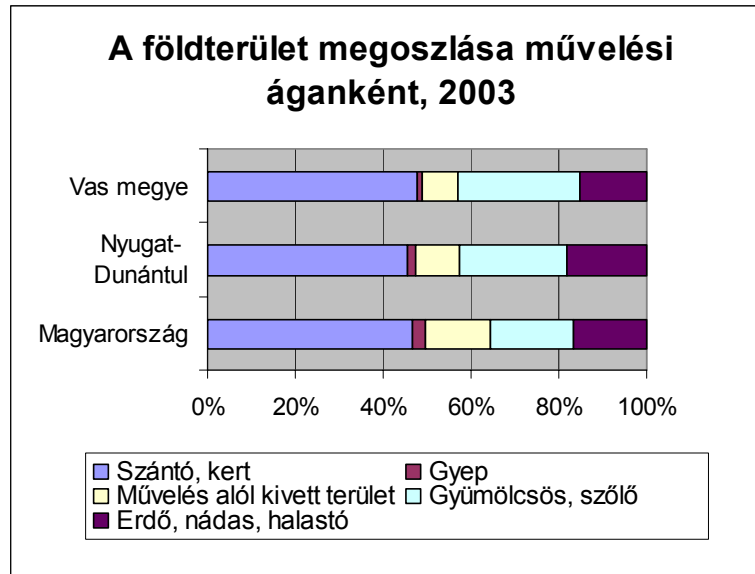
A mezőgazdaság jövedelemkiegészítő, illetve hobbi jellegét két mutató érzékelteti. Egyrészt a munkát folytatók 53%-a nem rendelkezett semmiféle mezőgazdasági képzettséggel, másrészt mindössze 23%-nak jelentett érdemi elfoglaltságot, azaz 90 munkanapnál (10 órás munkanappal számolva) hosszabb idejű kötöttséget.

A főállásban az agráriumon kívül dolgozók mezőgazdasági tevékenysége átlagot meghaladó, 28 %-uk gazdálkodott. Ez az arány csak a nyugdíjasok körében volt magasabb. A munkanélkülieknek csak 21%-a élt azzal a lehetőséggel, hogy alkalmanként mezőgazdasági tevékenységet végezzen.

A gazdasági szféra szereplőinek teljesítményét számos mutató értékének összevetésével ítélni lehet meg. Ennek legfontosabb eleme a tisztajövedelem, mivel ez a forrása a befektetett- és a forgóeszköz felhalmozásának, a személyi jövedelem növelésének, a tartalékképzésnek, és nem utolsósorban az állami költségvetésnek is. A mezőgazdaság eredményessége 2001-ről 2002-re első megközelítésre meglepően kedvező irányú változást mutatott. Az adatok szerint a 19 fő feletti szervezetek szokásos vállalkozási eredménye a 2001. évi 510 milliós veszteséget követően 2002-re 1,1 milliárd forint pozitív eredményt mutatott. A látványos eredményjavulásnak azonban csak kisebb hányada származott az alaptevékenységből, döntő részben a központi támogatások növekedéséből. A gazdaságok pénzügyi helyzetének stabilitása szempontjából fontos szerepet kapott az aszálykárral sújtott termelők adósság-elengedésének ténye is. Az adósságrendezési program célja (a 215/2002. (X. 17.) számú kormányrendelet tette közzé) a nehéz pénzügyi helyzetbe került termelők és integrátorok kötelezettségeinek csökkentése volt. A jóváhagyott támogatás mértéke országosan 60 milliárd forintot tett ki. A mezőgazdasági termelők az adósságelrendezési eljárásba vont hitelek nettó állománya 40%-ának megfelelő összegű támogatásban részesültek. Az aszálykárral sújtott, de hitellel nem rendelkező termelők szintén részesültek kárenyhítő támogatásban, ami a vállalkozások többségének jövedelmi pozícióját számottevően javította.

Vas megyében található az ország földterületének 3,5%-a. A művelési ágak szerinti összetétel csak kissé tér el az országostól és a Nyugat-Dunántúlra jellemzőtől (3. ábra). Ennek oka a változatos felszín és talajviszonyok.

3. ábra

Forrás: FVM Hivatal (2003)

A rendszerváltást követően a kárpótlás, a szövetkezetek átalakulása, a privatizáció következtében lényegesen módosult a gazdálkodási formák szerepe a szántóföldi növénytermesztésben. A kistermelők 1990-ben a szántóterületnek mindössze 7%-án gazdálkodtak. Az egyéni gazdálkodók térnyerése az évtized folyamán fokozatosan emelkedett, 2001-ben már a szántóterület 46%-át művelték. A növénytermesztésben betöltött súlyuk ennek ellenére elmaradt az országotól, ami az itteni mezőgazdasági közép-, illetve nagyüzemek viszonylagos stabilitásával indokolható.

A szántóföldi növénytermesztésben az egyes növénycsoportok területét a 4. táblázat tartalmazza. 2000-ben a betakarított kalászos gabonák területe nőtt, megközelítve az 1991-95 évek átlagát. Az összes szántón belüli aránya 44,1%. A kukorica vetésterülete jelentősen nőtt. Szántóföldön belüli aránya elérte a 24%-ot. Az 5 év átlagánál 21,6%-kal, az 1998-as évinél 25,7%-kal, az 1999-es évinél 13,6%-kal nagyobb. A hüvelyes növények vetésterülete és a szántóterületen belüli aránya mindenféle összehasonlításban mélyponton volt. Nőtt viszont a szója vetésterülete, 462 ha-ról 937 ha-ra.

4. táblázat

A vetésszerkezet alakulása (1990-2000)

m. e.: ha

Növények	1990./1995. átlaga	1998.	1999.	2000.
Kalászos gabonák összesen	71 979	69 648	55 652	66 283
Ebből: őszi búza	38 589	37 495	25 905	37 639
őszi árpa	10 204	8 239	4 499	5 893
rozs	1 322	1 466	705	1 231
triticale	1 102	3 778	2 571	3 561
tavaszi árpa	13 268	13 874	16 101	15 026
zab	5 652	4 661	5 871	2 933
Kukorica	29 645	28 701	31 743	36 064
Hüvelyesek összesen	4 643	2 141	1 639	1 480
Ebből: borsó	4 181	1 541	1 012	543
szója	426	600	637	937
Ipari növények összesen	16 854	12 230	18 463	9 928
Ebből: repce	1 419	1 952	6 415	3 103
napraforgó	8 473	4 750	8 509	3 277
cukorrépa	6 690	5 488	3 538	3 548
Burgonya	1 565	1933	1908	1137
Takarmánynövények összesen	18 361	15 399	14 869	13 720
Zöldségfélék összesen	602	1 450	1 496	950
Egyéb növények és magvak	13 278	19 671	17 958	10 669
Vetetlen terület és parlagterület	5 686	9 057	14 814	10 090
Egyéb nem mg-i hasznosítású terület	-	-	-	4 469
Összes szántóterület	162 613	160 230	158 542	154 790

Forrás: FVM Hivatal(1990-2001)

Az ipari növények vetésterülete 1999-ig nőtt. 2000-re az előző évihez képest 46,2%-kal csökkent, melyet az olajos növények (repce, napraforgó) árcsökkenése okozott.

A takarmánynövény-termő terület folyamatos csökkenését, a tömegtakarmányt fogyasztó állatállomány csökkenése okozta. A 13.720 ha területen a 2000-es aszályos évben nem tudták megtermelni a takarmányszükségletet. Ezért a kukorica vetésterületének egy részén (melyet zölden betakarítottak) kellett azt pótolni. Ezért is lett (valamint az aszály miatt) az elvetett 37.112 ha kukorica területéből a betakarított 36.064 ha.

5. táblázat

Vas megye területének művelési ágankénti alakulása (1980-2006)

m. e.: ha

Művelési ágak	1980	1990	2000	2004	2005	2006
szántó	161 972	161 346	154 790	152 517	151 601	151 206
Kert	10 494	14 837	2 552	2 803	2 803	2 837
gyümölcsös	4 752	2 619	2 534	2 183	2 183	2 183
szőlő	1 735	1 585	1 297	1 076	1 096	1 062
Gyep	34 758	26 285	22 157	22 464	22 464	21 758
mezőgazdasági terület	213 711	206 672	183 330	181 043	180 147	179 046
Erdő	85 304	89 788	91 454	91 694	91 694	91 694
nádas	3	0	322	328	328	328
halastó	6	7	5	5	19	19
termőterület	299 024	296 467	275 111	273 070	272 188	271 087
művelésből kivett	27 927	28 466	53 312	52 278	52 278	53 156
összesen	326 951	324 933	328 423	325 348	324 466	324 243

Forrás: FVM Hivatal (2006)

Az egyéb növények és magvak területe (alternatív növények) jelentősen, 17.958 ha-ról 10.669 ha-ra, 40,6 %-kal csökkent, mivel az ide tartozó növények értékesítési lehetőségei és árai stagnáltak. A parlagon maradt szántóterület 14.814 ha-ról, 10.090 ha-ra, a szántóterület 6,7 %-ára csökkent. A megye termelői 2000-ben a kedvezőtlen időjárás ellenére és gyenge hozamok mellett 198 ezer tonna kalászos gabonát takarítottak be jó minőségben. Ez 50-68 ezer t-val kevesebb a korábbi évek átlagánál, de 15 ezer t-val több az 1999-es évinél.

2006-ra a megyében bejegyzett szövetkezetek, gazdasági társaságok, *családi gazdaságok* és egyéni vállalkozók 179046 ha mezőgazdasági területet használtak, főleg bérlemény formájában, melyből a szántó 151206 ha, a kert 2837 ha, a gyümölcsös 2183 ha, a szőlő 1062 ha és a gyep 21758 ha. A természeti adottságoknak megfelelően az országos erdősültséget meghaladó 33,8% (91.694 ha) az erdőterület aránya a termőterületből. A területi adatokból kitűnik, hogy amíg a 80-as években a megye mezőgazdasági területe 213 ezer ha volt, ez a szám 2006-ra 16%-kal csökkent. A szántó kisebb mértékben, mintegy 6,7%-kal csökkent. A mezőgazdasági területben a

legnagyobb vesztes a gyep, mely 37,4%-kal lett kisebb. Ez a változás összhangban van az állatállomány folyamatos csökkenésével is. Az erdő területe, és főleg a vizes élőhelyek (nádas, halastó) aránya kedvezően változott, jelentősen nőtt. Legnagyobb a változás a művelésből kivett területeknél, ahol 25 ezer ha a növekedés 1980-hoz képest, ami 90%-os növekedésnek felel meg, s ipari parkok, lakóparkok létesítésével magyarázható (5. táblázat).

A mezőgazdasági területen belül a szántó 49,9%-át szövetkezetek és gazdasági társaságok, míg 47%-át egyéni gazdálkodók művelik, 3,1%-on pedig a nem mezőgazdasági profilú termelők gazdálkodnak (iskolák, önkormányzat, stb.).

A földbérleti szerződéseket 5-10 éves intervallumra kötik a gazdálkodók. Kedvezőtlen hatású jelenség a földbérletek megtartására az utóbbi időben jelentkező nagymértékű bérleti díj „ráígérés”, illetve emelési igény a tulajdonosok részéről. A földbérleti díjak 5.000-20.000 Ft/ha között alakultak a megyében, átlagosan 10.042 Ft/ha. A földbérleti díjak évről évre folyamatosan emelkednek.

6. táblázat

A szántóföldi növények termésátlaga (1991-2000)

m. e.: kg/ha

Megnevezés	1991-1995. évek átlaga	1998.	1999.	2000.
Búza	4 150	3 810	3 550	3 383
Rozs	2 790	2 680	2 200	2 442
Triticale	3 110	3 050	3 050	2 753
Őszi árpa	3 750	3 840	3 200	3 720
Tavaszi árpa	3 410	3 610	3 120	2 119
Zab	2 780	2 640	2 850	1 398
Kukorica	4 870	6 200	5 660	3 658
Borsó	2 420	2 260	1 850	1 484
Cukorrépa	31 890	37 420	41 250	28 158
Napraforgómag	1 680	2 020	1 930	1 943
Burgonya	15 690	15 590	16 160	11 528
Silókukorica	21 040	25 880	24 200	16 269

Forrás: FVM Hivatal (1992-2001)

A termésátlagokat elemezve megállapítható, hogy 2000-ben repce és napraforgó kivételével minden betakarított növény termésátlaga jelentősen alacsonyabb volt a korábbi évekenél. Az országban, így Vas megyében is az alacsony termés miatt keresleti piac alakult ki mind a hazai kereskedőknél, mind pedig a szomszédos országok piacán. Ezért az árak a gabonatermelők szempontjából kedvezően alakultak (6. táblázat).

Sokat segített - különösen a törekvő gazdálkodóknak - a minőségi termelésre biztosított támogatás és a tisztességes termeltetőkkel, felvásárlókkal szorosabbra fűződő kapcsolat abban, hogy az őszi betakarítás időben és kevés veszteséggel ment végbe.

Az 7. táblázat tartalmazza a 2001. év terméseredményeinek arányát a korábbi évekhez. A szántó kétharmadáról betakarított gabonafélék termésmennyisége a két korábbi időszakhoz képest csökkent. A szárazság a kalászosokat viselte meg a legjobban, a búza és az őszi árpa hozama számottevően mérséklődött. Ezen időszakban a repce és a tavaszi árpa termesztése népszerű volt, bár 2001-ben nem volt jövedelmező a termesztésük. A tavaszi árpa szintén gyenge terméseredményt hozott, és fehérjetartalma többnyire magasabb lett a söripar által előírt értéknél. A napraforgó termelésének volumene a vetésterület változásával párhuzamosan módosult. A cukorrépa hozama változatlan terület mellett egy év alatt valamelyest nőtt, de még így is az 1996-2000. évek átlagának alig kétharmadát adta. A búza átlagtermése egy év alatt közel fél tonnával csökkent.

7. táblázat

A legfontosabb szántóföldi növények termésmennyisége (2001)

m. e. : t; %

Megnevezés	2001	1995-1999 évek átlaga=100,0%	2000=100,0%
Gabonafélék	353 691	95,2	94,9
Ebből: -Búza, Durumbúza	129 364	105	86,6
-Őszi árpa	21 525	93,9	65,5
-Tavaszi árpa	50 139	126,3	101,7
-Triticale	11 676	123	109,2
Kukorica	127 979	80,4	107
Burgonya	20 718	51,9	93,5
Napraforgó	11 339	115,7	164,1
Repcemag	6 843	169,5	103,4
Cukorrépa	109 990	64,4	104,3

Forrás: FVM Hivatal (2002)

Ezzel szemben a kukoricáé egy tonnával nőtt, de még így is az 1996-2000. évi átlagnak csupán a 87% -át tette ki. A fontosabb őszi betakarítású növények (burgonya, cukorrépa, napraforgó) hozamai ugyan meghaladták az egy évvel korábbit, de elmaradtak a régió másik két megyéjének átlagától, és az országotól is.

A szántóföldi növénytermesztés volumenének döntő hányadát 2002-ben is a gabonafélék alkották. A vetésszerkezetben részarányuk (68,6%) megegyezett az országos aránnyal. Területük nemcsak az előző év, de az 1996-2000. évek átlagához viszonyítva is nőtt. A búza vetésterülete egy év alatt ezer hektárral bővült, és – akárcsak országosan, illetve a Nyugat-Dunántúlon – a szántó egynegyedét foglalta el. A tavaszi árpa a második legfontosabb kalászos.

8. táblázat

Vas megye vetésterületi adatai a 2003-2006 években

m. e.: ha

Növények	1996-2000 átlaga	2003	2004	2005	2006	2005 100 %	1996-2000 100%
őszi búza	35775	37995	37762	40550	37148	91,6	103,8
őszi árpa	6642	8129	7005	6091	6809	111,8	102,5
tavaszi árpa	13511	17057	12671	11447	11218	97,9	83,0
Rozs	1246	1400	1495	1100	941	85,5	75,5
Zab	4528	2427	3220	2469	2175	88,0	48,0
triticale	3293	5492	6361	6843	5873	85,8	178,3
Kalászosok	64995	72500	68514	68500	64164	93,6	98,7
kukorica	30793	28730	29346	32684	33995	104,0	110,3
Gabonafélék	95788	101230	97860	101184	98159	97,0	102,5
borsó	1349	196	228	330	220	66,6	16,3
Szója	507	868	1169	1482	1538	103,7	303,3
repce	2837	4264	6654	7871	10036	127,5	353,7
napraforgó	5920	6200	6706	7599	9489	124,9	160,2
cukorrépa	5209	3392	4697	5759	4779	82,9	91,7
burgonya	2137	633	539	454	319	70,3	14,9
Ipari növények	17959	15553	19993	23495	26381	112,3	146,9
silókukorica	8059	5593	4940	5097	5223	102,4	64,8
lucerna	5513	3880	3838	3840	3840	100,0	69,6
vöröshere	910	400	210	193	193	100,0	21,2
egyéb takarmány növények	3613	945	934	619	511	82,5	14,1
Takarmány növények	18095	10818	9922	9749	9767	100,2	53,9

Forrás: MVH (2006)

A kukoricának 30 ezer hektár körüli volt a vetésterülete. Az ipari növények foglalták el a szántó egytizedét. Vetésterületük az olajos magvúak (napraforgó, repce) kivételével évek óta stagnált, vagy csökkent. A burgonya területe az 1990-es évek második felének átlagában mért 2100 hektárról 600 hektárra esett vissza, a cukorrépaé pedig a sárvári cukorgyár bezárását követően 5200 hektárról 3500 hektárra csökkent. Az állatállomány folyamatos csökkenése miatt a takarmánynövények termelése is egyre kisebb területen folyt. A megyében a zöldségtermesztés jelentősége minimálisra zsugorodott. A nehéz gazdálkodási körülményeket érzékelteti, hogy a nem művelt, vetetlen területek hányada (5,6%) nem csak a Nyugat-Dunántúli Régió átlagánál magasabb (3,3%), hanem az országosnál (4,3%) is.

Az Európai Unióhoz történt csatlakozás utáni időszak összességében felemásra sikerült. A kedvező időjárásnak, no meg az új támogatási rendszernek köszönhetően a növénytermelés volumene rögtön az első évben 23%-kal emelkedett. Rekord mennyiségű gabona termett. A 2005. esztendő se volt rossz. A termelés mennyisége kissé visszaesett, de gabonából a második (kukoricából az első) legjobb évjáratként jegyezhető. Sajnos, azonnal kiütköztek a strukturális gondok. Az állattenyésztés, mind volumenében, mind produktumában évről évre csökken.

A növénytermesztés szerkezetében csak kisebb eltolódások jellemzők, ami a piaci és támogatási lehetőségekből fakad. Továbbra is a kalászos gabonafélék aránya a meghatározó, 42,4%. A kukorica 22,5%-os, az ipari növények 17,4%-os, a takarmánynövények 6,5%-os, az egyéb növények (olajtök, facélia, köles, kender stb.) 11,2%-os területi részesedéssel vannak jelen. Látható, hogy sem a kalászosok, sem a gabonafélék területe az elmúlt 10-15 évben nem változott, a növények között ugyan van arány eltolódás, de ez összességében nem jelentős. A kalászos gabonák közül a búza vetésterülete a meghatározó 37 ezer ha körüli területtel, az utóbbi években 4 tonna körüli átlaghozammal.

Jelentős a változás az ipari növények arányában - területük mintegy 50%-kal növekedett - ami az EU csatlakozásunk utáni kiemelt támogatottságukkal van összefüggésben. Ezen belül is kiemelendő a repce, szója és napraforgó területi térhódítása. Ezzel szemben a burgonya és a borsó területe jelentősen csökkent (8. táblázat).

9. táblázat

A főbb növények átlaghozamai Vas megyében (1996-2006)

m. e.: kg/ha

Növények	1996-2000 átlaga	2003	2004	2005	2006	2005 százalékában	1996-2000 százalékában
őszi búza	3440	2840	4389	4051	4180	103,2	121,5
őszi árpa	3440	2720	3720	3600	3390	94,2	98,5
tavaszi árpa	2930	2650	3820	3400	4011	117,9	136,8
Rozs	2390	2900	3440	3393	3050	89,9	127,6
Zab	2430	1600	3192	2378	2670	112,3	109,8
triticale	2870	2280	3852	3510	3576	101,8	124,5
Kalászosok	2916	2498	3730	3405	3479	102,1	119,3
kukorica	5150	4540	6130	7835	6330	80,8	122,9
Gabonafélék	3235	2789	4072	4037	3942	97,6	121,8
borsó	1820	1060	2711	2245	2320	102,8	126,9
szója	1280	1310	1910	2051	2040	99,5	159,4
repce	1420	1740	2789	2090	2418	115,6	170,3
napraforgó	1660	2260	2445	2410	2374	98,5	143,0
cukorrépa	32810	29530	37382	54350	48900	89,9	149,1
burgonya	14200	11830	17121	18689	17115	91,5	120,5
Ipari növények	8865	7955	10726	13639	12851	94,2	144,9

Forrás: MVH (2006)

Ha ezen területi változást összehasonlítjuk a megye takarmánytermő területeinek időközben történt változásaival (csökkenésével) látható, hogy jelentős átrendeződés következett be. Az ipari növények területi részesedése 2006-ra 8.422 ha-ral nőtt, ugyanakkor a takarmánynövények megyei területe az állatállomány folyamatos csökkenése miatt 8.626 ha-ral csökkent.

A 9. táblázat számsoraiból látható, hogy mind a gabonaféléknél, mind az ipari növényeknél jelentős, mintegy 20-25 %-os hozamnövekedés mutatható ki az 1996-2000

évekhez képest. Mind az agrotechnika, mind a növényvédelem színvonala tudatosan változott, jelentősen emelkedett.

A hozamoknál leglátványosabban a repce és a napraforgó mennyisége nőtt. Ez a növekedés azért is jelentős, mert egyben területnövekedés mellett következett be. A megye gazdálkodói készen állnak a biodízel és bioetanol program bevezetésére. A hozam és területi adatokból is látszik, hogy magas színvonalon tudnak olajos növényeket termelni, mindezek mellett a kukorica hozama is 6-8 tonna között stabilizálódik.

Az EU tervezete szerint a közösség 2012-ig bioenergia-termelését nem a gabonafélékre, hanem az olajos növényekre kívánja alapozni, amelyhez 2012-ben már 9,9 millió tonna olajos növényt (az EU olajnövény termésének 37%-a) és mindössze 1,5 millió tonna gabonát fog felhasználni (Unió gabona-termelésének 0,6%-a). Ezeket és a hazai hosszú távú terveket figyelembe véve az olajos növények szerepe „Vas-ban” is felértékelődött.

Az éghajlati viszonyok hosszú távon is kiválóan alkalmasak a repce termesztésére, melynek területe egyik évről a másikra bármikor megduplázható. A 70-es és 80-as években az akkor még magas erukasavas (Emerald) repce termesztésének Vas és Zala megyében nagy hagyományai voltak.

Az elmúlt években mintegy tízezer hektáron termeltek un. alternatív növényeket. Ezek fő területe a Cser, a Hegyhát és az Őrség, ahol a természeti viszonyokkal mindig is küzdeni kellett. Ilyen növények pl: az olajtök, a facélia, a köles, a pohánka, a cirok, a fénymag, a csillagfürt, a len, a kender. A termékek értékesítésénél a megye földrajzi helyzetéből fakadó előnyöket sikerül realizálni. Az előző években is, de főleg 2006-ban óriási szlovén és olasz vevői érdeklődés volt és van a kalászos gabonák iránt.

A gazdák terményeiket (kalászosgabona, repce) különösebb tárolás nélkül, szinte a szárító alól kamionos szállítással értékesíteni tudták. Mindezek eredőjeként sem 2005-ben, sem 2006-ban, kalászos gabonából jelentős intervenciósi tárolási igénnyel, felajánlással nem éltek. 2005. évben az MVH 160.000 tonna tárolókapacitásra kötött szerződést az intervenciósi felvásárlásához. 2005 évi termésből 65.500 tonna gabona került intervenciósi felvásárlásra, amiből 64.457 tonna volt a kukorica (98,4%).

A 2004-es és a 2005-ös esztendők jelentősen eltértek az azt megelőző évek átlagától. Míg a 2004-es esztendő időjárási viszonyai szinte az ideálshoz közel, addig 2005-ben a csapadékviszonyok szélsőségesen alakultak. 2004-ben a megfelelő időjárásban a technológiai fogyatékoságok kevésbé érvényesültek a külső feltételek kedvező volta miatt. 2005-ben a szélsőségesen sok eső – főleg a nyár folyamán – negatívan befolyásolta a növényállományok életfeltételeit. Az időjárás termelésre gyakorolt hatását jól érzékeltetik a főbb szántóföldi növények termésátlagai. Különösen igaz ez az őszi betakarítású növényekre (kukorica, cukorrépa), melyek hozamai még a kiváló, 2004. évi termésmennyiségeket is jóval túlhaladták (10. táblázat).

10. táblázat

Vas megye termésmennyisége a 2003-2006 években

m. e.: t

Növények	1996-2000 átlaga	2003	2004	2005	2006	2005 %- ában	1996-2000 %- ában
őszi búza	123 194	107 792	165 735	164 268	155 279	94,5	126,0
őszi árpa	22 912	22 100	26 059	21 928	23 083	105,2	100,7
tavaszi árpa	39 687	45 155	48 403	38 920	44 995	115,6	113,3
Rozs	3 010	4 063	5 098	3 355	2 870	85,5	95,3
Zab	11 153	3 880	10 278	5 871	5 807	98,9	52,1
triticale	9 495	12 523	24 503	24 471	21 002	85,8	221,1
Kalászosok	209 451	195 513	280 076	258 813	253 036	97,7	120,8
kukorica	159 253	129 766	179 901	256 079	217756	85,1	136,7
Gabonafélék	368 704	325 279	459 977	514 892	470792	91,4	127,7
borsó	2 458	208	618	741	510	68,8	20,7
szója	649	1 139	2 233	3 040	2266	74,5	349,1
repce	4 038	7 437	18 560	16 450	24 268	147,5	600,9
napraforgó	9 799	14 020	16 396	18 314	22 526	122,9	230,6
cukorrépa	170 922	100 150	175 583	313 002	212514	67,9	124,3
burgonya	39 897	13 860	9 228	8 485	5 460	64,3	13,7
Ipari növények	227 763	136 814	222 618	360 032	268054	74,4	117,7

Forrás: MVH (2006)

A kukorica esetében 2005 évben a későn beinduló vegetáció és a végig, kissé hűvösebb időjárás miatt a termény betakarításkori magas víztartalma óriási szárítási költséget eredményezett. A magas víztartalom miatti szárítási költség sok esetben egymaga elérte a realizált árbevétel 20-30 %-át, így még a 10 t termésátlag sem produkált számottevő nyereséget. 2006. évben 6,8-7,0 t/ha átlagterméssel lehetett számolni. Az alacsonyabb termésátlag az időjárásnak köszönhetően magasabb nyereséget hozott, mint a 2005. évi rekordtermés.

Az Unióhoz történt csatlakozás után a cukorrépa termesztők a termelői árak EU-s szintre emelésével kedvező helyzetbe kerültek. Ehhez társult még, hogy az elmúlt években a termésátlagok jelentősen nőttek. Ennek következtében 2005 évben az előző évinél 78,2 %-kal termett több cukorrépa a megyében, 54,35 t/ha kimagaslóan jó átlagtermés mellett. 2006 évben a megyei átlag 48,9 t/ha volt.

Sajnos az EU Bizottság által elfogadott cukorpiaci reform a következő évektől jelentős mértékben változtatja az eddigi lehetőségeket, ami a cukorrépa termesztés volumenére is kedvezőtlenül fog hatni. Ez már érzékelhető volt a 2006. évi termőterületen is.

Vas megye egyes vidékein (Kőszeghegylján, Vaskeresztes környékén, a Ság-hegyen, a Vasi Hegyháton) a szőlőművelés, borászat a jellemző, mely tevékenységet döntően kistermelők végzik. A 2001-ben végrehajtott ültetvény-összeírás szerint a megyében csaknem 8300, 500m²-t meghaladó ültetvény létezett, együttes területük meghaladta az 1100 hektárt. A megyében található az ország ültetvényeinek 3,6-, területének ugyanakkor mindössze 1,3%-a. Az átlagos ültetvény méret (1400m²) lényegesen elmaradt az országostól, és kismértékben a Nyugat-Dunántúli Régió átlagától is.

Vas megyében az ültetvények 9/10-e termő. A gondozatlan, elhanyagolt szőlő ültetvények aránya 7%, az országosnál valamivel magasabb. A térségben a kedvező ökológiai adottságok ellenére kevés az új telepítés, a szőlők mindössze 1%-át telepítették 1997- után. Az ültetvények korösszetétele kedvezőtlen. A termőegyensúly későbbi fenntartásához a telepítések több mint 4/10-ét fel kellene újítani. A 2005. évben a 950 ha szőlő megoszlása: 75 ha csemegeszőlő, 778 ha borszőlő, 97 ha egyéb szőlő (kert, lugas).

11. táblázat

A megye szőlőtermesztésének főbb mutatói (1991-2006)

Szőlő	1991-1995 átlaga	1996-2000 átlaga	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Területe (ha)	1 594	1 526	1 097	1 065	1 076	950	950	1002
Hozam (t)	8 537	8 524	7 975	9 652	8 876	7 718	8 217	7803
Átlagtermés (kg/ha)	4 500	5 280	7 050	9 000	8 250	8 124	8 649	8730

Forrás: FVM Hivatal (2006)

A megye természeti viszonyai jó feltételeket kínálnak a gyümölcsstermesztésre. E kertészeti tevékenység kis- és nagyüzemi keretek között egyaránt előfordul. A 2001. évi teljes körű összeírás szerint a megyében 1118 gyümölcsültetvény létezett, összesített területük megközelítette az 1900 hektárt. Az ültetvények száma és nagysága az országosnak megközelítőleg 2-2%-át tette ki. Az átlagos ültetvényméret (1700 m²) valamelyest meghaladta az országosát és a Nyugat-Dunántúli Régió átlagát.

A megyében az ültetvények 6/10-ét almatermésű fajok alkotják. A csonthéjasok aránya ugyanakkor jóval alacsonyabb az országosnál, mivel az itteni kötött, mészhiányos talaj nem kedvező e kultúrák számára. Ezzel szemben a héjas gyümölcsűek (dió, gesztenye) jól érzik magukat e vidéken, a Nyugat-Dunántúlon lévő ültetvények 6/10-e itt található. A gesztenyéseket betegség tizedeli, a dióültetvények állapota pedig koruknál fogva – közel 2/3-ukat 1980 előtt telepítették – gyenge, illetve közepes.

Vas megyében a legnagyobb területen előforduló gyümölcsfaj az alma, az ültetvények 53%-a almás. Ezen ültetvények jelentős része kiöregedett – 50%-uk legalább 25 éves –, felújításuk időszerű lenne. Bizakodásra adhatnak okot az utóbbi években tapasztalható beruházások. A 2000-ben és 2001-ben telepített almások hányada megközelítette az ültetvények 10%-át. Az utóbbi évek aszályos időjárása az almásokat is megviseli. Az ültetvények közel fele gyenge termőképességű. A gyümölcs és szőlő ültetvények területe jelentős mértékben csökkent az elmúlt 20 év alatt. Ezen csökkenés zömében a minőség javítását szolgálta, hiszen a régi elavult, előregedett ültetvények helyét ma már pl. főleg az almánál, de a csonthéjasoknál is az új intenzív telepítések veszik át. Az almánál 2006-ban a korösszetétel a következő.

Termő alma területe: 993 ha, ebből:

- 30 évnél idősebb 406 ha 40,88 %
- 16-20 éves 21 ha 2,13 %
- 10-15 éves 350 ha 35,24 %
- 0-10 éves 216 ha 21,75 %

12. táblázat

A megye gyümölcs termésmennyisége (1991-2006)

m. e.: t

Gyümölcs	1991-1995 átlaga	1996-2000 átlaga	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Alma	12 820	10 160	7 250	3 507	8 700	12 500	10 241	9835
Körte	3 116	694	375	151	502	403	442	1304
Cseresznye	590	343	160	29	85	72	191	185
Meggy	400	365	140	128	288	230	311	293
Szilva	2 207	2 026	350	138	342	244	393	556
Kajszi	281	152	10	3	2	28	2	60
Őszibarack	201	101	28	3	5	3	2	58
Ribiszke	629	316	173	46	58	83	199	151
Dió	1 074	1 085	600	22	313	459	486	48
Egyéb	586	610	393	94	165	100	118	582
Összesen	21 904	15 852	9 479	4 121	10 460	14 122	12 385	13072

Forrás: FVM Hivatal (2006)

A megyében a zöldségtermesztés jelentősége csökkent. A 2006-os évben 292 ha-on folytattak szántóföldi zöldség termesztést. A 292 ha területből 145 ha-on zöldborsót, 36 ha-on endívia salátát, 17 ha-on csemege kukoricát, 11 ha-on sárgarépát termeltek. Ezen kívül közel 20.000 m²-en üvegházi ill. fóliás termelést is folytatnak.

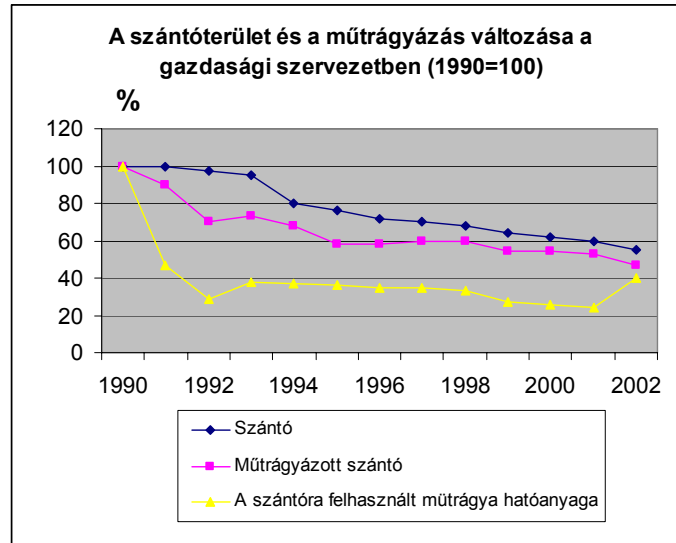
Vas megye konyhakertként nyilvántartott területe a legújabb statisztikai gyűjtés szerint 2.839 ha. Ezek a területek az un. kiskerti területek, melyek az önellátást szolgálják. A megye a zöldségfélék teljes palettáját klímatiságai miatt nem tudja megtermelni, ezért a teljes ellátottsághoz „behozatalra” szorul. Mivel ezen ágazat

kézimunka igénye jelentős, szolgálhatja a vidéki munkaerő mind teljesebb foglalkoztatását is. Tovább kell fejleszteni a már meglévő öntözési lehetőségeket, pótolni szükséges a még fennálló agrotechnikai és agrokémiai hiányosságokat, ami a hatékonyabb szaktanácsadás kérdését is felveti. A termelők ma nagyon eltérő körülmények között gazdálkodnak, eltérő a termesztés, a technika, más és más a termelőeszköz ellátottságuk és a szakmai színvonaluk: így csak más és más minőséget tudnak termelni, egyöntetű, nagyobb mennyiségű árú rendszeresen nem kerül előállításra. További bizonytalanság a termelés folyamatában az értékesítés szervezetlensége, a megfelelő termelői összefogás hiánya. Az elaprózódott birtokszerkezet miatt ösztönözni szükséges a birtok koncentrációt, cél a megfelelő jövedelmet biztosítható birtokméret kialakítása, illetve a termelői és az értékesítési társulások létrehozása.

Minden mezőgazdasági ágazatban, de a kertészet esetében különösen érződik a terményfelvásárlás, feldolgozás, értékesítés elkülönüléséből adódó hátrány. Az utóbbi években gyakran előfordult, elsősorban nyári csonthéjasok és bogyós gyümölcsűek esetében, hogy a betakarítás költségeit sem fedező bevételt elérő gazdák sokak számára nehezen megfizethető áron látták viszont a boltok és áruházláncok polcain terményeiket. Amennyiben az ágazatra az elmúlt években jellemző alacsony felvásárlási árak hosszútávon stabilizálódnak, ez a termelők jövőbeni gazdálkodását nagymértékben veszélyeztetheti.

A talaj termőképességének fenntartásához, a kívánt hozamok eléréséhez elengedhetetlenül szükséges a megfelelő színvonalú tápanyag-utánpótlás biztosítása. Vas megyében a kijuttatott szerves- és műtrágya mennyisége az 1980-as években volt a legmagasabb, bár az évtized végére valamelyest mérséklődött. Az 1990-es években az egyre nehezebb gazdálkodási körülmények a tápanyag utánpótlás szintjének visszafogására készítették a gazdálkodókat. Amíg a gazdasági szervezetek használatában lévő szántó nagysága 1990 és 2002 között 46%-kal (80593 hektárral) csökkent, a műtrágyázott szántók kiterjedése ezt meghaladó mértékben, 53%-kal (66176 hektárral) mérséklődött. Ezzel párhuzamosan a hektáronként kijuttatott műtrágya-adag is visszaesett, 212 kg/hektárról 177 kg/hektárra (4. ábra).

4. ábra

Forrás: FVM Hivatal (2003)

A kijuttatott mennyiség csökkenése mellett a felhasznált műtrágya hatóanyagok aránya is módosult. 2000-ben a kijuttatott összes hatóanyag alig több, mint fele volt nitrogén, 26%-a kálium, 23%-a pedig foszfor. A kényszerű takarékoság miatt az őszi alapműtrágyázás során a foszfor és kálium adagolása jelentősen visszaesett, a nitrogén viszont nőtt. A kálium és a foszfor aránya 2002-ben már csak 17-17% volt. A műtrágya adagok jóval alacsonyabbak, mint az Európai Unióban. Az egy hektár megművelt területre jutó műtrágya felhasználás 2003-ban az EU-ban hatóanyagban kifejezve 195 kg volt, ugyanakkor Vas megyében mindössze 72 kg.

2006-ra előrelépés történt a műtrágya felhasználásban, elérte a megye a 100 kg/ha-os NPK hatóanyag szintet, mely hosszú-hosszú évekig 60-70 kg között mozgott. 65-66%-ban nitrogént juttatnak ki, és a foszfor valamint a kálium egyaránt 17-18%-ot tesz ki.

Az állatállomány alakulása összefügg a mezőgazdaság utóbbi évtizedbeli általános válságával, szerkezeti problémáival, valamint a piaci szabályozórendszer elégtelen működésével.

Vas megyében a szarvasmarhák számának csökkenése nem állt meg a 2000-es évek elején. 2003. április 1-jén az egy évvel korábbinál 4%-kal kevesebb, alig 30000 szarvasmarhát tartottak a gazdák. A kedvezőtlen folyamatok megállítására már akkoriban is kevés esély volt, mivel a tehének száma is egyre fogyott (13. táblázat).

13. táblázat

Az állatállomány megoszlása gazdálkodási formák szerint (2003)

m. e.: ezer db

Megnevezés	Szarvasmarha	Ebből: tehén	Sertés	Tyúkfélék	Pulyka
Gazdasági társaság	13	7	25	151	890
Szövetkezetek	8	4	1	93	10
Egyéni gazdálkodók	9	4	52	1 129	147
Összesen	30	15	77	1 373	1 047

Forrás: KSH (2003)

A kertészethez és a szántóföldi növénytermesztéshez hasonlóan az állattenyésztésben is egyre nyilvánvalóbb az egyéni gazdaságok szerepének erősödése. A hagyományosan kisüzemekben tartott állatfajok (tyúkfélék, sertés) mellett a szarvasmarha-állomány jelentős hányadát is a magántermelők tartják. A szövetkezeti gazdálkodás aránya jelentősen csökkent, a gazdasági társasági forma ezzel párhuzamosan növekedik, már csak annak is köszönhetően, hogy az átalakuló szövetkezetek jellemzően gazdasági társaságként működnek tovább, eszközállományuk jelentős részét átadva az új társaságnak.

Az állattenyésztés volumenének csökkenése nem köthető közvetlenül az EU-csatlakozáshoz. A bajok korábban kezdődtek. A negatív tendencia összefügg a mezőgazdaság utóbbi évtizedben általános válságával, szerkezeti problémáival, a termelés veszteséges voltával.

A rendszerváltástól a csatlakozásig az állati termékek külkereskedelmi forgalmának egyenlege országos szinten mintegy 600 millió euróval romlott: 200 millió euróval csökkent a kivitel, s 400 millió euróval bővült az import.

14. táblázat

2006 évi szarvasmarha és a tehénállomány területi egységek és gazdálkodási formák szerint

m. e.: ezer db

Területi egység	Gazdasági társaságok	Egyéni gazdálkodók	Összesen	Ebből tehén	100 ha - ra jutó szarvasmarha
Ország	474	234	708	334	12
Nyugat-Dunántúli Régió	75	29	104	45	16
Vas megye	17	7	24	12	14

Forrás: KSH (2006)

A társult tagság idején és a csatlakozás közeledtével a piaci verseny egyre szorongatóbbá vált. A magyar válasz erre a szarvasmarha-állomány újabb 10%-os, a sertésállomány 13-14%-os mérséklése volt. Kellő szervezettség és tőkehiány miatt tehát az állattenyésztők körében jellemző válasz a visszavonulás volt. Az elmúlt öt év alatt országosan, mintegy 260 ezer egyéni gazdaság hagyott fel az állattenyésztéssel.

A szarvasmarha állomány radikális visszaszorulását jól érzékelteti, hogy 1980-ban 107 ezer db szarvasmarhát, ezen belül 44,3 ezer db tehenet, de tíz évvel később is még több mint 81 ezer db szarvasmarhát és ezen belül 32 ezer db tehenet tartottak a megyében. 2006 évben 24 ezer db a megye szarvasmarha állománya, ebből a tehén 12 ezer db.

A szarvasmarhák számának csökkenése úgy tűnik nem áll meg a közeljövőben sem, mivel a haszon és tenyészállat utánpótlást részben biztosító tehénlétszám fokozatosan csökken.

Az egyéni gazdálkodóknál is kismértékben visszaesett a tehentartás. Ennek oka többek közt az, hogy a felvásárlási árak nem biztosítanak megfelelő jövedelmet a gazdák számára, továbbá nehéz kisüzemi körülmények között a feldolgozók által megkövetelt magas minőségű tejet előállítani. A száz százalékban kisüzemektől felvásárló körmendi tejüzem 2005. évi átlagos nyerstej felvásárlási ára 48,58 Ft/l, ami sem 2006, sem 2007 években nem emelkedett számottevően. Ennek következtében a tejhasznú tehenek tartása háttérbe szorulhat.

Egy liter extra tej előállítási költsége 2006 évben 78 Ft körül alakult, amit a felvásárlási átlagár és a támogatás összege együttesen sem ért el, ez által a tejágazat veszteséget termelt. A 2007. év, hasonlóan alakult a tejágazatban.

A tejhasznú tehénállomány folyamatos csökkenése mellett a húshasznú tehentartók támogatásával párhuzamosan kismértékű emelkedést mutat ezen állomány nagysága.

A sertésállomány 2003-ig a megyében állandósulni látszott, a korábbi évekhez képest szinte semmit sem változott, a mintegy öt és félezernyi anyakoca-létszám is erre engedett következtetni. A 2004. évi rekord gabonatermés és a keresleti piac hatására növekvő húsarakkal a sertéstartás jövedelmezőségi feltételei javultak, az állomány mégis csökkent. Az olcsó takarmány, a 2005-ben 5 százalékkal magasabb sertésárak ellenére, a csökkenő hazai sertésállomány oka, hogy az uniós csatlakozással járó állatjóléti és környezetvédelmi előírásoknak való megfelelés, a szükséges beruházások,

fejlesztések elmaradtak a sertéstelepek zömében. A vágóhidak a hazai állomány csökkenése miatt a termeléshez szükséges alapanyag egy részét külföldi vásárlásokkal biztosítják. Az összes import több mint 60 százaléka Hollandiából kerül Magyarországra. Az utóbbi tíz évben az EU nagy sertéstartó országai Dánia, Hollandia, Franciaország jelentős állománynövelést hajtott végre, és gyakorlatilag fokozatosan elfoglalták az általunk elhagyott volt KGST-piacokat.

Az új helyzetre legérzékenyebben a kisgazdálkodók válaszoltak, számuk felére, majd harmadára csökkent, különösen a kocatartó tenyésztők száma esett vissza. Az állománycsökkenés nem hatott a koncentráció irányába, a sertésállomány fele ugyanis az átlagosan hat sertést tartó kisüzemekben található. Az állománycsökkenés nem járt minőségjavulással sem.

15. táblázat

2006 évi sertés és az anyakoca állomány területi egységek és gazdálkodási formák szerint

m. e.: ezer db

Területi egység	Gazdasági társaságok	Egyéni gazdálkodók	Összesen	Ebből koca	100 ha - ra jutó sertés
Ország	2331	1522	3853	277	66
Nyugat –D. Régió	152	194	346	24	53
Vas megye	20	43	62	4	35

Forrás: KSH (2006)

A sertéslétszám a régió megyéi közül Vasban fogyott a legerőteljesebben. A sertéstartás visszaesését szemléletesen jelzi az anyakocák számának az összlétszámmal szinte azonos mérséklődése. 2006-ban a megye sertésállományának 69 százaléka az egyéni gazdálkodóknál található, ugyanez a régióban 56, míg országosan 39,5 százalék. Ebben az évben a megye sertésállománya további 7-7,5 %-kal csökkent.

A vágósertés felvásárlási ára 2005. évben 5 százalékkal volt magasabb az egy évvel korábbinál, de a 2002. évi árat még így sem érte el. Az ágazat fennmaradásának lényeges feltétele az EU normákhoz igazodó állatvédelmi előírásokhoz való alkalmazkodás. A fokozódó környezetvédelmi megfeleltetés legnehezebb és legköltségesebb feladata a telepeken keletkező híg- és almostrágya hasznosítása és ártalmatlanná tétele. Ezek többsége meg nem térülő beruházás, a termelési célt nem

szolgáltató költséget jelent. Az ágazat jelenlegi és várható jövedelempozíciója miatt ezek megvalósítása saját üzemi forrásokból aligha várható.

A KSH adatai szerint országosan 1995-től 2002-ig növekedett a baromfihús-termelés, azóta viszont fokozatosan csökken. Az ágazat baromfifajonkénti összetétele is megváltozott. A csirke részaránya 50 % alá csökkent, míg a fejlett baromfitermeléssel bíró országokban lényegesen felette van.

A vágóbaromfi felvásárlás négy százalékkal visszaesett. Az ágazatot sújtotta az EU csatlakozással járó költségnövekedés, a piacokon uralkodóvá váló szabad kereskedelem és a madárinfluenzával kapcsolatosan keltett hisztéria. Tulajdonképpen a 2004-2005. években kiváló gabonatermésének hatására bekövetkezett takarmányár-csökkenés tartotta életben az ágazatot.

16. táblázat

2006 évben a baromfifélék állománya területi egységek szerint

m. e.: ezer db

Területi egység	Tyúkféle	Ebből tojó	Liba	Kacsa	Pulyka	Összesen
Ország	31.902	15.483	1.370	3.389	4.415	41.076
Nyugat –D. Régió	3.324	1.546	19	78	2.247	5.668
Vas megye	883	367	2	7	1.374	2.266

Forrás: KSH (2006)

A tojás ágazatot még jobban megviselte az EU csatlakozás, mivel régóta nem tapasztalt európai túltermeléssel esett egy időbe a belépésünk. Ennek következtében az intenzív tojástermelés mintegy 18 százalékkal csökkent. Hazánkba hihetetlen olcsón beözönlött az EU számos országának feleslege (pl. Spanyolországból 5 Ft/db áron helybe szállítva).

A baromfifélék közül a tyúkfélék száma folyamatosan csökken. A folyamat hátterében a jövedelmezőség csökkenése, a madárinfluenza és a pulykahús iránti kereslet fokozódása húzódik meg. A brojler hizlalással és árutojás-termeléssel szemben a pulykahízalás fontos mezőgazdasági tevékenységgé vált a megyében: a régióban tartott pulykák 62 százalékát itt nevelik (továbbá az ország pulykaállományának 31,1%-a található Vas megyében). Az állomány nagysága 2003-hoz képest egy év alatt 4,5 százalékkal nőtt és

meghaladta az 1,3 millió darabot. A pulykák háromnegyedét gazdasági szervezetek tartották, ők 2005-ben további 9,1 százalékkal növelték az állományukat. 2006-ban a megye pulykahizlalásában némi visszaesés volt tapasztalható, összességében mintegy 8%, ami egyértelműen az egyéni gazdaságokban következett be, melyekben a csökkenés meghaladta a 26%-ot.

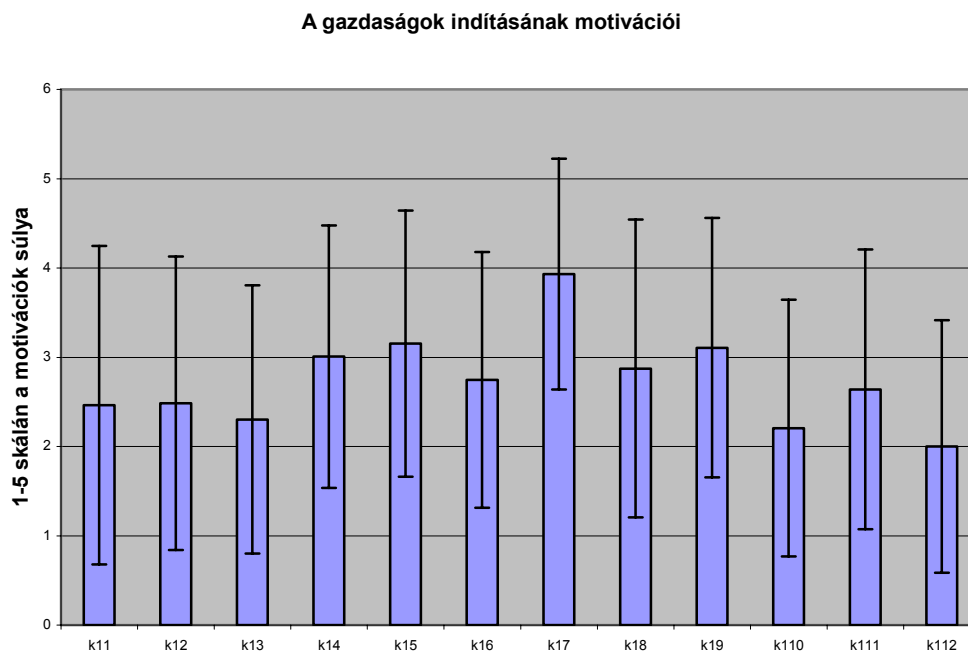
A 2007 évben jellemző rekord gabonaárak tovább súlyosbították a megye állattartóinak helyzetét.

5. 2. A családi gazdaságok létrehozásának motivációi

Vizsgálataim első részében arra kerestem választ, hogy milyen tényezők alapján indították el családi gazdaságaikat a megkérdezettek. Az eredményeket a 5. ábra szemlélteti, a kérdőív erre vonatkozó része az 1. mellékletben található.

A kérdőívben megadott tényezőrendszer elemzése alapján megállapítható, hogy a vállalkozások elindítását motiváló tényezők három fő csoportra bonthatók. Egyik részük a meglévő erőforrások hasznosításához kötődik, másik csoportjuk a profitorientált piacközpontú gazdálkodási tevékenység megvalósításához, míg a harmadik csoportjuk a korábbi munkahely megszűnéséhez, illetve bizonytalanná válásához kapcsolódik.

5. ábra

Forrás: Saját vizsgálatok adatai

Jelmagyarázat:

K11: korábbi munkahely megszűnése

K12: a korábbi munkahely nagyon bizonytalanná vált

K13: a korábbi munkahely anyagilag vagy szakmailag nem elégítette ki

K14: a családi hagyományok folytatása

K15: a visszakapott föld és eszközök kedvező hasznosítási lehetősége

K16: látta, hogy szükség volt erre

K17: érdekelte a mezőgazdasági munka

K18: jövedelem kiegészítés a főállás mellett

K19: lakóhelyén dolgozhat, nem kell messzire utazni

K110: jól kiegészítheti egyéb vállalkozásait

K111: együtt dolgozhat a család

K112: egyéb

Az egyes vállalkozások indításával kapcsolatos motivációs tényezőrendszer relatív jelentőségének megítélésére vonatkozó átlagpontszámok viszonylag alacsony értékeket mutatnak, jelentős relatív szórás mellett. Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy az agrárvállalkozóknak tevékenységük indításakor sok esetben nem volt egyértelmű készletük, sőt az is vélelmezhető, hogy sokan a jobb megoldás híján választották az agrártermelést.

A családi gazdálkodók számára a legfőbb motiváló tényező a mezőgazdasági munka iránti érdeklődés, ezt jelölték meg első helyen a legalacsonyabb szórásérték mellett. Másodikként a visszakapott föld és eszközök kedvező hasznosítási lehetőségét, harmadikként a lakóhelyhez közeli munkavégzésnek, a munkahely közelségének tényét szerepeltették. Az előző két motivációs szemponttól csak egy tizeddel alacsonyabb átlagértékkel következik a családi hagyományok folytatása iránti elkötelezettség. Ötödiknek a főállás melletti jövedelem kiegészítést rangsorolták. Figyelemre méltó hogy alacsony értékkel szerepel az a meggondolás, hogy látták tevékenységük szükségességét, érzékelték a valós piaci igényt.

Kevésbé befolyásolta a gazdálkodókat vállalkozásuk indításakor, hogy együtt dolgozhat a család, a korábbi munkahely megszűnése, bizonytalanná válása és az, hogy anyagilag és szakmailag az előző munkahely nem jelentett már kellő perspektívát.

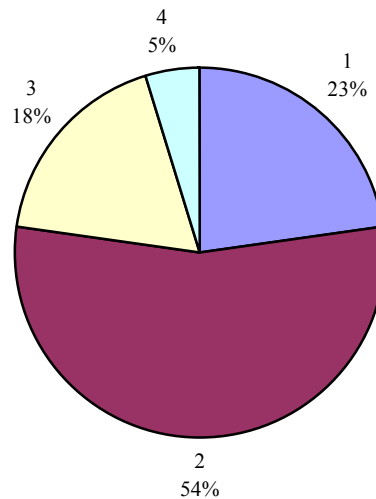
5. 3. Személyi feltételek, a gazdaságok működési keretei

A családi gazdálkodó, vagyis a vállalkozás tulajdonosának (aki valamennyi esetben a családapa volt), első emberének életkorára vonatkozó kérdésre (6. ábra) azt az eredményt kaptam, hogy 54%-uk középkorú, 36-50 év közötti. A második leggyakoribb válasz (23%) a 35 évnél fiatalabb volt, míg a megkérdezettek 18%-a tartozik az 50 év feletti korcsoportba. A legkisebb arányban a 60 év feletti fordultak elő. Megállapítható, hogy a gazdálkodás jövőjét illetően kedvezőnek ítéltető a kapott

eredmény, különösen a 35 évnél fiatalabbak jelentős aránya miatt, mivel ők az esetek nagy részében még aktív korú, és szintén a mezőgazdaságban tevékenykedő szüleiktől nagy segítséget kapnak.

6. ábra

A családi gazdaságok tulajdonosainak életkor szerinti megoszlása

Forrás: Saját vizsgálatok adatai

Jelmagyarázat: 1: 35 évesig, 2: 36-50 évesig, 3: 51-60 évesig, 4: 60 év felett

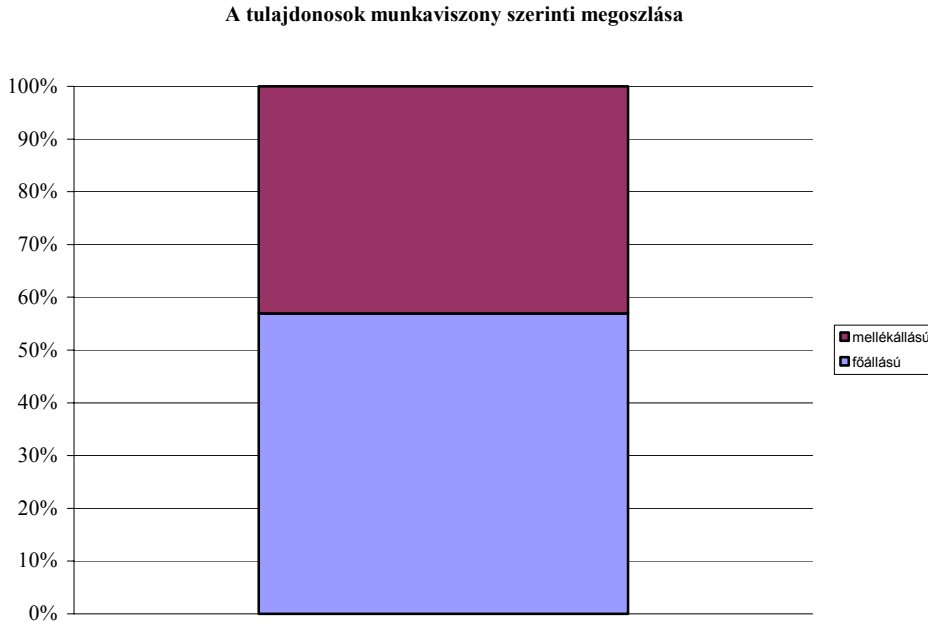
A tulajdonosok munkaviszony szerinti megoszlását vizsgálva (7. ábra) 57%-ban főállásban és 43%-ban mellékállásban folytatják a tevékenységet. Ez utóbbiak jövedelmének 34%-a származik a mezőgazdasági vállalkozásból, bár a szórás magas értéke rámutat a különböző tevékenységek, eltérő termelési szerkezetek, sok esetben jelentősen eltérő jövedelmezőségére is.

Arra a kérdésre, hogy a vállalkozás kezdetekor meglévő várakozások mennyire teljesültek, összességében azt az általános vélekedést tapasztaltam, hogy kissé rosszabb, mint remélték.

A gazdálkodás megkezdésének időpontjával foglalkozó kérdésre adott válaszok szerint, a tulajdonosok 26%-a foglalkozott már 1990 előtt is mezőgazdasági

tevékenységgel, a többiek pedig jellemzően a kilencvenes évek elején indított családi gazdaságukkal fogtak agrárvállalkozásba.

7. ábra

Forrás: Saját vizsgálatok adatai

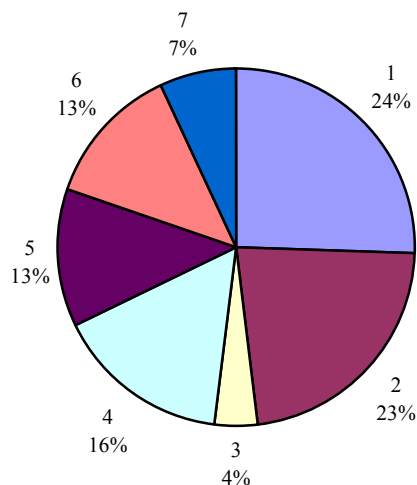
A gazdálkodás jogi keretére a kérdőív nem tért ki, viszont az interjúk során egyértelművé vált számomra az e területen még mindig uralkodó fogalomzavar. A Társasági Törvény hatálya alá tartoznak (jellemzően betéti társaságok és kisebb arányban Kft-k) az általam megkérdezettek mintegy 30%-a. A fennmaradó 70% egyéb gazdálkodási formákba sorolta magát: mezőgazdasági kistermelő, családi gazdaság, családi vállalkozás, egyéni gazdálkodó, egyéni termelő, stb. Jellemző, hogy az alacsonyabb végzettségűek mondhatni egyáltalán nincsenek tisztában a vonatkozó törvényi előírásokkal, sőt, sok esetben az adózási szabályokkal sem. Ha figyelembe vesszük, hogy az EU csatlakozásunk óta még nagyobb jelentősége van a pályázati lehetőségek naprakész ismeretének, akkor nagyon is elgondolkodtató némely termelő helyzete.

A családi gazdálkodó előző munkájának jellegét vizsgálva (8. ábra) az állapítható meg, hogy a megkérdezettek negyede termelőszövetkezetben volt felsőszintű vezető. Másik egy negyede a sokaságnak középvezetőként, míg 16%-a nem diplomás középírányítóként dolgozott. Megállapítható, hogy ez a három csoport mutatott legnagyobb hajlandóságot, illetve voltak meg a feltételei az önállóságra. A további,

mintegy 30%-ot a beosztott diplomások, az alkalmazottak, a fizikai dolgozók és az egyéb nemzetgazdasági ágak korábbi vállalkozói teszik ki. Az interjúk tapasztalatai alapján ez utóbbi kör alkotja a mezőgazdasági kényszervállalkozók csoportját.

8. ábra

A családi gazdálkodó előző munkájának jellege

Forrás: Saját vizsgálatok adatai

Jelmagyarázat: 1: felsőszintű vezető irányító, 2: középvezető, 3: beosztott diplomás, 4: nem diplomás középírányító, 5: alkalmazott, 6: fizikai dolgozó, 7: vállalkozó

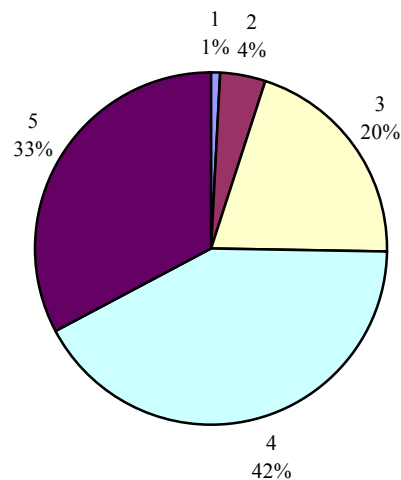
A családi gazdálkodók legmagasabb iskolai végzettségére vonatkozó kérdés feldolgozása az alábbi eredményeket adta (9. ábra). A mintában a legnagyobb arányban a középfokú, illetve felsőfokú végzettségűek képviseltették magukat. A tulajdonosok 42%-a gimnáziumot vagy szakközépiskolát végzett és még ennél is szembetűnőbb a főiskolát, egyetemet végzetek 33%-os aránya. A szakmunkásképzőt sikeresen befejezők a mintának mintegy ötödét tették ki. A fennmaradó 5%-ot a 8 általános iskolát végzetek, és a 8 általános alatti végzettségűek alkotják.

A kapott eredmények igazán örvendetesek lennének, ha nem húzódnának meg olyan tényezők a háttérben, melyeket a kérdőívek begyűjtése során, illetve a logikai ellenőrzések alkalmával tapasztaltam. Az adatgyűjtés során a magasabb végzettségűek

részéről sokkal kisebb mértékű volt a bizalmatlanság, tehát ők már eleve nagyobb számban kerültek bele a 295 kérdőívet tartalmazó alapmintába. A logikai ellenőrzések során pedig azt tapasztaltam, hogy az alacsonyabb végzettségűek csak nehezen, sokszor ellentmondásosan töltötték ki a kérdőívet, ezért ezeket az adatokat szelektálnom kellett, mivel torzították volna az eredményeket.

9. ábra

A családi gazdaságok tulajdonosainak legmagasabb iskolai végzettsége

Forrás: Saját vizsgálatok adatai

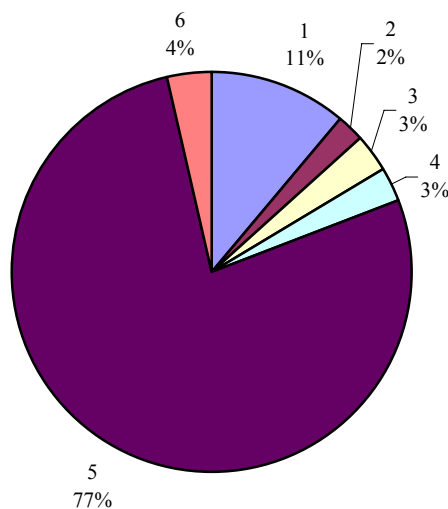
Jelmagyarázat: 1: 8 általános alatt, 2: 8 általános, 3: szakmunkásképző, 4: gimnázium, szakközépiskola, 5: főiskola, egyetem

Saját vizsgálataim azt igazolják, hogy az e területen végzett kutatások eredményeihez képest (VIZDÁK, 1992) igen jelentős javulás következett be a vállalkozók iskolai végzettségében. 1992-ben még 35%-ot tett ki a mezőgazdaságban szakképzettség nélkül gazdálkodók aránya. Ehhez képest KAJÁRI (1998) már pozitív változást regisztrált. Ugyanakkor megállapítja, hogy a tulajdonosok képzése sok időt és nagy anyagi befektetést jelent mind saját maguknak, mind a társadalomnak. Felteszi a kérdést, hogy célszerű –e ekkora befektetéssel felkészíteni a családi gazdaságok irányítóit? Jelen kutatásom határozottan cáfolja Kajári azon előrejelzését, mely szerint ezt a problémát csak a piaci törvényszerűségek kifejezettebb érvényesítése az oktatás területén fogja megoldani, azaz a családi gazdaságok csak a jó problémamegoldó készségeket nyújtó, jól konvertálható tudást biztosító, rövidebb ideig tartó oktatást fogják értékelni. Ehhez

képest tovább növekedett a felső, illetve középfokú végzettségűek aránya, mely véleményem szerint két okra vezethető vissza. Az első a három kutatás között eltelt idő, melynek során a szakképzettség nélküli gazdálkodók kiléptek a termelésből. Emellett ugyanezen idő alatt a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők, tudásuk, ismereteik és korábbi kapcsolataik segítségével megszilárdították helyzetüket és ezáltal magasabb részaránnyal vesznek részt a gazdálkodásban. A második ok a jelen kutatás kezdetén főleg a felsőoktatás területén tapasztalt expanzió, melynek hatására a magyar társadalom mind szélesebb rétegeinek vált lehetővé felsőfokú intézményben diplomát szerezni.

10. ábra

A családi gazdaságok tulajdonosainak legmagasabb végzettsége iskolatípus szerint

Forrás: Saját vizsgálatok adatai

Jelmagyarázat: 1: ipari, 2: élelmiszeripari, 3: közlekedési, 4: építőipari, 5: mezőgazdasági, 6: kereskedelmi, vendéglátóipari

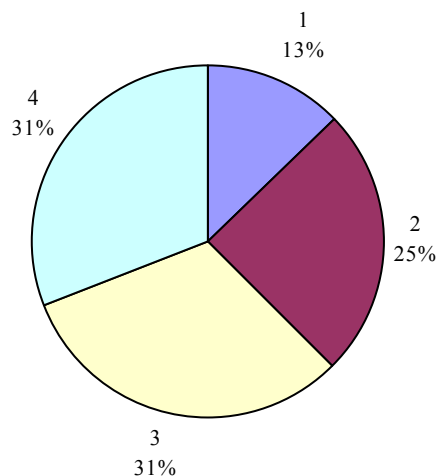
A felmérés kitért a tulajdonosok legmagasabb végzettségének iskolatípus szerinti elemzésére is (10. ábra). A többség (77%) szakirányú, azaz mezőgazdasági jellegű intézményben tanult, a fennmaradó hányad egyenlő arányban folytatott élelmiszeripari, közlekedési, építőipari, kereskedelmi és vendéglátóipari tanulmányokat.

A kérdések másik csoportja a 18 évnél idősebb családtagok végzettségére vonatkozott. Ennek a körülménynek a fontosságát az interjúk is alátámasztották, melyek során

igazolódott, hogy a megye családi gazdaságaiban döntően a családtagok dolgoznak. A kérdést nemenkénti bontásban tettem fel. Először a férfi családtagok legmagasabb iskolai képzés keretein belül elsajátított tudását tanúsító eredményeket ismertetem (11. ábra). Az édesapákhoz hasonló százalékban - pontosan 33% - jártak egyetemre, főiskolára a fiú gyermekek. A középfokú intézményben tanultak viszont 10%-kal kevesebben voltak, és ami rendkívül elgondolkodtató, hogy a 8 általánost végzetek „javára” történt mindez. Hosszú távon ez a tudás - amennyiben a fiú gyermek a családi vállalkozás folytatása mellett dönt - bizonyosan némely családok, gazdaságok irányításához, menedzseléséhez elégtelen ismeretet biztosít és versenyhátrányt jelent.

11. ábra

Férfi családtagok végzettség szerinti megoszlása

Forrás: Saját vizsgálatok adatai

Jelmagyarázat: 1: 8 általános, 2: szakmunkásképző, 3: gimnázium, szakközépiskola, 4: főiskola, egyetem

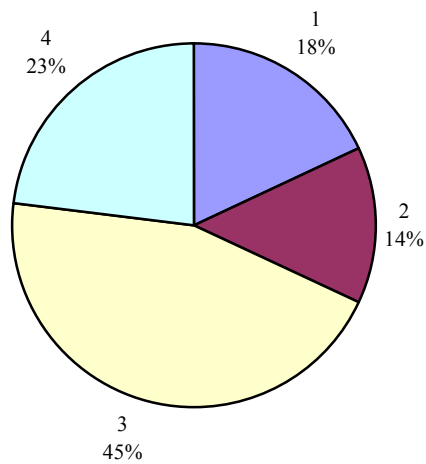
A női családtagokat illetően tovább romlanak a fenti mutatók, ugyanis megállapítható, hogy közöttük kevesebb a felsőoktatásban tanultak aránya és lényegesen magasabb a csak alapfokú oktatási intézményt végzetek száma (12. ábra).

A középfokú tanulmányaikat sikeresen befejezők, a sokaság majdnem felét jelentik, akik döntően közgazdasági szakközépiskolába szereztek a bizonyítványukat, tudásukat

azzal a konkrét céllal, hogy a családi gazdaságban szükséges adminisztratív, pénzügyi és számviteli feladatokat el tudják végezni.

12. ábra

Nő családtagok végzettség szerinti megoszlása

Forrás: Saját vizsgálatok adatai

Jelmagyarázat: 1: 8 általános, 2: szakmunkásképző, 3: gimnázium, szakközépiskola, 4: főiskola, egyetem

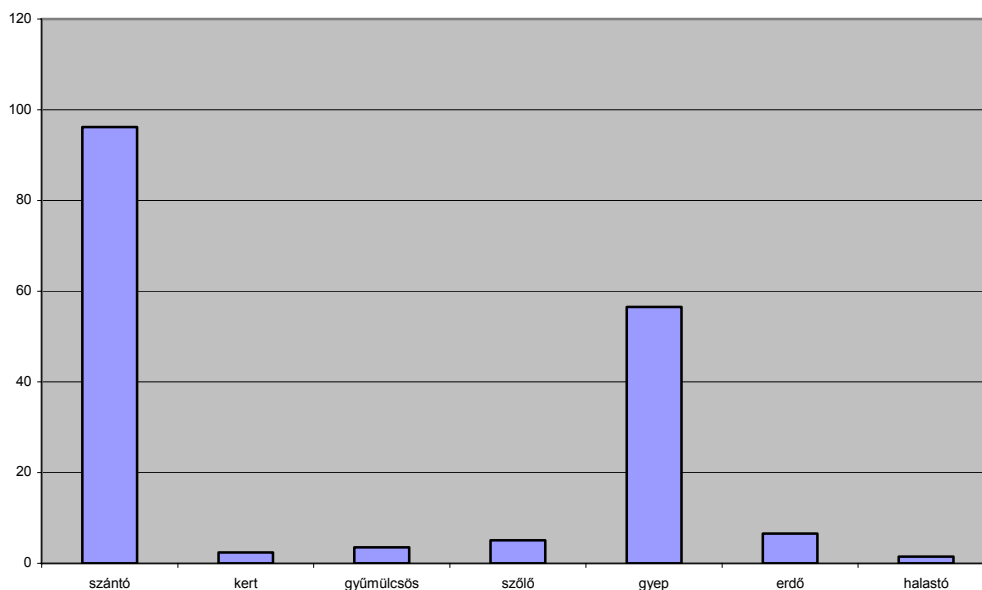
(A személyi feltételek, a gazdaságok működési keretei alfejezethez tartozó kérdőívrészek a 2. mellékletben találhatóak.)

5. 4. A családi gazdaságok termelési szerkezete, erőforrás ellátottsága

A művelt földterületeket a megkérdezettek nagy része vásárlás és bérlet útján szerezte meg, illetve voltak olyan gazdák, akik kárpótlás és öröklés révén jutottak földterülethez. A birtokszerkezet szétagolt, az egy gazdasághoz tartozó földterületek szétszórtan helyezkednek el, ez különböző problémákat vet fel: munkaszervezési nehézségek; kisebb tábla megművelése költségesebb; a gépek kihasználása „elaprózódik”. Az összes művelt szántóterület egy gazdaságra jutó átlaga 96 ha, melynek a nagyobb hányada bérelt (59%). Emellett szinte minden gazdaság rendelkezik jelentős gyepterületekkel (13. ábra). Néhány hektár terület nagyságban megtalálhatóak egyéb művelési ágak úgymint kert, gyümölcsös, szőlő, erdő, halastó is, amelyek egyértelműen a több lábbon állást - és a tőkeerősebb gazdaságok esetén – a befektetési szándékot jelzik.

13. ábra

A gazdaságok területe (ha) művelési ágak szerint

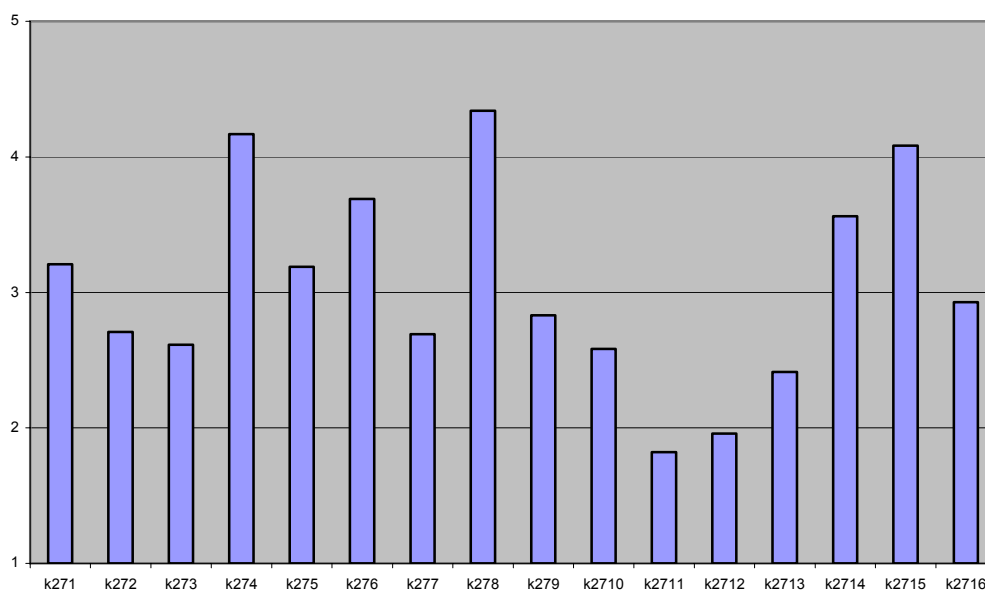
Forrás: Saját vizsgálatok adatai

A vetésszerkezet kialakítását motiváló tényezőket a 14. ábra mutatja be. Mivel egy igen összetett, sok komponens által és a család megélhetését jelentősen meghatározó kérdésről van szó, egyszerre több választ is lehetett adni. Az 1-5 skálán a legmagasabb értéket az „*azt vetek, aminek a természetéhez megvannak az eszközeim*” kapta 4,25-öt. Ugyancsak jelentősen -4 feletti értékkel - befolyásol az „*azt vetek, aminek a*

termesztésében tapasztalatom van” illetve az „azt vetek, aminek jó a talaj”. Szintén komoly súlya van a második faktorba sorolható három tényezőnek tehát az „azt vetek, amit a vetésforgó megenged” az „azt vetek, amin nagy a haszon” (rendkívül érdekes, hogy csak az ötödik legfontosabbnak értékelték) és a „az elmúlt évek árai alapján megbecsülöm a jövő évi árakat és ennek alapján döntök”. A többi lehetséges válasz aránylag hasonló értékeket képvisel. Lényegtelennek ítélik az időjárás befolyásoló hatását.

14. ábra

A vetésszerkezet kialakításást motiváló tényezők

Forrás: Saját vizsgálatok adatai

Jelmagyarázat:

K271: ugyanazt vetek, mint tavaly

K272: azt vetek, aminek magas volt az ára

K273: nem vetek azt, amiről a termelők többsége azt várja, hogy magas lesz az ára, mert ebből mindenki sokat termel majd és mégiscsak alacsony lesz az ár

K274: azt vetek, aminek a termesztésében tapasztalatom van

K275: az elmúlt évek árai alapján megbecsülöm a jövő évi árakat és ennek alapján döntök

K276: azt vetek, amit a vetésforgó megenged

K277: azt vetek, amiről mindenki tudja, hogy magas lesz az ára

K278: azt vetek, aminek a termesztéséhez meg vannak az eszközeim

K279: azt vetek, amit a környéken természetnek

K2710: azt vetek, amit a családunk hagyományosan termelt

K2711: azt vetek, aminek az elmúlt évben nem kedvezett az időjárás, mert az idén jó lesz a termés

K2712: azt vetek, aminek az időjárás tavaly is kedvezett, mert talán idén is így lesz

K2713: azt vetek, amit egyszerű természetű

K2714: azt vetek, amin nagy a haszon

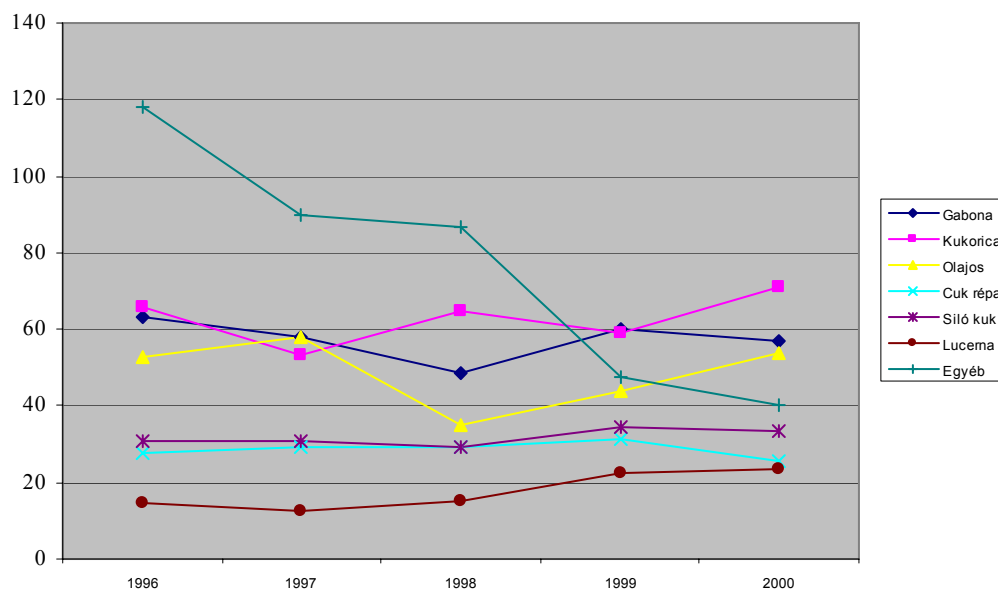
K2715: azt vetek, aminek jó a talaj

K2716: azt vetek, aminek olcsó a termesztése

Ezt követően a szántóföldi növények vetésterületét vizsgáltam, számszerűsítettem. Közismert a rendszerváltás utáni útkeresés, piaci, termelési, ellátási bizonytalanság és a szerkezetváltás szükségességének hangoztatása. Ezért arra kértem a válaszadókat, hogy a családi gazdaságok szerkezetváltásainak áttekintése érdekében adják meg a termelési szerkezetüket a feltüntetett évekre (15. ábra).

15. ábra

A szántóföldi növények vetésterülete (ha) 1996 - 2000

Forrás: Saját vizsgálatok adatai

A 15. ábráról leolvasható, hogy a legnagyobb területet a kalászos gabonák és a szemes kukorica foglalta el, a vizsgált években – átlagosan - 50-70 ha között változott a területleköötésük. A kalászosok esetében az első három évben csökkent a terület, majd '98-tól nőtt, ami 2000/2001-re nem számottevően ismét csökkent. A szemeskukorica vonatkozásában évente 10-15 hektárnyi ingadozások tapasztalhatóak, ami véleményem szerint inkább technológiai okokra vezethető vissza, mintsem piaciakra.

A legszembetűnőbb az egyéb gyűjtőszó alatt feltüntetett növények (pl. bíborhere, baltacim, vöröshere, facélia, olajtök, köles stb.) területének rohamos visszaesése. Az olajos növények – Vas megye az ország egyik legjelentősebb repce termeszője - esetében 1997-ig a repcét termesztő gazdaságokban 60 ha volt az átlagterület, amely a következő években 35 ha-ra esett vissza, ami a piaci, értékesítési tendenciák kedvezőtlen alakulásával magyarázható. A fennmaradó három növény közül a cukorrépa a 25 hektáros területével stabil eleme a vetésszerkezetnek, ami a viszonylag megbízható jövedelmezőségével indokolható. A silókukorica és a lucerna, mint két fő tömegtakarmány növény ezekben a vizsgált években szintén egyenletesen részesedett a vetésszerkezetből.

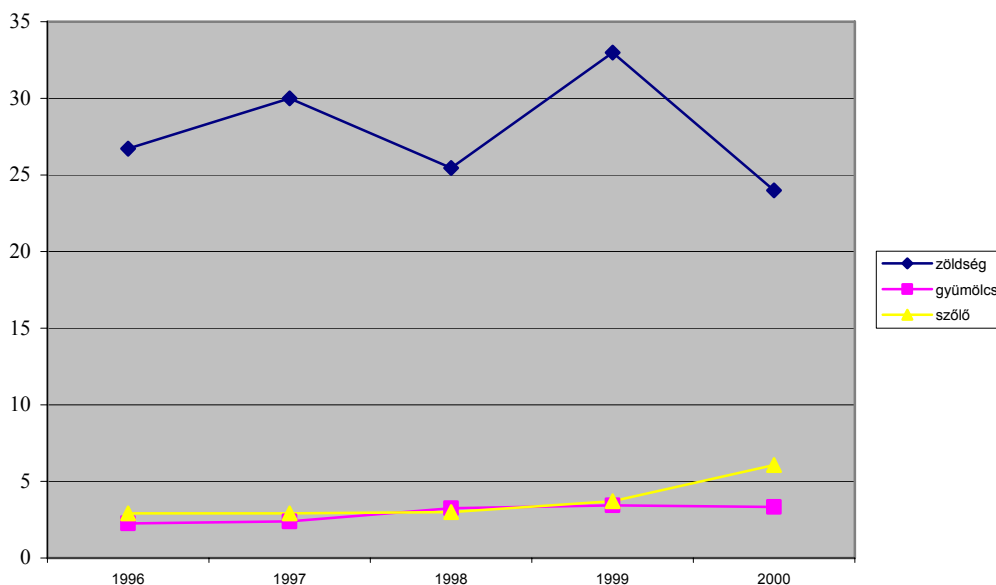
Megállapítható, hogy a két különböző módon feltett de lényegében ugyanarra a kérdésre adott válaszokban nagy ellentmondás a piaci viszonyoknak az első esetben negatív, a konkrét területi adatok esetében pedig pozitív figyelembevétel. A vetésszerkezet kialakítását motiváló tényezők esetében a fő szempontként a meglévő erőforrásoknak a hasznosítását, úgymint a tapasztalatot, a termesztéshez szükséges eszközök meglétét, jó talajadottságokat jelölték meg a válaszadók. A vetésterületi adatok vonatkozásában viszont elsősorban a piaci folyamatok befolyásoló hatása érzékelhető.

A mezőgazdasági termelésben a legintenzívebb technológiát a kertészet alkalmazza, melynek a területi részesedését annak ellenére külön kell tárgyalni, hogy a zöldség és gyümölcsstermesztés országos szinten a mezőgazdaságilag hasznosított területből csak 3,5-3,7%-al részesedik, ugyanakkor a mezőgazdaság termelési értékének 10-14%-át adja. A zöldség és gyümölcsstermesztés munkaigényes, a vidéki foglalkoztatásban betöltött szerepe jelentős. Az ágazat versenyképességének záloga a minőségi áruk termelése és forgalmazása. A hazai és ezen belül is a megye kertészete ezen elvárásnak azonban több ok miatt (öregedő ültetvények, kedvezőtlen fajtaszerkezet, tőkehiány, alacsony műszaki és technológiai színvonal, kevés öntözhető terület, stb.) csak nehezen tud megfelelni.

A megye családi gazdálkodóinak gyümölcs-, és szőlő ültetvényterületeit vizsgálva (16. ábra) látható, hogy a kilencvenes évek végéig szinte semmi változás nem történt, mígnem az ezredforduló időszakában az állami támogatásoknak köszönhetően szőlőtelepítések kezdődtek. Ezek ellenére nem nőttek a területek, mivel a telepítések a régi, elöregedett ültetvények helyén valósultak meg.

16. ábra

A kertészeti növények területi megoszlása (ha) 1996 - 2000

Forrás: Saját vizsgálatok adatai

A zöldségtermesztés teljes egészében néhány termelő kezében összpontosul és az esetükben is tapasztalható a művelt területek nagyságának ingadozása. A zöldségtermesztés jelentősége ugyanakkor megyei szinten nem számottevő (csupán 300 ha körül alakul). Ezen a területen jellemzően zöldborsót, különféle salátákat és sárgarépat termelnek.

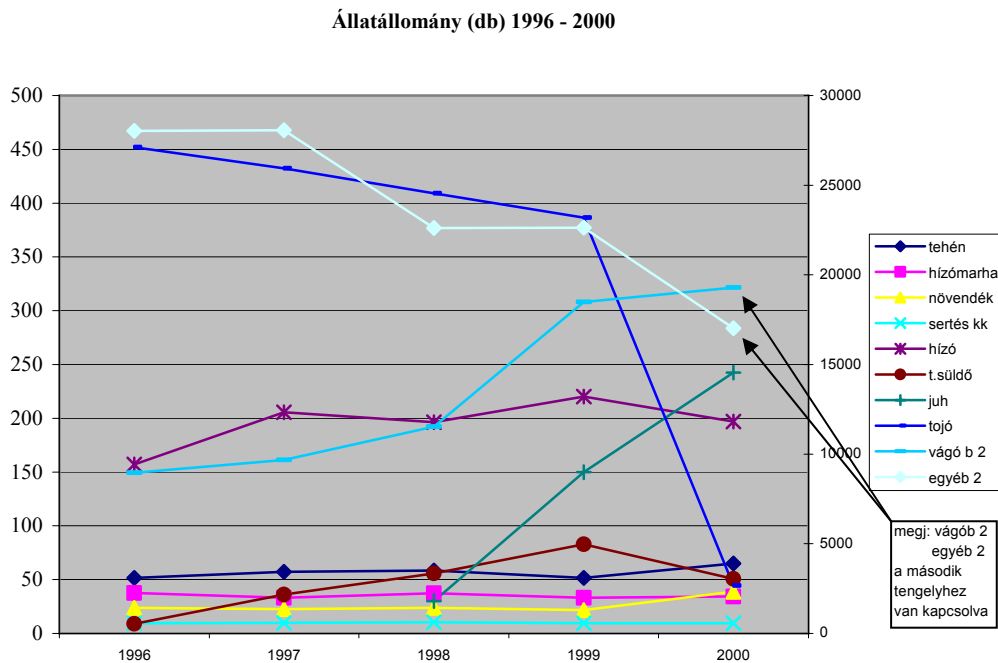
Az állattenyésztés területén (17. ábra) Vas megye családi gazdálkodóira a viszonylagos folyamatosság a jellemző. A megye egészéhez viszonyítva nem volt rohamos állománycsökkenés. Sőt, a megye mezőgazdaságának egészében drasztikusan redukálódott szarvasmarha létszámhoz képest (1980-ban 107 ezer, tíz évvel később 67 ezer, 2002-ben 31 ezer szarvasmarha), a családi gazdaságokban nem tapasztaltam sem tehén, sem hízómarha, sem pedig növendékmarha fogyást.

Ezt két oldalról lehet megközelíteni. Az egyik a hazai mezőgazdaságunkban egyedülállóan szinte csak erre a gazdálkodási formára jellemző kitartás, alkalmazkodás, válságtűrés, „a jég hátán is megélés”. A másik a méretökönómia kérdése. Ahogy már a korábbiakban utaltam rá, ezek a családi vállalkozások vegyes típusú gazdálkodást folytatnak, a tőkehiány miatt alacsony a specializáció foka, ebből adódóan viszonylag kis létszámú állatállománnyal rendelkeznek. Csak növénytermesztésből vagy csak állattenyésztésből nem tudnak megélni, illetve a téli hónapokban az állattenyésztés

leköti a család munkaerejét. A tőkehiány miatt nem tud egy kellő méretű vagy az egyikkel vagy a másikkal foglalkozó gazdaság kialakulni. Az állattenyésztés oldaláról megközelítve, a tőkehiány miatt nem megfelelő a gépesítettség színvonala, nagy a kézi munkaerőigény, ezért nem növelhető az állomány létszáma.

Ugyanakkor a szarvasmarha-tenyésztés eszköz- és technológia igényessége miatt a specializált, nagyobb kapacitású állattartó telepeken koncentrálódik. Ezek fokozatos felszámolása – amely főleg a szövetkezeti szektorban jelentkezett – eredményezte az állomány megyei szintű apadását.

17. ábra

Forrás: Saját vizsgálatok adatai

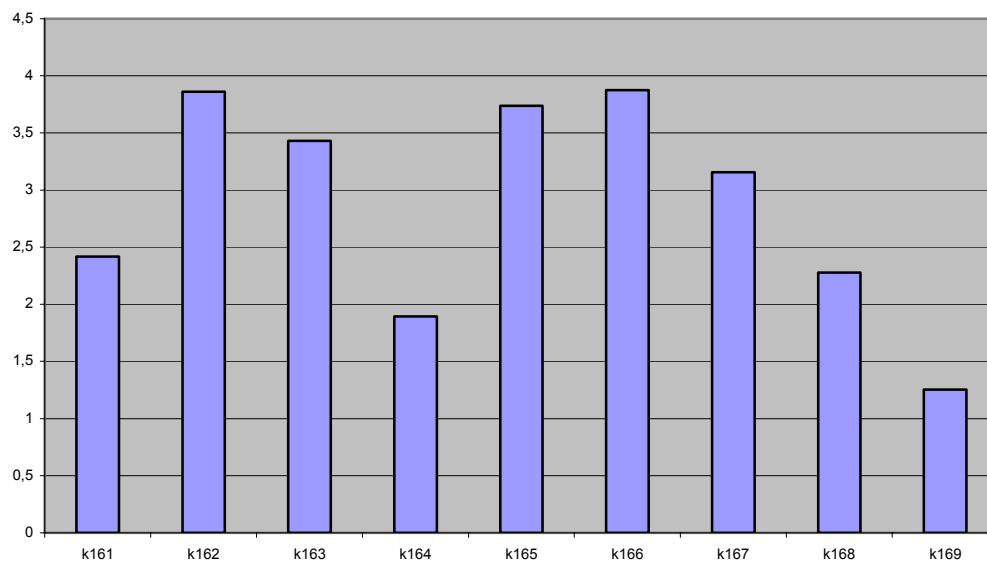
A hagyományosan kisüzemi tartásban nevelt állatfajok (tyúkfélék, sertés, juh) esetében sem - a tojótyúkot kivéve - nevezhető negatívnak az állatlétszám alakulására jellemző tendencia, sőt a juh esetében kimondottan pozitív. A hizóbaromfit illetően tapasztalható viszont szerkezetváltás, a brojler csirkét mindinkább felváltja a brojler pulyka, ami a pulykahús iránti fokozottabb fogyasztói érdeklődéssel és a térségben jelenlévő angol érdekeltségű multinacionális vállalat tevékenységével van összefüggésben (a felmérés időszakában az országos pulykaállomány harmadát a megyében állították elő). A

sertésállomány jelenlegi szintje a megyében állandósulni látszik, az évek során szinte semmit sem változó, mintegy öt és félezernyi anyakoca-létszám is ezt bizonyítja.

Miután az előzőekben bemutattam azt, hogy mivel foglalkoznak a vizsgált családi gazdaságok, a 18. ábra segítségével választ kapunk „a miért pont azzal” kérdésére. A gazdaságok tevékenységi körének, azaz a termelési szerkezetnek a kialakítását befolyásoló tényezők közül a vetésszerkezethez hasonlóan több válasz is adható volt. Talán nem meglepő az, hogy szinte minden megkérdezett elsősorban a rendelkezésre álló terület természeti adottságait, a rendelkezésre álló épületeket, eszközöket és a piaci igényeknek a figyelembe vételét jelölte meg. A magas iskolai végzettséggel szoros korellációban áll az egyéni szakmai felkészültségnek, hozzáértésnek a pozitívan befolyásoló hatása. Kissé meglepő a családnak és a családi hagyományoknak, valamint a médiáknak az alacsony befolyásoló szintje.

18. ábra

A tevékenységi kör, termelési szerkezet kialakítását befolyásoló tényezők

Forrás: Saját vizsgálatok adatai

Jelmagyarázat:

K161: családi hagyományaink

K162: egyéni szakmai felkészültségem, hozzáértésem

K163: láttam, hogy éppen erre volt piaci igény

K164: rokonok, barátok, ismerősök tanácsai, javaslatai

K165: a rendelkezésre álló épületek eszközök

K166: a terület természeti adottságai

K167: a piac közelsége

K168: erre kaptam hitelt vagy támogatást

K169: médiák (tv, rádió, újságok, internet) hatása

A mezőgazdasági termelés kárai keletkezésük szerint három nagy csoportba oszthatók: elemi károk, kártevők és károkozók kártétele, valamint az emberi tevékenységgel összefüggő károk. Az elemi károk a természeti erők szélsőségeségéből fakadnak, emberi beavatkozással gyakorlatilag nem háríthatóak el, kártételük egyes esetekben csak mérsékelhető. Közvetlenül elsősorban a növénytermelést sújtják, de veszélyeztetik a vagyontárgyakat, épületeket, berendezéseket és az állatállományt is.

Fontos kérdésként kezeltem a családi gazdálkodóknak a mezőgazdasági biztosításokhoz kapcsolódó viszonyát. Hazánk földrajzi elhelyezkedése, mérsékelt éghővi klímája szinte kizárja a szélsőséges elemi katasztrófák (pusztító földrengések, tornádók, 50 – 60 fokos dermedtő fagyok, több hónapos csapadék nélküli aszályok) előfordulását, ugyanakkor időjárásunkat – különösen az Alpokalján – évente nagy változékonyság jellemzi. Irodalmi adatokból ismert, hogy a növénytermelésben keletkező elemi károk évente összesen mintegy 10 %-os hozamkiesést okoznak a következő összetételben: aszály 4,1 %, jég 2,4 %, fagy 1,6 %, víz 1,5 %, egyéb elemi kár 0,4 % (ZAKÓCS, 1996).

19. ábra

Forrás: Saját vizsgálatok adatai

A 147 gazdaságnak nagyobb része - 58% - a rendelkezik mezőgazdasági biztosítással, míg a fennmaradó 42%-uk nem, melyet a drága díjakkal és a biztosítótársaságokkal

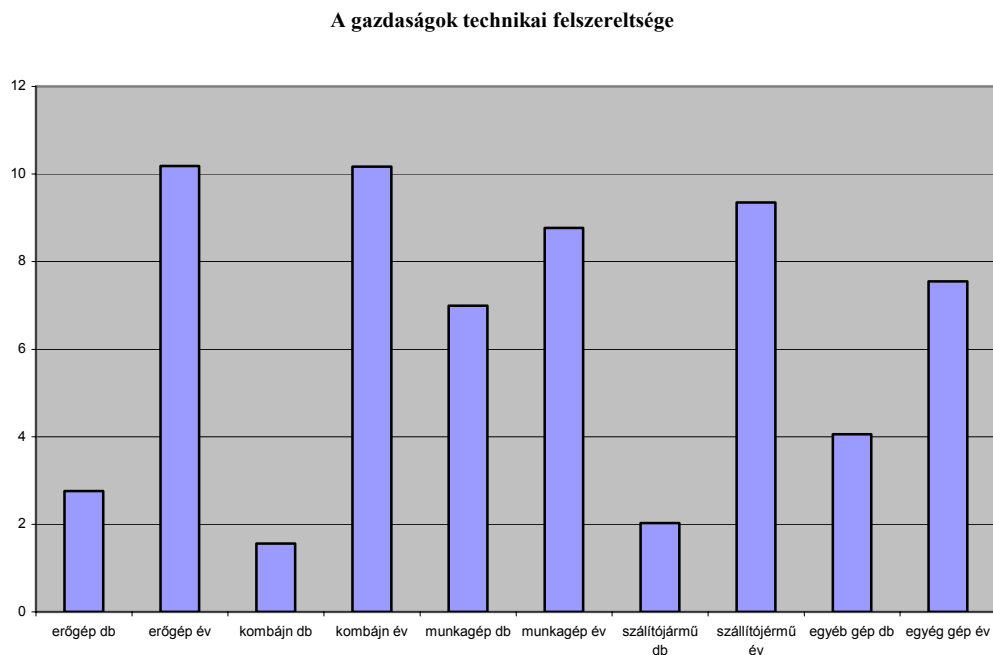
szembeni bizalmatlanságukkal indokoltak (19. ábra). Azt gondolom, ennek a nem kellően tőkeerős rétegnek feltétlenül megfontolandó kérdés ez, hiszen csak 2001-ében 1,35 Milliárd forintnyi kár keletkezett a megye mezőgazdaságában. Más megközelítésben, a biztosítási szakmában érdekelt cégeknek a felelősségére és további piacszerzési mozgásterére utal a felmérés azon eredménye, miszerint minden ötödik válaszadó azért nem rendelkezik mezőgazdasági biztosítással, mert nincs kellően informálva, nem ismeri a különböző módozatokat. Ez feltétlenül a biztosítótársaságok hibája, akik nem tájékoztatják a vizsgált réteget az aktuális mezőgazdasági biztosítási konstrukciókról.

(A családi gazdaságok termelési szerkezete, erőforrás ellátottsága, című alfejezethez tartozó kérdőív-részek a 3. mellékletben találhatóak.)

5. 5. A családi gazdaságok technikai felszereltsége

A felmérésben szereplő 147 gazdaság tulajdonában 396 erőgép van, melyek típusukat illetően nagyon sokfélék (MTZ 50, MTZ 55, MTZ 82, Rába 250, John Deere, New Holland, stb.), és - az interjúk tapasztalatai alapján - a legtöbb esetben sem a traktorlépcső, sem a tipizálás kívánalmait nem biztosították. A gazdaságok tulajdonában lévő saját-, és a bérelt területre vetítve 35,5 hektárra jut egy traktor, vagyis a traktorsűrűség 100 hektárra számítva 2,8 darab (20. ábra). Ha ezt összevetjük a 17. táblázat adataival, azt látjuk, hogy az ott feltüntetett EU országok közül ez megegyezik Nagy-Britannia traktorsűrűségével, de az 1/3-át sem éri el Ausztria, Finnország, Hollandia, vagy Olaszország traktorsűrűségének. Igaz, hogy ugyanakkor jobb a helyzetük a legtöbb volt szocialista országhoz viszonyítva. Ezen országok közül csak Lengyelország bír nagyobb traktorsűrűséggel, ami a magánszektor korábbi létezésének is az eredménye.

20. ábra

Forrás: Saját vizsgálatok adatai

A traktorsűrűség még önmagában nem kellene, hogy problémát jelentsen. Megfelelő szervezéssel, jobb kihasználással el lehet a munkákat végezni, de a 396 darab traktor átlag életkora 10,2 év. A szélső értékek 3 és 30 év, ami annyit jelent, hogy jelentős

mértékben magas üzem-, és karbantartási költségekkel működtethető erőgépekről van szó. Az előzőkhöz kapcsolódik a rendelkezésre álló munkagépek kérdése is. A 147 gazdaság 1014 darab munkagéppel rendelkezik, vagyis traktoronként 2,6 darabbal.

17. táblázat

Traktorellátottsági mutatók néhány EU-beli és Kelet –Európai országban (2002. év)

Ország	Mezőgazdasági terület (1000 ha)	Traktor sűrűség (traktor db/100 ha)
Ausztria	3.435	10,0
Belgium/Lux	1.464	7,5
Dánia	2.626	5,5
Finnország	2.102	10,5
Hollandia	1.669	10,9
Nagy-Britannia	16.449	3,0
Németország	17.157	7,3
Olaszország	14.685	10,0
Bulgária	6.159	0,74
Csehország	4.182	1,51
Lengyelország	18.748	7,23
Magyarország	6.193	1,49
Románia	14.698	1,19
Szlovákia	2.447	1,30
Ukrajna	41.990	1,02

Forrás: KSH (2003)

A traktorok ilyen alacsony ellátottsága kapcsolható eszközökkel problematikus. Nem teszi lehetővé a traktorok, mint erőgépek racionális kihasználását. A munkagépek átlagéletkora is magas, 8,8 év. Az ilyen helyzet következménye a technológiai követelmények alacsony szintű kielégítése, ami a termékminőséget és a termőtalajnak, mint erőforrásnak a megőrzését kérdőjelezi meg, ezáltal a versenyképesség rovására megy. Öreg, elavult gépparkkal, kis számú kapcsolható munkagéppel szinte lehetetlen a megfelelő minőségű termék előállítás.

A mezőgazdaságban a legkritikusabb a betakarítás munkafolyamata. Ezért bír különös jelentőséggel az arató-cséplő gépek állapota. A vizsgált gazdaságok összesen 66 aratócséplővel rendelkeznek, amelyek átlagos életkora 10,1 év. A szélső értékek 2 és 36 év és az átlagos szóródás 9 év.

A vizsgált családi gazdaságok 2001-ben 7955 ha-on termeltek gabonát, vagyis 1 saját tulajdonú kombájnra 120,5 ha jutott. Ha ezt összehasonlítjuk a 18. táblázat adataival, akkor azt látjuk, hogy ez mintegy 50%-kal elmarad az EU – 15-ök országainak átlagos ellátottságától, viszont az országos statisztikánknál lényegesen jobb. Talán meglepő, de Magyarország ilyen vonatkozásban Románia és Ukrajna mögött található.

Mivel a kombájnokkal tömegesen végeznek, illetve végeztetnek bér munkát is, a kérdőív erre is kiterjedt. A megkérdezett termelők 2371 hektárt bér munka igénybevételével takarítottak be. Ugyanakkor a tőkeerősebbek 3052 ha-on betakarítást, mint bér munkát szolgáltatottak. Ennek alapján alakult ki az a véleményem, hogy a gazdálkodók egymásra vannak utalva a gépszolgáltatásokat illetően.

A szállítóeszközök kérdését illetően a következő eredményeket kaptam. A rendelkezésre álló 294 darab teherautó illetve pótkocsi átlagéletkora eléri a 9,4 évet, 4,3 átlagos szóródással.

A kombájnok, munkagépek, szállítóeszközök típusait illetően szintén megállapítható a nagymértékű sokféleség.

18. táblázat

Arató-cséplőgép ellátottság az EU-ban és néhány Kelet-Európai országban (2002)

Ország/Régió	Gabonatermő terület (1000 ha)	Arató- cséplőgépek száma (db)	Betakarítandó terület (ha/arató-cséplőgép)
EU-15	53.850	650.300	83
Bulgária	2.545	7.282	349
Magyarország	2.865	9.522	301
Románia	6.468	38.271	169
Ukrajna	12.926	91.900	141

Forrás: KSH (2003)

Az eredmények alapján az nagy valószínűséggel megállapítható, hogy ezzel a gépparkkal a családi gazdaságok nem képesek megfelelő minőségben eleget tenni a

technológiai és piaci követelményeknek. Ennek egyenes következménye a termékbiztonság csökkenése és a minőség ingadozása, a versenyképesség nem kielégítő mértéke, ezért létkérdés a gépállomány fokozottabb fejlesztése, a rendelkezésre álló támogatási formák maximális kihasználásával.

(A családi gazdaságok technikai felszereltsége című alfejezethez tartozó kérdőív rész a 4. mellékletben található).

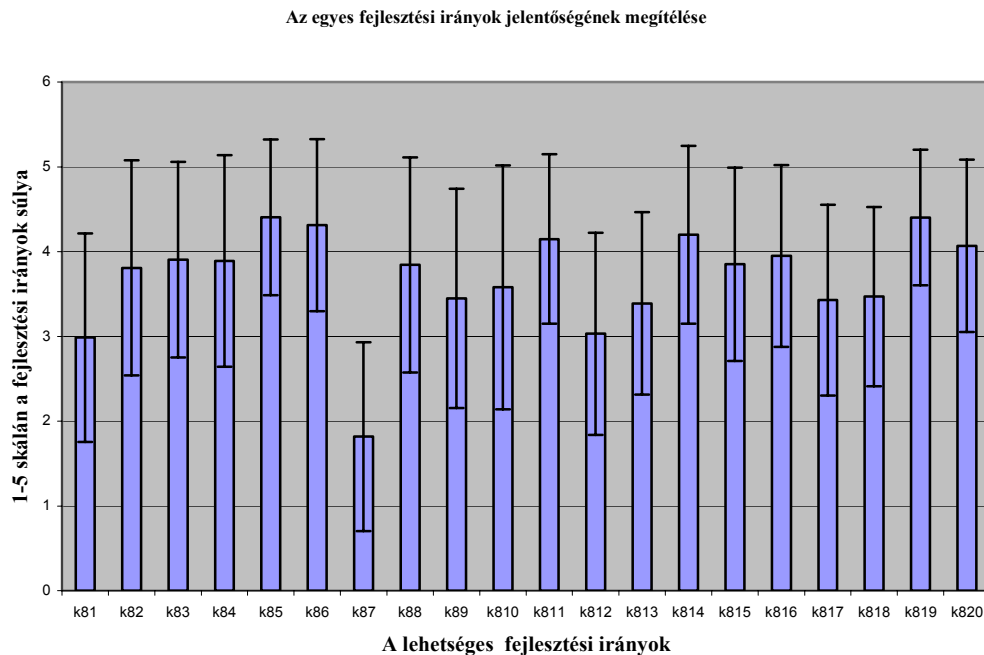
5. 6. A családi gazdaságok jövőbeni kilátásai, fejlesztési elképzelései

A felmérés kiterjedt a gazdálkodók jövőbeni elképzeléseire is. Egy 20 tényezőt tartalmazó, lehetséges fejlesztési irányokat felvázoló kérdés rendszerben 1-5 intervallum skálán kellett bejelölniük, mely tényezőket tartják legkedvezőbbnek és legfontosabbnak vállalkozásuk szempontjából. Ezzel a vállalkozásuk stratégiai fejlesztési irányaira vonatkozóan szerettem volna információt kapni, melyet a 21. ábrával szemléltetek.

Munkám eredményei azt igazolják, hogy a műszaki-technológiai korszerűsítést alapvető jelentőségűnek tekintik, és ezen fejlesztési irány fontosságának megítélésekor alkották a legegységesebb véleményt, amit a szórás alacsony értéke is igazol.

Ez jól igazolható a szórás alacsony értékével. E mellett nagy jelentőséget tulajdonítanak a termelési költségek csökkentésének és az egyenletes minőségű termékek előállításának. Négy pont feletti átlagértéket kapott a beszerzési szövetkezetek kialakításának igénye is. Figyelemre méltó, hogy a válaszadók véleménye nagyon erőteljesen megoszlott abból a szempontból, hogy megoldást jelenthetne-e, ha az élelmiszeripari vállalatok egy része a mezőgazdasági termelők tulajdonába kerülhetne. Hasonlóan nagy szórás jellemezte az értékesítési szövetkezetek, a gépkörök szervezésének, a régióimázs kialakításának és a különleges minőségű egyedi termékek előállításának megítélését. A környezetkímélő termelési és tenyésztési eljárások alkalmazását a megkérdezett válaszadók még csak kevéssé ítélik perspektivikusnak. Jól jellemzi ezt, hogy a 20 lehetséges fejlesztési irány közül ezt a tényezőt az utolsó előtti helyre rangsorolták. Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy még az ország egy igen fejlett megyéjében sem látnak kellő perspektívát a megkérdezett gazdálkodók az integrált agrártermelésben.

21. ábra

Forrás: Saját vizsgálatok adatai

Jelmagyarázat:

K81: környezetkímélő termelési és tenyésztési eljárások alkalmazása

K82: különleges minőségű, egyedi termékek előállítása

K83: a mezőgazdaság jó hírnevének öregbítése itthon és külföldön

K84: az adott termőtáj jó hírnevének kialakítása és megőrzése

K85: egyenletes minőségű termékek előállítása

K86: a termelési költségek csökkentése

K87: alacsonyabb értékesítési árak

K88: termelői tulajdonban lévő értékesítési szövetkezetek létrehozása

K89: gépkörök és más típusú közös géphasználat szervezése

K810: az élelmiszeripari vállalatok kerüljenek a mezőgazdasági termelők mint részvényesek tulajdonába

K811: kedvezőbb szerződések megkötése a felvásárlókkal

K812: sokféle termék előállítása a termelői és értékesítési biztonság növelése érdekében

K813: nagyobb méretű vállalkozások létrehozása a gazdaságosabb termék előállítás érdekében

K814: a mezőgazdasági termelők összefogása az olcsóbb gép, műtrágya, növényvédőszer, valamint szaporítóanyag beszerzés érdekében

K815: olcsóbb termelési eljárások alkalmazása

K816: az agrárvállalkozók képzettségének növelése

K817: szakosodás egy-egy termék előállítására

K818: szakosodás egy-egy piac (egy-egy feldolgozó üzem) igényeinek kielégítésére

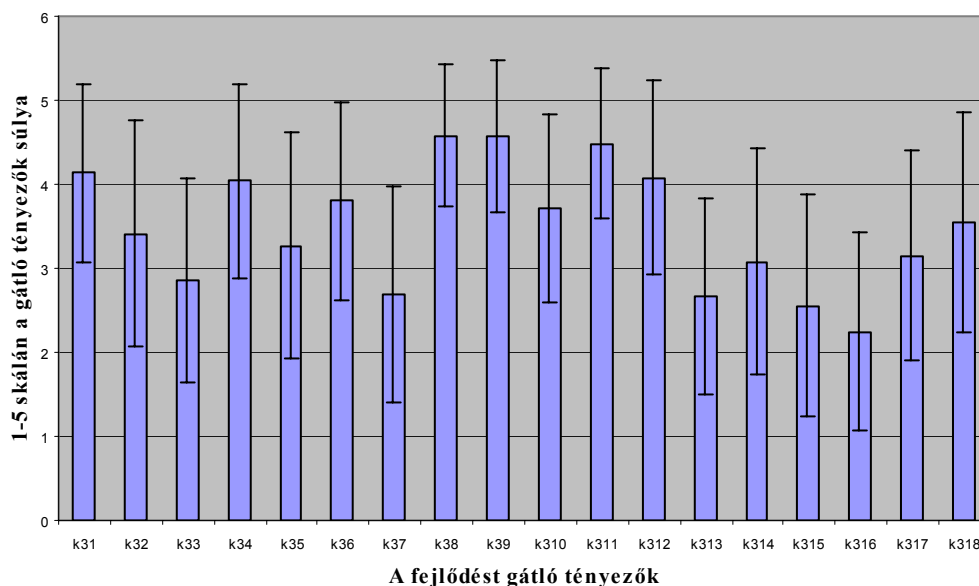
K819: korszerűbb gépek, eszközök alkalmazása

K820: a termékforgalom fokozottabb szabályozása, ellenőrzése

Ez a vélemény ellentétes a fejlett országok mezőgazdaságának kibontakozási irányával, valószínű azonban, hogy az integrált biotermesztés megítélése rövidesen változik majd, az ezen technológiát alkalmazó gazdálkodók piaci sikereinek következtében. A megkérdezett termelők utolsó helyre rangsorolták az értékesítési árak csökkentését. Ez egyrészt azt mutatja, hogy a megkérdezett vállalkozók gazdálkodásában nincs lehetőség arra, hogy csökkentsék termékeik árszintjét, ugyanakkor azt is alátámasztja, hogy a minőségi követelményeket messzemenően figyelembe vevő termelés folytatására készülnek fel.

22. ábra

A családi gazdaságok fejlődését gátló tényezők megítélése

Forrás: Saját vizsgálatok adatai

Jelmagyarázat:

K31: nehézkes a hitelhez jutás

K32: a felvásárlók nem tartják be a szerződéseket

K33: a felvásárlók túl magas minőséget követelnek

K34: a mezőgazdasági termelők túlzottan szétaprózták és szervezetlenek

K35: a termelők nem tudják eléggé, mit akarnak a vevők

K36: nem fizetik meg a jobb minőséget

K37: túl sok a mezőgazdasági termelő és lenyomják az árakat

K38: magas üzemanyag- és vegyszerárak

K39: drágák a gépek

K310: nehéz eladni a megtermelt termékeket

K311: alacsonyak a felvásárlási árak

K312: nem lehet kiszámítani a piacot

K313: a mezőgazdasági termelők egymás alá ígérnek

K314: drága az alkalmazottak foglalkoztatása

K315: nehézkes az ügyintézés az önkormányzatoknál

K316: nincs kitől megfizethető szaktanácsot kérni

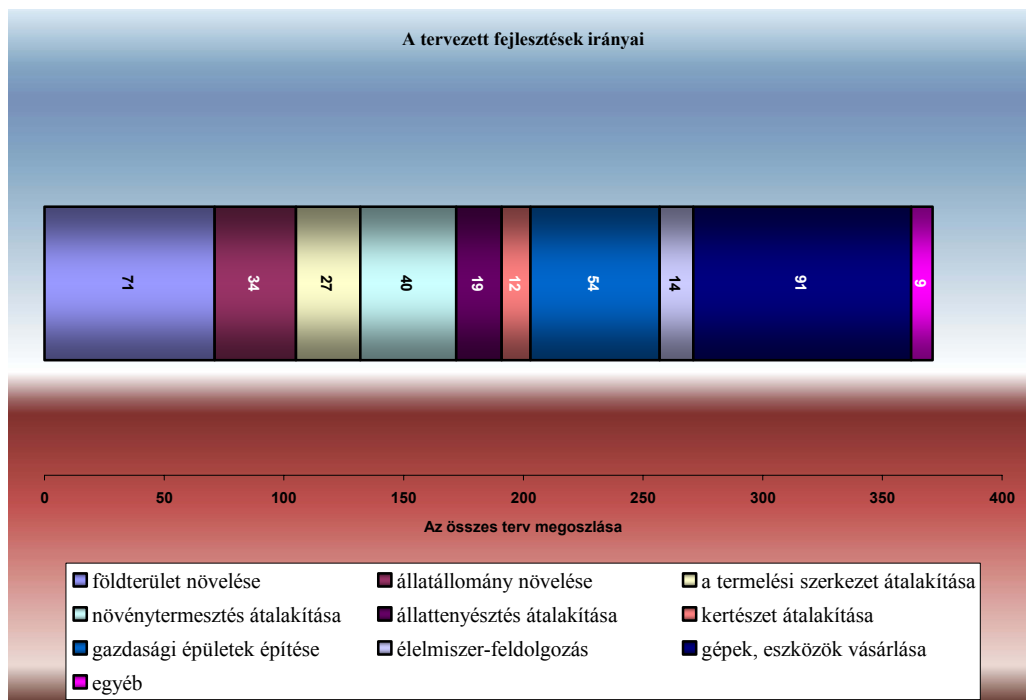
K317: a hivataloknál nehézkes az ügyintézés

K318: magasak az adók

A vállalkozások fejlődését gátló tényezők közül 18 lehetségeset soroltam fel és arra kértem a gazdálkodókat, 1-5 skálán jelöljék meg melyiket, milyen mértékben tartják fontosnak saját vállalkozásuk szempontjából (22. ábra). Az eredmények azt támasztják alá, hogy különösen jelentős gátló tényezőnek ítélik a magas input és az alacsony output árakat, amiből az következik, hogy a vállalkozás további fejlődését akadályozó legfőbb tényezőnek az agráröllő nyílását tartják. A válaszok alacsony szórásértéke azt igazolja, hogy ezen tényezők megítélésében különösen egységes a megkérdezettek véleménye. Figyelemre méltó, hogy viszonylag kevésbé érzékelik nehézségként az egyes agrártermelők támasztotta túlkínálatot és a szaktanácsadás hiányát. Szintén versenyhátrányokat okoz, hogy a megkérdezett agrárvállalkozók közül sokan még mindig nem ismerik fel, hogy a fragmentált, szétaprózott kínálat milyen erőteljes mértékben rontja piaci pozíciójukat.

További elemzést igényel a jövőre vonatkozó fejlesztési tervek megléte, illetve hiánya. A megkérdezettek közül 110 gazdálkodó szándékozik a következő három-öt éven belül vállalkozását fejleszteni. Megállapítható, hogy tervekben nincsen hiány, hiszen komplex fejlesztések (több válasz volt adható) szerepelnek, ami a 147 családi gazdálkodó 350 feletti fejlesztési elképzelésszámából olvasható ki (23. ábra).

23. ábra

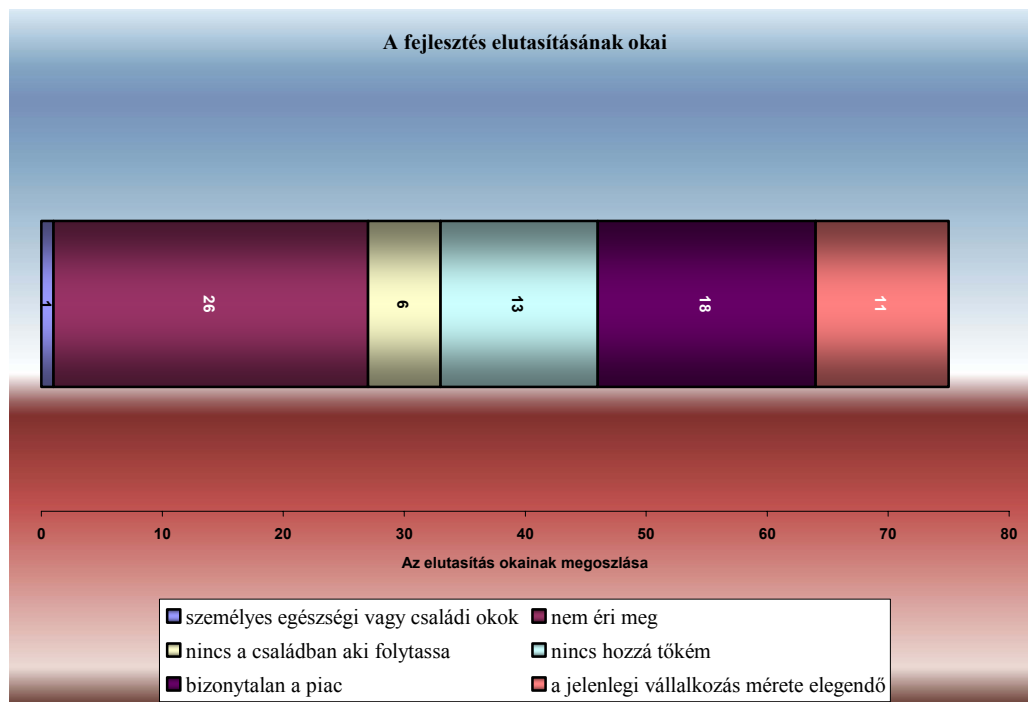

Forrás: Saját vizsgálatok adatai

A gazdálkodók többsége gépek, eszközök vásárlását, a földterület növelését és gazdasági épületek bővítését szándékozik megvalósítani. Kevesebben – minden harmadik válaszadó - említették a termelési szerkezet, a növénytermesztés, az állattenyésztés átalakítását, mint középtávú célt. A legalacsonyabb az előfordulása a kertészeti ágazat szerkezetváltásának, ami a megyén belüli viszonylag kisebb arányával is magyarázható. Szintén kevesen vannak, akik az élelmiszer feldolgozás felé próbálnának nyitni, pedig a szomszédos Ausztriában ez jól működő, bevált, biztos jövedelemkiegészítést adó tevékenysége az ottani családi gazdaságoknak.

A jövőre nézve feltétlenül pozitívan kell értékelni azt a körülményt, hogy kisebbségben voltak, akik nem kívántak bővíteni, fejleszteni. Ebbe a körbe nem csak az idősebb tulajdonosok és az alacsonyabb iskolai végzettségűek kerültek bele. Az elzárkózás okait a 24. ábrán mutatom be. 37 megkérdezett nyilatkozott úgy, hogy nem akarja vállalkozását fejleszteni, amit leggyakrabban az alacsony jövedelmezőséggel és a bizonytalan piaccal indokoltak, ez magyarázatot ad arra, miért nincsen pozitív korreláció az életkor, az iskolai végzettség és a negatív fejlesztési szándék között. Másodsorban említették a tőkehiányt és a vállalkozás jelenlegi méretével való elégedettséget.

24. ábra

Forrás: Saját vizsgálatok adatai

Összesen hat válaszadó jelölte meg, hogy nincs a családban, aki továbbvigye a gazdálkodást, ami igazolja a személyi feltételek fejezetben található megállapítást, mely szerint a szakmai képzettségre, a lehetséges utód biztosítására a vizsgált réteg tudatosan odafigyel.

Ehhez képest kissé meglepő eredményeket kaptam arra a kérdésre, hogy „Örülne –e, ha gyermeke (unokája) az Ön munkáját folytatná (folytatta volna) a gazdaságban ?” 59 % örülne ennek, ugyanakkor 41 % nem szeretné, ha az utódai a felépített vállalkozásban képelnék el a jövőjüket. Igen válasz esetén négy, nem válasz esetén öt különböző indokot szerepeltettem a kérdőívben. Az igen válasz indokai nagyon homogén képet mutatnak, hiszen mindegyiknek közel azonos az előfordulása. Tehát az emberek mindig fognak enni, gazdaságának hosszú távú jövője van, szép és érdekes munka a mezőgazdasági, családi okok, vagy így jól kiegészítheti egyéb vállalkozásait. A nemleges válasz indokai lényegesen heterogénebbek. A többség a gazdaság bizonytalan jövője és a mezőgazdasági vállalkozás nehéz megélhetést biztosító volta miatt nem kívánna a gyermekeinek a sajátjához hasonló életformát. Kevesebben említették a nehéz fizikai munkát, a családi okokat és a vidéki élet nehézségeit.

Mivel több, eddig ismertetett eredmény is azt támasztja alá, hogy a termelők legnagyobb problémának az agrárrolló drasztikus nyílását tartják, ezért a következőkben a termelés kockázati tényezői közül az értékesítési árak a kialakulásában szerepet játszó tényezők megítéléséről lesz szó. Hazai körülményeink között az árak még komoly kockázati tényezőt képeznek, mivel a terménypiac szabályozottsága nem megfelelő. Emiatt fontos lenne ismerni az áralakító tényezőket. Ezért a kérdőívben külön táblázatban fogalmaztam meg a mezőgazdasági terményárakat befolyásoló tényezőket (fontosságuk megítélése 1-5 skálán történt), de lehetőséget adtam a megkérdezetteknek, hogy egyéb tényezőket is felvessenek.

A kapott eredmények azt mutatják, hogy minden gabonaféle esetében – gyakorlatilag - hasonlóan ítélik meg a családi gazdaságok működtetői az egyes tényezők hatását. Mivel lényeges eltérések nem mutatkoznak a gabonafélék áralakító tényezőinek megítélése között, ezért a 19. táblázatban a búzára vonatkozó eredményeket mutatom be.

A gazdálkodók az alábbi árbefolyásoló tényezőket említették még: a multinacionális cégek hatását, a külkereskedelmi lobby piacbefolyásoló erejét, kereskedelmi spekulációt, és a fogyasztási szokások változását.

19. táblázat

A búza áralakulását befolyásoló tényezők megítélése

TÉNYEZŐK	ÁTLAG	SZÉLSŐÉRTÉKEK (ZÁRÓJELBEN) ÉS FREKVENCIÁJUK		SZÓRÁS
Világpiaci ár	4,21	(2) 1	(5) 13	0,887
Feldolgozók által felvásárolt mennyiség	4,29	(1) 1	(5) 14	0,937
Közvetlenül piacra szállított mennyiség	3,70	(1) 3	(5) 9	1,295
Az előző évi átlagár	2,63	(1) 6	(5) 6	1,275
Szántóföldi vetésterület az országban	3,79	(1) 2	(5) 5	1,031
Az exportár	4,18	(1) 1	(5) 11	0,905
Az infláció	2,93	(1) 6	(5) 5	1,412
A két évvel ezelőtti ár	1,26	(1) 21	(3) 3	0,526
Az időjárás	3,81	(1) 2	(5) 8	1,110
Az import volumene	3,44	(1) 3	(5) 4	1,120
Az egészséges életmód propagandája	1,93	(1) 13	(4) 2	1,035
A vásárlók jövedelme	3,11	(1) 5	(5) 7	1,450
A tárgyévi áprilisi ár	2,22	(1) 7	(5) 1	1,013
A műtrágyaárak változása	2,74	(1) 7	(5) 3	1,347
A mezőgazdasági gépark változása	2,43	(1) 10	(5) 3	1,397
A mezőgazdasági termelők adóztatási rendszere	2,55	(1) 10	(5) 3	1,450

Forrás: Saját vizsgálatok adatai

A válaszok alapján az árakat legnagyobb mértékben a feldolgozók által felvásárolt mennyiség, a világpiaci és exportár befolyásolja. Ezeknek a tényezőknek az esetében az

átlagérték meghaladja a 4-et. A megkérdezettek véleménye ebben nagymértékben megegyezik, mert viszonylag nagy számban értékelték ezeket a tényezőket a legmagasabb osztályzatokkal, és az átlageltérés is mindhárom esetben alacsony.

Valamivel kevésbé fontos tényezőknek ítélik az időjárás hatását, vetésterületet és a közvetlenül piacra szállított mennyiséget. Ezen tényezők átlagértéke 4 alatt van, valamivel magasabb átlageltérésekkel, vagyis az osztályzatok nagyobb szóródásával.

Ki kell emelni, hogy a műtrágyaárak, adóztatás és a gépárak változásai viszonylag alacsonyabb átlagértékeket kaptak, nagyobb szórás mellett. A költségtényezők alacsonyra becsült hatása az árakra azt jelenti, hogy a termelők tisztán látják az összefüggéseket. Tudják, hogy az árakat más tényezők alakítják és nem a termelés eredményes, vagy kevésbé sikeres szervezése. Jól látják, hogy a jövedelmet nagyrészt a piacon kell realizálni. Az is igaz viszont, hogy a jobban szervezett termelés alacsonyabb költségeket és ennek alapján nagyobb akkumulációt biztosíthat adott jövedelem mellett. A többi tényezőt a termelők kevésbé tartják fontosnak és nem egyöntetű a megítélésük sem.

(A családi gazdaságok jövőbeni kilátásai, fejlesztési elképzelései alfejezethez tartozó kérdőív-rész az 5. mellékletben található).

5. 7. A családi gazdaságok helyzete az EU csatlakozás után, különös tekintettel a támogatásokra

2004-ben az Európai Unióhoz való csatlakozás politikai, kulturális- és biztonságpolitikai jelentőségén túl, mélyreható változásokat hozott hazánk gazdasági életében, de különösen a mezőgazdaság és a vidékfejlesztés területén.

A személyes interjúk alapján megállapítható, hogy ezredforduló első éveiben a kedvezőtlen természeti és közgazdasági viszonyok ellenére a megye családi gazdálkodói a versenyképességük javulását várták az Európai Unióhoz történő csatlakozástól. Ez szerintük a termelői árak drágulásának, a vámok eltörlése következtében az inputárak csökkenésének, és nem utolsósorban a fokozatosan növekvő uniós támogatásoknak lesz köszönhető. Ugyanakkor azzal is számoltak, hogy néhány

területen (pl. tiszta profilú állattenyésztő, tejtermelő, borászati gazdaságok), a legtöbb gazdaság csak meglehetősen szűk és erősen specializálódó termékkörben, jelentős hazai támogatással maradhat életképes. A megkérdezettek szerint a felmerülő társadalmi és szociális feszültségeket új vidéki munkahelyek létrehozásával, a vidékfejlesztési támogatások célirányos hasznosításával szükséges csillapítani.

A csatlakozás után a hazai támogatási rendszer és az EU-s támogatások összehangolása fontos kérdéssé vált. A magasabb összegű, lehetséges támogatásokhoz lényegesen nehezebb hozzájutni a gazdálkodóknak, s minden esetben utólagos a kifizetés, ami a folyó finanszírozást nehezíti. A vidékfejlesztés és mezőgazdaság támogatására a korábbi SAPARD programokon túlmenően jelentős fejlesztési támogatásokat (pl. NVT, AVOP) pályázhattak meg a vidéken élők, közöttük a családi gazdálkodók is.

Vas megye családi gazdaságainak vonatkozásában a területalapú támogatásokat vizsgálva nyílik lehetőség az Európai Unióhoz való csatlakozás előtti és utáni állapot közötti fejlődési (változási) trendet kimutatni (20. táblázat).

20. táblázat

A terület alapú támogatás alakulása Vas megye családi gazdaságaiban (2002-2007)

Év	Támogatás Ft/ha		Ha	1 Gazdaság Támogatása		1 Gazdaságra jutó összes támogatás
	SAPS	NEMZETI		SAPS	NEMZETI	
2002	-	8 000	96	-	768000 Ft	768000 Ft
2003	-	9 000	77,1	-	693900 Ft	693900 Ft
2004	16310	9000	76,1	1241191 Ft	684900 Ft	1926091 Ft
2005	18904	19142	75,3	1423471 Ft	1441393 Ft	2864864 Ft
2006	24420	12405	75,1	1833942 Ft	931615 Ft	2765557 Ft
2007	26452	12000	74,8	1978610 Ft	897600 Ft	2876210 Ft

Forrás: Saját vizsgálatok adatai, és MVH (2004-2007)

A 20. táblázatban fel vannak tüntetve a vizsgált évek, az adott évben egy gazdaságra jellemző átlagos területnagyság, a SAPS (Single Area Payment Scheme) azaz az EU

Európai Mezőgazdasági Garancia Alapjából folyósításra kerülő egyszerűsített területalapú támogatás hektáronkénti és egy gazdaságra kifejezett összege, a Nemzeti (TOP-UP) területalapú támogatás hektáronkénti és egy gazdaságra kifejezett összege, illetve az egy gazdaságra jutó összes támogatás összege.

2002-2007 évek közötti időszakban a családi gazdaságok területalapú támogatásait elemezve megállapítható, hogy 2003-ról 2004-re a támogatás összege közel megháromszorozódott. Ez természetesen pozitív irányban befolyásolta a gazdaságok pénzügyi helyzetét. Az Unió által megállapított pénzügyi boríték a csatlakozás évében meghatározott bázis területre vonatkozik. Ha ennél nagyobb számú támogatási kérelem érkezik be, a pénzügyi boríték visszaosztásra kerül. A nemzeti támogatásra ugyanilyen visszaosztási rátát alkalmaznak. 2005-ben további 50%-kal – ami gazdaságonként majdnem 1 millió forintot jelentett – növekedett a támogatás az egy gazdaságra jutó területnagyság csökkenésének ellenére. 2006 és 2007 években az egy gazdaságra jutó összes támogatás - a folyamatosan növekvő SAPS támogatás ellenére – a 2005 évi szinten megállt, ami a nemzeti támogatás csökkenésével magyarázható.

A megye családi gazdálkodói a 2003-2006 közötti időszakban összesen 1,531 milliárd forint értékben valósítottak meg beruházásokat. Ebből anyagi, műszaki összetétel szerint 43,5% (666 millió forint) volt gépberuházás, 31,3% (479 millió forint) ültetvény, erdő, és tenyészállat beruházás, 23,9% (366 millió forint) épület és egyéb építmény beruházás és 1,3% (20 millió forint) volt a termőfölddel kapcsolatos. Ezen időszakban egy gazdaságra jutó összes beruházások átlagértéke 3,853 millió forintot mutat, ami egy kis teljesítményű traktor árának megfelelő összeg.

A családi gazdaságok **2003-ban** 332 millió forint értékben hoztak létre beruházásokat, ami gazdaságonként 863 ezer forintot jelent. Ebben az évben a beruházások anyagi, műszaki összetétele így alakult: a 332 millióból 198 millió forintot fordítottak gépek, berendezések és járművek beszerzésére, 88 milliót ültetvények, erdő, és tenyészállat állomány fejlesztésére, 35 milliót épületekre és egyéb építményekre, 11 milliót termőfölddel kapcsolatos beruházásokra. **2004-ben** 358 millió forint volt a családi gazdaságok beruházásainak értéke (amelyből 1 gazdaság átlagosan 910 ezer forinttal részesedett). Ennek megoszlása: 129 milliót épületekre és egyéb építményekre, 119 milliót ültetvényekre, erdőre, és tenyészállatra, 105 milliót gépekre, berendezésekre és

járművekre valamint 5 milliót termőfölddel kapcsolatos beruházásokra. **2005-ben** 416 millió forint értékben realizálódtak beruházások, melyből 1 családi gazdaságra 1,03 millió forint jutott. Az anyagi, műszaki összetétel szerint: 165 milliót gépekre, berendezésekre és járművekre, 144 milliót ültetvényekre, erdőre, és tenyészállatra, 103 milliót épületekre és egyéb építményekre, továbbá 4 milliót termőfölddel kapcsolatosan. **2006-ban** a megye családi gazdálkodói 425 millió forint értékben végeztek beruházásokat, amelyből egy gazdaság 1,05 millióval részesedett. A 425 millió forintból 198 milliót gépekre és berendezésekre, 128 milliót ültetvényekre, erdőre, és tenyészállatra valamint 99 milliót épületekre és egyéb építményekre költöttek.

Az eredmények alapján elmondható, hogy a 2004 évtől jelentősen megemelkedett területalapú támogatásnak – mint a beruházások egy lehetséges forrásának - csak egy kisebb hányadát fordították erre a célra a megye családi gazdálkodói, ami ellentmond az 5. 6. pontban ismertetett tervezett fejlesztési elképzeléseknek, irányoknak. Különösen kedvezőtlen, hogy a tervezett földterület növelés helyett, évről-évre csökken az egy gazdaság által művelt terület, és az a körülmény, hogy az elmúlt négy év összes beruházásainak mindössze 1,3%-a (20 millió forint) volt a termőfölddel kapcsolatos. Annak ismeretében is különösen kedvezőtlen ez a tendencia, hogy 2002-ben a megyében a beruházásoknak még 31%-a volt termőfölddel kapcsolatos.

Messze elmarad a szükséges mértéktől a gépberuházások értéke, annak ellenére a beruházások anyagi, műszaki összetétele szerint 43,5%-kát tette (666 millió forint) ki az elmúlt négy év összes beruházásainak.

Az Európai Unióhoz való csatlakozást követően Vas megye mezőgazdasági termelői számára rendelkezésre álló(tt), jelentősebb pályázati és támogatási források:

Az Agrár és Vidékfejlesztési Operatív Program (AVOP) keretében:

- a mezőgazdasági beruházások, ezen belül építési beruházások; erő és munkagépek, technológiák beszerzése; ültetvénytelepítések; öntözési, meliorációs beruházások
- fiatal gazdálkodók induló támogatása
- élelmiszer feldolgozás korszerűsítésének támogatása

- vidéki térségek fejlesztése (jövedelemszerzés bővítése, falufejlesztés, mezőgazdasághoz kötődő infrastruktúra fejlesztés, Leader+ támogatások)

A Nemzeti Vidékfejlesztési Terv (NVT) támogatja a környezetkímélő mezőgazdasági termelést, a kedvezőtlen adottságú területek gazdálkodását, a környezetvédelmi, állatjóléti és higiéniai követelményeinek való megfelelést, az erdőtelepítéseket, félig önellátó gazdaságok életképességének javítását, valamint a termelői csoportok létrejöttét, működését.

A normatív támogatások közül legjelentősebbek a már említett területalapú (SAPS-TOP UP), az anyatehén, az anyajuh, a hízottbika, és a tej támogatásai.

Az AVOP keretében 2004 és 2006 között Vas megyéből a következő jogcímekre pályáztak sikeresen:

- mezőgazdasági beruházások támogatása: 115 sikeres pályázat 3 milliárd 6 millió 600 ezer forint értékben,
- falufejlesztés és –megújulás, a vidék tárgyi és szellemi örökségének megőrzése: 18 sikeres pályázat 237 millió 842 ezer forint értékben,
- mezőgazdasághoz kötődő infrastruktúra fejlesztése: 10 sikeres pályázat 231 millió 56 ezer forint értékben,
- fiatal agrárgazdálkodó: 9 sikeres pályázat 61 millió 998 ezer forint értékben,
- a vidéki jövedelemszerzési lehetőségek bővítése: 4 sikeres pályázat 20 millió 927 ezer forint értékben,
- mezőgazdasági termékek feldolgozásának és értékesítésének fejlesztése: 2 sikeres pályázat 495 millió 200 ezer forint értékben nyertek támogatást.

A Nemzeti Vidékfejlesztési Terven belül az:

- az agrárkörnyezetgazdálkodási programban 195 gazdálkodó (28.143 ha-al a mezőgazdasági terület 15,7 %-al vesz részt, országosan 25 %-on)
- a szerkezetátalakítás alatt álló félig önellátó gazdaságok támogatásában 8
- az állatjóléti és higiéniai követelményeinek való megfelelés jogcímére 20
- a mezőgazdasági területek erdősítésére 15 (196 ha-on)
- termelői csoportok támogatására 3 elismert TCS pályázott.

A normatív támogatások közül a megyében 3738 termelő volt jogosult 157 ezer ha terület után 2006 évben a hektáronkénti 36825 Ft területalapú támogatásra.

Az állattámogatások körében 496-an hizottbika után 40.000 Ft/db, 322-en anyatehén után 35.000 Ft/db, 28-an anyajuh után 1.200 Ft/db támogatást igényeltek ez évben. Tejtámogatásra 202 termelő 8 Ft/l támogatást igényelt.

A megye gazdálkodóinak a pályázatos beruházásokat célzó támogatásokban való részvételét igen csak mérsékeltnak minősíthetjük. Ennek okai, hogy a megtermelt jövedelem és normatív támogatás együtt sem biztosít fedezetet a fejlesztésekre, a hitelképtelenség, a pályáztatás bonyolult rendszere és az utólagos finanszírozás.

Az NVT támogatásokat is érdektelenség fogadta. Részben a szigorú jogosultsági és megvalósítási feltételek miatt, részben pedig azért, mert a gazdálkodók nem vállalták a hagyományos gazdálkodáshoz képest a többletkötelezettségeket, illetve nem látják biztosítottnak a többletbefektetés megtérülését.

6. Következtetések, javaslatok

A munkám kezdetén megállapított célokkal és hipotézisekkel összhangban a kutatás eredményei alapján az alábbi következtetések, javaslatok tehetők:

- Vizsgálataim tárgyát képező Vas megyében a bruttó hozzáadott érték létrehozásában a mezőgazdaság részesedése a kutatás éveiben erőteljesen visszaszorult. A kilencvenes évek közepén a GDP 6,4%-át még a mezőgazdasági vállalkozások állították elő, teljesítményük azonban 2001-re 4% alá, 2006-ra pedig 3,2%-ra esett vissza, a folyamatosan romló versenyképesség miatt. Ennek legfőbb oka az agráröllő nyílása, amely szinte minden vizsgált évben 15% körül alakult, szemben az EU átlaggal, ahol ebben az időszakban a felvásárlási árak 0,8 százalékponttal nagyobb mértékben nőttek, mint a mezőgazdaságban felhasznált anyagok árai.
- Vas megye családi gazdaságainak létrehozását legnagyobb mértékben a kárpótlás során visszakapott földterületeken a családi hagyományok folytatására irányuló törekvés, a mezőgazdasági munka iránti érdeklődés, valamint a lakóhelyen történő munkavégzés lehetősége motiválta.
- A gazdálkodók jelentős részének, tevékenysége indításakor nem volt egyértelmű késztetése, a jobb megoldás híján választotta a mezőgazdálkodást, anélkül, hogy felmérte volna a valós piaci igényt.
- A gazdaságok tevékenységi körének, azaz a termelési szerkezetnek a kialakításakor elsősorban a rendelkezésre álló terület természeti adottságait, meglévő szaktudásukat, a rendelkezésre álló épületeket, eszközöket és - csak ezeket követően - a piaci igényeket veszik figyelembe.
- A gazdaságok tulajdonosainak 80%-a életkorukat tekintve a 45 év alatti korosztályhoz tartozik, közép-, illetve felsőfokú mezőgazdasági végzettségű, nagyrészt főállásban tevékenykedik, a kilencvenes évek elején indította a vállalkozását és a kezdeti elképzelései, várankozásai csak részben teljesültek.
- Vas megyében található az ország földterületének 3,5%-a. A nehéz gazdálkodási körülményeket érzékelteti a nem művelt területek régiós és országos átlagot is meghaladó aránya. Az összes művelt szántóterület családi gazdaságonként 96

ha, melynek 59%-a bérelt, tehát rendkívül jelentős a földbérlésnek a szerepe a vizsgált vállalkozások működésében. A földbérlési díj átlagosan 10.042 Ft/ha amely évről évre emelkedik. A saját földterületek tulajdonjogához vásárlás, kárpótlás és öröklés révén jutottak. A saját vizsgált adatbázisának létrehozását követő évekre jellemző az egy gazdaságra jutó átlagos területnagyság folyamatos csökkenése. Ennek mértéke napjainkban 74,8 ha.

- A vetésszerkezet kialakítását elsősorban a termesztéshez rendelkezésre álló eszközök megléte, a tapasztalat, a termőhelyi adottságok és csak másodsorban a termesztés jövedelmezősége motiválja. Ennek az állapotnak a megváltozása a családi gazdaságok jövője szempontjából stratégiai kérdés, ugyanakkor az EU csatlakozásunk utáni időszakban bizonyos növények kiemelt támogatottsága érzékelhetően befolyásolja a vetésszerkezet összetételét.
- Az egy gazdaságra jutó átlagos szántóterületből a kalászosok, és a szemes kukorica a vizsgált években 50-70 ha között részesedett. A szemes kukorica területnagyságának ingadozását technológiai nehézségek okozták. Jelentős az „egyéb” növények (pl. bíborhere, baltacim, vöröshere, facélia, olajtök, köles stb.) területének nagymértékű visszaesése. Az olajos növények szélsőséges jelenléte a vetésszerkezetben, a piaci, értékesítési tendenciák változékony alakulásával magyarázható. 25 hektárjával a cukorrépa stabil elem a vetésszerkezetben, ami a megbízható jövedelmezőségből fakad.
- A kertészeti ágazat versenyképességének záloga a minőségi áruk termelése és forgalmazása, emellett, a még napjainkban is számottevő kézi munkaigénye a vidéki foglalkoztatásban jelentős. A megye kertészete a kilencvenes évek végéig a minőségi elvárásoknak a technológia színvonalának gyengesége miatt nem tudott megfelelni. Az ezredforduló időszakában az állami támogatásokon keresztül telepítések kezdődtek meg, ennek ellenére a területek nem nőttek, mivel ezek a régi, elavult, elöregedett ültetvények helyén valósultak meg. Az elmúlt négy évben a beruházások harmada ezen a területen realizálódott, amelynek pozitívumait az ültetvények területének és a termésmennyiségnek a növekedésén keresztül lehet érzékelni.
- A megye mezőgazdaságának valamennyi ágazatában, de a kertészet esetében hatványozottan vannak jelen a terményfelvásárlás, feldolgozás, értékesítés

elkülönüléséből képződő hátrányok, melyek mára a termelők jövőbeni gazdálkodását veszélyeztetik, ezért szükséges lenne az összefogás ezeken a területeken.

- A műtrágya adagok vonatkozásában jelentős a megye lemaradása az Európai Uniótólünk nyugatra fekvő országaihoz képest. Az egy hektár megművelt területre jutó műtrágya felhasználás az ezredforduló időszakában 30%-a volt az EU átlagának. Az elmúlt néhány évben pozitív változás történt, 2006 évben elérte a megye a 100 kg/ha-os NPK hatóanyag szintet, amely a fele a nyugati országok átlagos NPK hatóanyag felhasználásának.
- A vizsgált családi gazdaságok 58%-ának van mezőgazdasági biztosítása, 42%-uk a magas díjakkal és a biztosítótársaságok iránti bizalmatlanságukkal magyarázta azt, hogy nem kötött biztosítási szerződést. A családi gazdálkodók ötödének azért nincsen biztosítása, mert nincs kellően informálva a lehetséges módozatokról. Ez a biztosítótársaságok hibája, akik ezt felismerve tovább bővíthetnék ügyfeleik körét.
- Vas megye családi gazdálkodóinak az állattenyésztés területén végzett tevékenységét a folyamatosság jellemzi. A megye egészéhez viszonyítva nem volt rohamos állománycsökkenés. Ennek egyik oka a családi gazdaságokra egyedülállóan jellemző kitartás, válságtűrés. A másik ok a tőkehiány, melyből kifolyólag nem alakultak ki csak növénytermesztéssel vagy csak állattenyésztéssel foglalkozó megfelelő méretű gazdaságok
- A vizsgált gazdaságok tulajdonában lévő saját és a bérelt területre vetítve 35,5 hektárra jut egy traktor, tehát 2,8 darab a 100 hektárra vetített traktorsűrűség. Ezen erőgépek típusukat illetően nagyon sokfélék és nem felelnek meg a traktorlépcső, és a tipizálás követelményeinek. A traktorsűrűség az 1/3-a számos nyugati országénak, annak ellenére, hogy a beruházásokon belül az utóbbi 10 év átlagában 50%-ot a gépberuházás képviselt, azonban ennek értéke nem éri el a szükséges mértéket.
- A traktorok és kombájnok átlag életkora 10,15 év. A szélső értékek 3 és 32 év, ami rámutat, hogy ezek a gépek magas üzem és karbantartási költségekkel működtethetőek. A traktoroknak alacsony az ellátottsága kapcsolható eszközökkel, ami nem teszi lehetővé a racionális kihasználásukat.

- Vas megye családi gazdaságaiban 1db saját tulajdonú kombájnról 120,5 ha betakarítandó terület jut, ezzel mintegy 50%-kal elmaradva az EU – 15-ök országainak átlagától. A megye, sőt az ország ebben a vonatkozásban Románia és Ukrajna mögött található. Ezzel a gépparkkal a családi gazdaságok nem tudnak a technológiai és piaci követelményeknek eleget tenni. Ennek egyenes következménye a termékbiztonság csökkenése és a minőség ingadozása, a versenyképesség nem kielégítő mértéke, ezért létkérdés ezen területnek a fokozottabb fejlesztése, a rendelkezésre álló támogatási formák maximális kihasználása, a közös géphasználati formák hatékonyabb térnyerése.
- A családi gazdaságok stratégiai fejlesztési irányaira vonatkozóan a műszaki-technológiai korszerűsítést alapvető jelentőségűnek tekintik. A legtöbb gépek, eszközök vásárlását, a földterület növelését, és a gazdasági épületek bővítését szándékoznak megvalósítani, ami igazolja az előző pontban megfogalmazottakat. Minden harmadik gazdaság tervezi a termelési szerkezetnek az átalakítását. Kitérésnek tartanám az élelmiszer feldolgozás felé történő nyitást, hiszen a szomszédos Ausztriában ez jól működő, bevált, biztos jövedelem kiegészítést adó jellemzője az ottani családi gazdaságoknak. Szorgalmazom a partnerkapcsolatok országhatárokon átnyúló keresését, hiszen nem szégyen egy a miénknél jobban működő (mező)gazdaság szereplőitől tanulni, tapasztalni.
- A vizsgált gazdálkodók nagy jelentőséget tulajdonítanak a termelési költségek csökkentésének, az egyenletes minőségű termékek előállításának, valamint a beszerzési szövetkezetek kialakításának. Jelentős a véleménykülönbség az értékesítési szövetkezetek és gépkörök szervezésének szükségességét illetően, ezen területen szükséges a szemléletváltás. A környezetkímélő termelési és tenyésztési eljárások alkalmazásában nem látnak fantáziát. Ezzel a kutatás cáfolja „a természeti erőforrások védelmének kívánalmait figyelembe véve olyan technológiák bevezetésére kerül sor, amelyek megfelelnek a környezetvédelmi követelményeknek és egyidejűleg a termelés hatékonyságának is” hipotézisemet. Véleményem szerint ennek a felfogásnak a közeljövőben meg kell változnia, az egészséges táplálkozás egyre nagyobb térhódítása miatt.

- Egy lehetséges pozitív jövőképet jelenthet, hogy a családi gazdálkodók 2/3-a örülne annak, ha utódai a felépített vállalkozásban képzelnék el a jövőjüket, amit „az emberek mindig fognak enni, a gazdaságának hosszú távú jövője van, szép és érdekes munka a mezőgazdasági, családi okok, és így jól kiegészítheti egyéb vállalkozásait” válaszokkal indokoltak. Ezen szándék megvalósulását bizonyítja, hogy a megyében az ezredforduló óta évről – évre növekszik a családi gazdaságok száma.
- Kutatásom igazolta, hogy a „családi gazdaságok jelenlegi állapotukban nem rendelkeznek megfelelő külső feltételekkel és belső lehetőségekkel, melyekkel megfelelnek a piaci elvárásoknak” illetve „a mezőgazdasági vállalkozások fejlődésének gátja a nem megfelelő jövedelemtermelő képesség” hipotéziseimet.
- A kutatásom csak részben igazolta a „családi gazdaságok fejlesztése a következő évtizedben bekövetkezik. Ez véleményem szerint a földterület növelésében, a termelési szerkezet átalakításában, épületek létesítésében valamint gépek beszerzésében fog megnyilvánulni” hipotézisemet. Valóban történtek fejlesztések, de nem a szükséges nagyságrendben, sőt a művelt földterületek csökkentek.
- Kutatásom cáfolta „az elmúlt évek tendenciái alapján feltételezem, hogy a mezőgazdasági termeléssel foglalkozó nagy számú gazdasági szereplőből a következő évek során versenyképes családi vállalkozásokat működtetők rétege alakul ki és ez a réteg adja majd a magyar agrártermelés meghatározó hányadát” hipotézisemet, hiszen napjainkban, a megyében a családi gazdaságok mindössze egy tizedét művelik a termőterületnek.

7. Összefoglalás

A nyugat európai országok mezőgazdaságában nagyon jelentős szerepet töltenek be a családi gazdaságok. Kutatásom kezdetén feltételeztem, hogy a hazai agráriumban versenyképes családi vállalkozásokat működtetők rétege jön létre.

A családi gazdaság főként a család munkaerejére épített, jövedelemorientált, árutermelést folytató vállalkozás, amely alkalmazhat időszakos, és állandó munkaerőt is. A gazdálkodást nem kizárólag a saját termőföldön és saját tulajdonú eszközökkel, hanem bérelt területen, bérelt eszközök és bér munka igénybevételével is folytatják. A gazdaság eszközeinek kapacitásfeleslegét bérszolgáltatásként, esetleg társult géphasználati formában hasznosíthatja.

A kutatási témához kapcsolódó szakirodalmi háttér értékelése után a saját vizsgálataimat mutatom be. Ismertetem a gazdasági környezetet, amelyben az adatgyűjtést lefolytattam, az anyag és módszert, a közvetlen megkérdezéssel vizsgálatot.

A kutatómunkám során a célokhoz és hipotézisekhez megfelelően ábrázolom a családi gazdaságok illeszkedését Vas megye mezőgazdaságába, alapításuk okait, személyi feltételeiket, iskolai végzettségüket, termelési szerkezetüket és az ezt befolyásoló tényezőket, technikai felszereltségüket, jövőbeni elképzeléseiket, a fejlesztések lehetséges irányait, a fejlődésüket gátló tényezőket, valamint a termelés kockázati tényezőinek megítélését.

A gazdaságok létrehozásában legnagyobb mértékben a kárpótlás során visszakapott földterületeken, a családi hagyományok folytatására irányuló törekvés motiválta. A tevékenységük indításakor sok esetben nem volt egyértelmű készletük, nem látták a konkrét piaci igényt. A termelési szerkezetnek a kialakításakor főként a rendelkezésre álló erőforrásokat, és csak másodsorban a piaci igényeket veszik figyelembe. A mintába főleg a 45 év alatti korosztály került, akik közép-, illetve felsőfokú mezőgazdasági végzettségűek, nagyrészt főállásban tevékenykednek.

Vizsgáltam a földhasználat formáit, a nehéz gazdálkodási körülményekre utal a nem művelt területek régiós és országos átlagot meghaladó aránya. A vetésszerkezet

alakulását befolyásoló technológiai, ágazati, piaci folyamatokra mutatok rá a vonatkozó alfejezetben.

Kitértem a műtrágya felhasználás trendjének EU - s adatokkal való összehasonlítására, jelezve az e területen tapasztalható pozitív változásokat, de nem megfeledkezve a további szükséges korrekciók irányáról. Rámutatok arra a folytonosságra és okaira, ami az állattenyésztés területén csak a vizsgált gazdálkodási formára jellemző. Foglalkoztam a gazdaságok technikai felszereltségével, melynek során kirajzolódott a fejlesztés égető időszere, mivel az előregedett géppark már a jövedelmezőséget veszélyezteti, a termékbiztonság csökkenésén és a minőség ingadozásán keresztül.

Kitörési pontként értékelem az élelmiszer feldolgozás felé történő nyitást, utalva a szomszédos országok gyakorlatára és a fogyasztói igények hiánypótló kielégítésére.

A vállalkozások stratégiai fejlesztési irányaira vonatkozóan a családi gazdálkodók a műszaki-technológiai korszerűsítést, a termelési költségek csökkentését, az egyenletes minőségű termékek előállítását, valamint a beszerzési szövetkezetek kialakítását érzik szükségesnek, szemben például a biotermékek felé történő nyitással.

A családi gazdaságok tulajdonosai a fejlődésük legfőbb gátját az agrárolló folyamatos nyílásában látják, ugyanakkor nem érzékelik a szaktanácsadás hiányának, a szétaprózott kínálatnak a negatív hatásait. Pozitív jövőképet biztosíthat, hogy a családi gazdálkodók többsége örülne ha gyermeke a felépített vállalkozásban dolgozna a későbbiekben. Ezt a mezőgazdasági munka szépségével, az embereknek az élelmiszerek iránti folyamatos keresletével, a gazdaság hosszú távon perspektívikusnak ítélt jövőjével, és családi okokkal indokoltak. Ezen szándék megvalósulását látszik igazolni, hogy a megyében az ezredforduló óta évről – évre növekszik a családi gazdaságok száma, ezzel is bizonyítva a kutatás fontosságát és a munkám kezdetén megfogalmazott alaphipotézist.

Vizsgálataim igazolták, hogy a családi gazdaságok jelenlegi állapotukban nem rendelkeznek olyan külső feltételekkel és belső lehetőségekkel, melyek segítségével a piaci elvárásoknak meg tudnának felelni.

Új és újszerű kutatási eredmények

1. A kutatások első időszakában (2000-2002) a családi gazdaságok vetésszerkezetének alakulására a korábban megszokott (tradicionális) forma volt a jellemző, ahol a motiváló tényezők között az igénybe vehető támogatások nem is szerepeltek. Ehhez képest 2004. után észrevehető változás következett be, amit a ténylegesen igénybe vett támogatások köre és volumene jól tükröz.
2. A 20 megjelölt fejlesztési lehetőség (irány) közül a megkérdezettek az utolsó előtti helyre rangsorolták a környezetkímélő termelési formák (ökológiai gazdálkodás, integrált termelés) bevezetését. Hasonlóképpen nem láttak perspektívát az alapanyagtermelők és feldolgozók integrálásában, az értékesítő szövetkezetek létrehozásában és a különleges minőségű (bio) termékek termelésében sem.
3. A családi gazdaságok számára 2004 után kínált támogatásokat Vas megyében csak részben sikerült kihasználni. Még így is 2003-hoz képest az azokból származó bevételek mintegy 26000 Ft-tal növelték az 1 ha-ra jutó összbevételt, és ezáltal a korábban veszteséges vagy alacsony jövedelemmel bíró ágazatok jövedelmezősége jelentősen javult.
4. A családi gazdaságok szociális viszonyainak bemutatása, a kezdeti, és jövőbeni elképzeléseinek elemzésére vonatkozó eredmények. A vállalkozások stratégiai fejlesztési szándékainak közlése, ezzel is elősegítve az állami irányítás, a szakminisztérium és a termelők közötti párbeszéd lehetőségét.

New and recent research results

1. During the first part of the research (2000-2002) the production structure of family-owned farms could be characterised as usual (traditional), where the state subsidies available were not among the motivating factors. However, after 2004 a clear change can be observed, which is reflected by the different types and amounts of subsidies availed.
2. Out of the 20 different developmental directions the interviewed subjects rated the introduction of environmentally friendly production practices (ecological farming, integrated production) last but one. Similarly, the subjects saw no prospect for the integration of raw material producers and processors, the establishment of retail outlets or for the production of high quality organic foods.
3. State subsidies offered to family-owned farms after 2004 have only been partially utilised in Vas County. Even so, compared to 2003 state subsidies have increased total income per hectare by 26,000 HUF, thus increasing the profitability of sectors which before made a loss or yielded low profits.
4. Presentation of social conditions of family-owned farms, results gained from the analysis of their initial and future plans. A description of the directions of strategic development of enterprises, thus facilitating communication between state control and the appropriate departmental ministry and agriculturalists.

Irodalomjegyzék

Hivatkozott irodalmak jegyzéke

1. ALVINCZ J. – SZAJKÓ P. –TUNYOGINÉ (1994): A családi gazdaságok finanszírozásának helyzete Magyarországon, Agrárgazdasági tanulmányok, AKII Budapest
2. ALVINCZ J. – VARGA T. (2000): A családi gazdaságok helyzete és versenyképességük javításának lehetőségei. Agrárgazdasági tanulmányok, 2000/15. AKII Budapest
3. BENNETT J. W. (1982): Of Time and The Enterprise. Minneapolis. University of Minnesota Press
4. BENVENUTI B. (1961): Farming in Cultural Change. Wageningen
5. BOEHLJE, M. D.- EIDMAN, V. R. (1984) Farm Management. New York
6. BOROS J. (1995): Információs rendszerek. Az információs rendszerek alapelemei és életciklusa. Nemzetközi Menedzser Központ, Budapest
7. BUCHANAN W. (1982): The Farmers Wife her Role in the Management of the Business. Reading University Farm Management Unit, Study No.2.
8. BUZÁS GY. (1994): A családi gazdaságok jövedelmezősége és helyük a vállalati struktúrában. Gazdálkodás, XXXVIII. évfolyam 6. sz. p. 25-34.
9. BUZÁS GY. – NEMESSÁLYI ZS. – SZÉKELY CS. (2000): Mezőgazdasági üzemtan I. A mezőgazdasági vállalatok gazdaságtana és irányítása, Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó Budapest, 2000. 11-462. p.
10. CASSON M. (1982): The Entrepreneur, An Economic Theory. Oxford
11. COCHRANE W. W. (1979): The Development of American Agriculture. An Historical Analysis. Minneapolis, University of Minnesota Press
12. COHEN L. - HOLIDAY M. (1982): Practical Statistics for Social Scientists. Harper and Row, London
13. COHEN L. – MANION L. – MORISSON K. (2000): Research Methods in Education. Routledge/Falmer, London and New York
14. CYERT R. M. – MARCH J. G. (1963): A Behavioural Theory of the Firm. Englewood Cliffs, New Jersey

15. CSERESNÉ (1991): Megjegyzések a családi gazdaság, családi gazdálkodás, kistermelés, részmunkaidős gazdaság fogalmához. *Gazdálkodás*, XXXV. évf. 12. sz. 55-58 p.
16. DOBOS K. (2000): *Családi gazdaságok*, Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest
17. ERDEI F. (1977): *Egy különös falukutatás története. Erdei Ferenc összegyűjtött művei, településpolitika, közigazgatás, urbanizáció.* Akadémiai Kiadó, Budapest
18. EUROSTAT (1991) :*Agricultural Income 1990.* Luxembourg, Eurostat
19. FEHÉR A. (1992): Még egyszer a családi gazdaságok fogalmáról és jövedelmezőségéről, *Gazdálkodás* 36. évf. 4. sz. 44-46 p.
20. FEKETE F. (1967): *Mezőgazdasági döntések megalapozásának elvei és módszerei.* (Témadokumentáció), MÉM Információs Központja, Budapest
21. FERTŐ I. (1996): Vita a földtulajdonról. *Beszélő*, III. évf. 11. sz.
22. FRIEDMANN H. (1986): *Family enterprises in agriculture: structural limits and political possibilities.* Allen and Unwin 41-60 p. London
23. FURNESS G. W. (1983): *The importance, distribution and net incomes of small farm businesses in the UK.*In, Tranter, R. B. (ed.) *Strategies for Family – worked Farm in the UK.* Reading, Centre for Agricultural Strategy, CAS Paper 15, 12-41 p.
24. GALESKI B. – WILKENING E. (1987): *Family Farming in Europe and America.* Boulder, Colorado Westviwe Press, 1-4 p.
25. GASSON R. (1973): *Goals and values of farmers.* *Journal o Agricultural Economics*
26. GASSON R. – CROW G. – ERRINGTON A. – HUTSON J. (1988): *The farm as a family businiss: a rewiew.* *Journal of Agricultural Economics* 39, 1-41 p.
27. GASSON R. - ERRINGTON A. (1999): *Családi farmgazdaság*, Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest
28. GILLES A. K. – MILLS F. D. (1971): *More about Farm Managamant*, *Miscellaneous Study No. 49.*
29. HAJDÚ J. - KOCZA M. – TAKÁCS I. (1993): *A családi kisüzemek, vállalkozói méretű kisgazdaságok gazdálkodási rendszereinek műszaki magalapozása.* Kutatási jelentés, FM Műszaki Intézet. Gödöllő. 203 p.
30. HARCSA I. et. al. (1993): *Az átalakuló mezőgazdasági kistermelés I., II.* *Gazdálkodás* 37. évf. 8. sz. 1-10 p., 37. évf. 9. sz. 1-16 p.
31. HARRISON A. (1982): *Land policies in the Member States of the European Community.* *Agricultural Administration* 11.

32. HEADY. O. – JENSEN H. R. (1954): Farm Management Economics. New York : Prentice – Hall
33. HEFFENAN W. D. (1982): Structure of agriculture and quality of life in rural communities. In Dillman, D. A. – Hobbs, D. J. (eds) Rural Society in the US, Issues for the 1980s. Boulder, Colorado : Westview Press
34. HENSCH Á. (1906): Mezőgazdasági üzemtan. Jóságberendezés- és kezeléstan. Vitéz nyomda. Kassa. 1-2 o.
35. HILL B. (1991): Measuring farmers' incomes and business performance . Farm – level (FADN) data analysis, present and future. Green Europe 3/91.
36. HUTSON J.(1987): Fathers and sons : family farms, family businesses and the farming industry. Sociology 21
37. KAJÁRI K. (1998): Döntéshozatali eljárások adaptálása a családi gazdaságok gyakorlatára. Doktori (Ph.D.) értekezés, Keszthely
38. KAPRONCZAI I. (1994): Néhány gondolat az agrárgazdaság információs rendszeréről, különös tekintettel az agrárpiaci rendtartás igényeire. Egységes Információs Rendszer alapjai a mezőgazdaságban, Tudományos Tanácskozás, Gödöllő
39. KAPRONCZAI I. (1999): Az agrárinformációs rendszer fejlesztése az EU csatlakozás tükrében. Európai Tükör műhelytanulmányok. 56. ISN, Budapest
40. KENÉZ GY. (1976): A háztartások életformájának és fogyasztási magatartásának egyes meghatározó tényezői. Szövetkezeti Kutató Intézet Közlemények, Budapest
41. KOZÁRI J. (1994): A magyar mezőgazdasági ismereti és információs rendszer értékelése, fejlesztésének lehetséges irányai. Egységes Információs Rendszer alapjai a mezőgazdaságban, Tudományos Tanácskozás, Gödöllő
42. LEFRAN R. (1988): Land Ownership Structures of Farms and the Wealth of Farmers. Montpellier Station d' Economie et Sociologie Rurales, unpublished paper.
43. MAGDA S. (1998): Mezőgazdasági vállalatok szervezése és ökonómiája, Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest
44. MARDSEN T. –MUNTON R. – WARD N. (1992) : Incorporating social trajectories into uneven agrarian development. Sociologia Ruralis 32.
45. MOLNÁR B. – FODOR L. – KOCSONDI J. (2004): Árutermelő családi gazdaságok versenyképessége a Nyugat-Dunántúli régióban. IX. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok Gyöngyös, CD kiadvány
46. MOLNÁR B. - KOCSONDI J. - FODOR L. – SZABÓ I. L. – LUKÁCS G. (2005): Nyugat-dunántúli családi gazdaságok vizsgálata. Erdei Ferenc III. Tudományos Konferencia Kecskemét, 113-117 p.

47. MOLNÁR B. - SOMOGYI S. (2002): Angliai farmgazdaságok működési sajátosságai. XLIV. Georgikon Napok Keszthely, CD kiadvány
48. NALSON J. S. (1968): *Mobility of Farm Families*. Manchester University Press.
49. NÁNÁSI T. (1997): Lobbyharc a mezőgazdasági adatok birtoklásáért. Az agrárinformatika elfolyt milliárdjai. Magyar Nemzet, 1997. 06. 07.
50. ORWIN C.S. (1930): *The Future of Farming*. Oxford, Clarendon Press.
51. OSVÁTH S. (2002): *A mezőgazdaság napjainkban Magyarországon*, G-mentor Kft, Budapest
52. PERKIN P. (1992): *An Investigation into the Relationship between Farm and Farmer Characteristics and Objectives among a Sample of Berkshire Farmers*.
53. REID I. G. (1974): Legal and economic aspects of the family farm enterprise and its role in the rural areas. In *The Future of the Family Farm in Europe*. Wye College Centre for European Agricultural Studies.
54. REINHARDT N. – BARLETT P. (1989): The persistence of family farms in United States agriculture. *Sociologia Ruralis* 29.
55. SCHOFIELD W. (1996): Survey sampling. (In R. Sapsford and V. Jupp eds). *Data Collection and Analysis*, London, Sage Publications and the Open University Press
56. SYMES D. G. (1972): Farm household and farm performance a study of twentieth century Ballyferriter, Southwest Ireland. *Ethnology* 11, 25-38 p.
57. SYMES D. G. – MARSDEN T. K. (1983): Complementary roles and asymmetrical lives : farmers' wives in a large farm environment. *Sociologia Ruralis* 23.
58. SZABÓ I. L. (2000): Családi gazdaságok és szövetkezeteik információs problémái a rendszerváltás után. Doktori (Ph.D.) értekezés, Keszthely
59. SZAKÁL F. (1993): A családi gazdaságok szerepe a mezőgazdaság szerkezetében. *Gazdálkodás*, XXXVII. évf. 7. sz. 1-9 p.
60. TAKÁCSNÉ GY. K. (1995): A családi gazdaságok méretére ható tényezők vizsgálata, különös tekintettel a növénytermesztés gépesítésére. Kandidátusi értekezés, Gödöllő
61. VIZDÁK K.-KIRÁLY J.-JUHÁSZ L. (1992): A kisgazdasági termelés főbb ökonómia, szervezési összefüggései. *Gazdálkodás*, XXXVI. évf. 6. sz. 29-35. p.
62. VÖRÖS M. (2000): A vezetési információ fogalma, eszközei és forrásai. Habilitációs előadás. Debrecen 2000.

63. WILKENING E. A. – LUPRI E. (1965): Decision –making in German and American farm families : a cross – cultural comparisn. Sociologia Rulalis 5.
64. WILKENING E. A. – BHARADWAJ L.(1969): Aspirations Work Roles and Dacision – Making Patterns of Farm Husbends and Wives in Wisconsin. Madison, Wisconsin Agricultural Experiment Station Research Bulletin 266.
65. WILLIAMS W. M. (1973): The social Study of family farming. In Mills, D. R. (ed) English Rural Communities. London : Macmillan.
66. WINTER M. (1984): Agrarien class structure and family farmin. In : Bradley, T. and Lowe, P. (eds) Locality and Rurality : Economy and Society in Rural Regions.Norwich : Geo Books.
67. YOUNG J. A. (1984): Small- scale farmers. In: Applebaum, H. (ed.) Work and Market in Industrial Societies. Albany State University of New York Press.
68. ZAKÓCS J. (1996): Biztosítási ismeretek. GATE Gyöngyösi Főiskolai Kara, Gyöngyös,
69. Magyar Statisztikai Évkönyv (2000): Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
70. Magyar Statisztikai Évkönyv (2001): Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
71. Magyar Statisztikai Évkönyv (2002): Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
72. Magyar Statisztikai Évkönyv (2003): Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
73. Magyar Statisztikai Évkönyv (2004): Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
74. Magyar Statisztikai Évkönyv (2005): Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
75. Magyar Statisztikai Évkönyv (2006): Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
76. www.fvm.hu
77. www.ksh.hu
78. www.mvh.hu

Az értekezéshez felhasznált, de nem hivatkozott irodalmak jegyzéke

1. ALMÁSI L. V. L. - LAKNER Z. (1999): Economic policy and the mechanism of Financing the business activity in Hungary Regionalna ekonomika 11(1) 190-194 p.
2. ARROW J.K. (1979): Egyensúly és döntés (válogatott tanulmányok). Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
3. BARAKONYI K. - LORANGE P. (1993): Stratégiai Management. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
4. BARNARD C.S. & NIX J.S. (1976): Farm Planning and Control. Cambridge University Press, London
5. BURJÁN A. - FÉBŐ L. (1985): Agrárökonómiai kislexikon. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest
6. CAIN - VENUS (2000): Appraisal of Farm Business Performance Reprinted from IAM Journal Vol.10 No. 8 Winter 2000 475-485 p.
7. CASTLE E. N. (1992): Farmgazdálkodás. Mezőgazda Kiadó, Budapest
8. CHIKÁN A. (2003): Vállalatgazdaságtan. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
9. CZAKÓ Á. - VAJDA Á. (1993): Kis- és középvállalkozók. Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány. Kutatási füzetek 2.
10. CSAKI CS. – MÉSZÁROS S. (1981): Operációkutatási módszerek alkalmazása a mezőgazdaságban. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest
11. CSETE L. (1993): Az agrárgazdaság és a vidék társadalmi-gazdasági viszonyai, valamint kilátásai. Agro-21 Kutatási Programiroda sokszorosított kézírata, Budapest.
12. CSETE L. – GÖNCZI J. – KÁDÁR B. - VADÁSZ L. (1974): Mezőgazdasági vállalatok és üzemek gazdaságtana. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
13. CSETE L. – LÁNG I. (1999): Minőségi fordulat szükségessége és lehetőségei a magyarországi agrárgazdaságban. Gazdálkodás, XLIII. évf. 1. sz. 1-21. p.
14. DAVIS G. B. - OLSON M. H. (1985): Management Information Systems, Conceptual Foundations, Structure and Development. Mc. Graw - Hill Book Company, New York
15. DORGAI L. - STANDER M. - TÓTH E. - VARGA GY. (1999): Mezőgazdaságunk üzemi rendszere, kezelésének tennivalói a követelmények és az EU tapasztalatainak tükrében. Agrárgazdasági tanulmányok 1999/8. AKII Budapest

16. DORGAI L. – KESZTHELYI SZ. – MISKÓ K. (2003): Gazdaságilag életképes üzemek az Európai Unió modernizációs támogatásainak alkalmazása szempontjából. Agrárgazdasági Tanulmányok 2003/2. sz., AKII, Budapest
17. ENESE L. (1993): A mezőgazdasági szaktanácsadás tudománya. Gazdálkodás, 1993. 7. sz.
18. FELLEK J. (1987): Munkaszervezés a növénytermesztésben. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest
19. GAZDAG, L.(1994): A farmergazdálkodás előzményei Magyarországon, Gazdálkodás 38. évf. 2. sz. 59-71p.
20. HAJÓS L. (2000): Mezőgazdasági szövetkezetek az Európai Unióban, Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest
21. HALMAI P. (2002): Az Európai Unió agrárrendszere, Budapesti Agrárkamara és Mezőgazda Kiadó közös kiadása
22. HAMZA E. – TÓTH E. (2006): Az egyéni gazdaságok eltartó-képessége, megélhetésben betöltött szerepe. Agrárgazdasági Tanulmányok 2006/2. sz., Akii, Budapest
23. HEINRICH I. (1993): Mekkora az optimális üzemméret? Magyar Mezőgazdaság 48. szám
24. KERÉKGYÁRTÓ GY. – MUNDRUCZÓ GY. (1996): Statisztikai módszerek a gazdasági elemzésben. Aula Kiadó, Budapest
25. KOCSONDI J. - LAKNER Z. (1996): A mezőgazdasági kis- és középvállalkozások helyzete, szerepe, lehetőségei és korlátai a magyar gazdasági-társadalmi modernizációban. Kutatási zárójelentés, Keszthely-Budapest
26. KOVÁCS T. (2003): Vidékfejlesztési politika, Campus Kiadó, Budapest
27. MAGDA S. (1992): Változó mezőgazdaságunk és a humán erőforrás. Akadémiai doktori értekezés. Gyöngyös
28. MAGDA-HELGERTNÉ (1992): Gépek és eszközök a változó mezőgazdaságban. Gazdálkodás, XXXVI. évf. 1. sz. 34-40 p.
29. MOLNÁR B. – LAKNER Z. – SOMOGYI S. (2000): Árutermelő családi gazdaságok helyzete Vas megyében. VII. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok Gyöngyös, 3. Kötet, 143-149 p.
30. PEARCE D. W. (1993): A modern közgazdaságtan ismerettára Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
31. PFAU E. (1994): Családi vállalkozások kialakításának pénzügyi feltételei. Gazdálkodás XXXVIII. évf. 6. sz. 35 p.

32. POTORI N. – UDOVECZ G. (2004): Az EU - csatlakozás várható hatásai a magyar mezőgazdaságban 2006-ig. Agrárgazdasági Tanulmányok 2004/7. sz., Akii, Budapest
33. PUSKÁS J. (2004): Források az agrárium számára, Östermelő 2004. II. évfoly.1.sz.
34. RENATE KOVÁCS (2004): Text- und Aufgabensammlung zum Thema Landwirtschaft Universität Kaposvár
35. SAMUELSON - NORDHAUS (1987): Közgazdaságtan II. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
36. SOMOGYI S. (2002): A tudomány módszertana, Veszprémi Egyetem, Keszthely
37. SOMOGYI Z. (2005): A csatlakozási tárgyalások agrárfejezete, Európa Füzetek, Budapest
38. SOÓS K. – BRAZSIL J. (1993): A magángazdálkodás várható irányai és feltételei. Gazdálkodás, 37. 9. 48-50 p.
39. UDOVECZ G. – KOVÁCS G. (2005): A magyar mezőgazdaság első éve az Európai Unióban, Gazdálkodás, XLIX. évf. 5. sz.
40. VARIAN R. H. (1991): Mikroökonómia középfokon. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

Az értekezés témakörében megjelent publikációk jegyzéke

Nemzetközi lektorált kiadványban

1. Smanjence finansijskog rizika proizvodaca zitarica jednom mogucom berzanskom transakcijom

Nemzetközi Agrárökonómiai Napok, Palic, 2004. 113-121 p.

(Társszerző: Dr. Szabó Imre László - Dr. Fodor Lóránt – Dr. Kocsondi József)

Hazai lektorált kiadványban

2. Ártermelő családi gazdaságok helyzete Vas megyében

VII. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok

Gyöngyös, 2000. március 28-29. 3. Kötet, 143-149 p.

(Társszerzők: Dr. Lakner Zoltán, Dr. Somogyi Sándor)

3. Kistérség technikai szintjének vizsgálata

VII. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok

Gyöngyös, 2000. március 28-29. 2. Kötet, 246-251 p.

(Társszerző: Kővári Istvánné dr.)

4. A kockázati tényezők értékelése hazánk ártermelő családi gazdaságaiban

AVA Nemzetközi Konferencia

Debrecen, 2003. Április 01-02. CD kiadvány

(Társszerző: Borbély Brigitta - Dr. Somogyi Sándor - Dr. Kocsondi József)

5. A logisztikai szervezés nehézségei az élelemtermelésben

II. Nemzetközi tanácskozás, Debrecen, 2000. november 3-4. CD kiadvány

(Társszerző: Dr. Somogyi Sándor)

6. Ártermelő családi gazdaságok versenyképessége a Nyugat-Dunántúli régióban

IX. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok

Gyöngyös, 2004. március 25-26. CD kiadvány

(Társszerző: Dr. Fodor Lóránt - Dr. Kocsondi József)

Konferencia kiadványban megjelent egyéb tudományos közlemények

7. Vas megyei magángazdaságok információs problémái
Tudományos Diákköri Dolgozat
XXIV. OTDK, Agrártudományi Szekció
Gyöngyös, 1999. március 29-31. 60-62 p.
8. Minőségi és fenntarthatósági kritériumok az árutermelő családi gazdaságok fejlődéséhez
VI. Ifjúsági Tudományos Fórum
Keszthely, 2000. március 29. CD-kiadvány
9. Családi gazdaságok információ ellátottsága Vas megyében
VII. Országos Felsőoktatási Környezettudományi Diákkonferencia
Debrecen, 2000. április 17-19. 250 p.
10. Eszközellátottság a Zala megyei árutermelő magángazdaságokban
V. Falukonferencia
Pécs, 2000. június 26-27. 166-172 p.
(Társszerző: Dr. Somogyi Sándor)
11. Gabonafélék áralakulásának tényezői magángazdálkodók értékelése alapján
XLII. Georgikon Napok
Keszthely, 2000. szeptember 21-22. 2. Kötet: 11-16 p.
(Társszerző: Dr. Somogyi Sándor)
12. A fiatal agrár vállalkozók gazdálkodási feltételei és fejlesztési lehetőségei
Nyugat – Dunántúlon, XXVIII. Óvári Tudományos Napok
Mosonmagyaróvár, 2000. október 5-6. 4.Kötet: 107-113 p.
(Társszerzők: Nagy István, Dr. Szabó Imre László)
13. Árutermelő családi gazdaságok erőforrás ellátottsága Vas megyében
XXVIII. Óvári Tudományos Napok
Mosonmagyaróvár, 2000. október 5-6. 4.Kötet: 113-119 p.
(Társszerzők: Dr. Somogyi Sándor, Dr. Kajári Karolina)

14. Ártermelő családi gazdaságok helyzete Zala megyében
XXVIII. Óvári Tudományos Napok
Mosonmagyaróvár, 2000. október 5-6. 4.Kötet: 85-91 p.
(Társszerzők: Dr. Kajári Karolina, Dr. Lakner Zoltán)
15. Primer vizsgálatok a magyar agrárvállalkozók körében
XLIII. Georgikon Napok
Keszthely, 2001. szeptember 20-21. 1.Kötet: 613-618 p.
(Társszerző: Dr. Kocsondi József, Kocsondi Tamás)
16. Angliai farmgazdaságok működési sajátosságai
XLIV. Georgikon Napok
Keszthely, 2002. szeptember 26-27. CD kiadvány
(Társszerző: Dr. Somogyi Sándor)
17. Tőzsdei ügyletek alkalmazhatósága a gazdálkodók likviditási kockázatának csökkentésére
AVA Nemzetközi Konferencia
Debrecen, 2003. Április 01-02. CD kiadvány
(Társszerző: Dr. Szabó Imre László - Dr. Fodor Lóránt - Dr. Kocsondi József)
18. Nyugat-dunántúli családi gazdaságok vizsgálata
Erdei Ferenc III. Tudományos Konferencia
Kecskemét, 2005. augusztus 23-24. 113-117 p.
(Társszerző: Dr. Kocsondi József - Dr. Fodor Lóránt – Dr. Szabó Imre László –
Lukács Gábor)
19. Mezőgazdasági vállalkozók kockázatvállalása és jövedelmezősége a gabonatermelésben
XLVII. Georgikon Napok és 15. ÖGA találkozó
Keszthely, 2005. szeptember 29-30. CD kiadvány
(Társszerző: Dr. Fodor Lóránt – Dr. Kocsondi József – Dr. Szabó Imre László)

20. Minőségügyi rendszer kiépítése, és jellemzői mezőgazdasági kisvállalkozások esetén

VI. Regionális Tanácsadási Konferencia

Miskolc, 2006. október 12. CD kiadvány

Társszerző: (Dr. Szabó Imre László – Lukács Gábor)

21. Mezőgazdasági kisvállalkozások kilátásai a Nyugat-dunántúli régióban

VI. Regionális Tanácsadási Konferencia

Miskolc, 2006. október 12. CD kiadvány

Társszerző: (Dr. Szabó Imre László – Lukács Gábor)

Mellékletek

1.melléklet

**Milyen tényezők indították arra, hogy mezőgazdasági vállalkozásba kezdjen?
Kérem értékelje őket fontosság szerint 1-től 5-ig terjedő skálán, 1 nem jelentős, 5 nagyon fontos.**

1. korábbi munkahely megszűnése	1, 2, 3, 4, 5
2. a korábbi munkahely nagyon bizonytalanná vált,	1, 2, 3, 4, 5
3. a korábbi munkahely anyagilag vagy szakmailag nem elégítette ki	1, 2, 3, 4, 5
4. családi hagyományok folytatása	1, 2, 3, 4, 5
5. a visszakapott föld és eszközök kedvező hasznosítási lehetősége	1, 2, 3, 4, 5
6. látta, hogy szükség volt erre	1, 2, 3, 4, 5
7. érdekelte a mezőgazdasági munka	1, 2, 3, 4, 5
8. jövedelemkiegészítés a főállás mellett	1, 2, 3, 4, 5
9. lakóhelyén dolgozhat, nem kell messzire utazni	1, 2, 3, 4, 5
10. jól kiegészítheti egyéb vállalkozásait	1, 2, 3, 4, 5
11. együtt dolgozhat a család	1, 2, 3, 4, 5
12. egyéb ok, éspedig:	1, 2, 3, 4, 5

2. melléklet

A tulajdonos életkora (kérem karikázza be): 1: 35 évesig, 2: 36-50 évesig, 3: 51-60 évesig, 4: 60 év felett

legmagasabb iskolai végzettsége			
8 általános alatt			
8 általános			
szakmunkásképző			
gimnázium, vagy szakközépiskola			
főiskola, egyetem			
legmagasabb szakirányú képzettség jellege			
ipari			
élelmiszeripari			
közlekedési			
építőipari			
mezőgazdasági			
kereskedelmi vagy vendéglátóipari			
A válaszadó előző (mellékállású vállalkozó esetén mostani) munkájának jellege	mezőgazdaságban	iparban	egyéb
felsőszintű vezető-irányító	0	0	0
középvezető	0	0	0
beosztott diplomás	0	0	0
nem diplomás középirányító	0	0	0
alkalmazott	0	0	0
fizikai dolgozó	0	0	0
vállalkozó	0	0	0

A 18 évesnél idősebb családtagok szakképzettsége

	Férfi	Nő
8 általánosig		
szakmunkásképző		
gimnázium, szakközépiskola		
főiskola, egyetem		

A vállalkozást fő állásban, vagy mellékállásban végzi-e?

főállásban	0
mellékállásban	0

Ha vállalkozását mellékállásban végzi, jövedelmének körülbelül mekkora hányada származik mezőgazdasági vállalkozásából? _____ %

3. melléklet

Kérem adja meg földterületi adatait, a saját és bérelt területek nagyságát (ha).

Művelési ág	Saját hektár	Bérelt hektár	Összes hektár
szántó			
kert			
szőlő			
gyümölcsös			
rét			
legelő			
erdő			
egyéb terület			
Mindösszesen			

Közismert a rendszerváltás utáni útkeresés, piaci, termelési, ellátási bizonytalanság és a szerkezetváltás szükségességének hangoztatása. Kérem, hogy az Ön szerkezetváltásainak áttekintése érdekében adja meg a termelési szerkezetét a feltüntetett évekre.

Megnevezés (ha, db)	1996/97	1997/98	1998/99	1999/2000	2000/2001
<i>gabonafélék</i>					
kukorica					
olajos magvak					
cukorrépa					
silókukorica					
lucerna					
egyéb					
<i>zöldségfélék</i>					
gyümölcsös					
szőlő					
egyéb					
<i>fejőstehén</i>					
hízómarha					
növendék marha					
anyakoca és kan					
hízósertés					
tenyészsüldő					
juh					
tojóbaromfi					
vágóbaromfi					
egyéb					

Ha azon gondolkodik, hogy milyen növényt vessen, akkor nyilvánvalóan Ön is több szempontot mérlegel. Kérem, osztályozza 1-el azt, amelyik szempontot egyáltalán nem tart fontosnak, 5-tel pedig azt, amelyik az Ön számára nagyon fontos.

1. ugyanazt vetem, mint tavaly	1,2,3,4,5
2. azt vetem, aminek magas volt az ára	1,2,3,4,5
3. nem vetem azt, amiről a termelők többsége azt várja, hogy magas lesz az ára, mert ebből mindenki sokat termel majd és mégiscsak alacsony lesz az ár	1,2,3,4,5
4. azt vetem, aminek a termesztésében tapasztalatom van	1,2,3,4,5
5. az elmúlt évek árai alapján megbecsülöm a jövő évi árakat és ennek alapján döntök	1,2,3,4,5
6. azt vetem, amit a vetésforgó megenged	1,2,3,4,5
7. azt vetem, amiről mindenki tudja, hogy magas lesz az ára	1,2,3,4,5
8. azt vetem, aminek a termesztéséhez meg vannak az eszközeim	1,2,3,4,5
9. azt vetem, amit a környéken természetnek	1,2,3,4,5
10. azt vetem, amit a családjunk hagyományosan termelt	1,2,3,4,5
11. azt vetem, aminek az elmúlt évben nem kedvezett az időjárás, mert az idén jó lesz a termés	1,2,3,4,5
12. azt vetem, aminek az időjárás tavaly is kedvezett, mert talán idén is így lesz	1,2,3,4,5
13. azt vetem, amit egyszerű termesztetni	1,2,3,4,5
14. azt vetem, amin nagy a haszon	1,2,3,4,5
15. azt vetem, aminek jó a talaj	1,2,3,4,5
16. azt vetem, aminek olcsó a termesztése	1,2,3,4,5

Van-e mezőgazdasági biztosítása?

van	0
nincs	0

Ha nincs, azért nincs, mert...

1. nagyon drága a biztosítási díj	0
2. ha károm lenne, úgysem fizetne eleget a biztosító	0
3. nem ismerem eléggé a mezőgazdasági biztosításokat	0

Miért éppen azokat a növényeket termeszti (állatokat tenyészti), melyekkel jelenleg foglalkozik? Jelenlegi agrárvállalkozása tevékenységi körének, termelési szerkezetének kialakításakor az egyes tényezők mekkora jelentőséggel bírtak? (Kérem osztályozza őket 1-5-ig 1- nem volt fontos, 5- nagyon fontos volt)

1. családi hagyományaink	1,2,3,4,5
2. egyéni szakmai felkészültségem, hozzáértésem	1,2,3,4,5
3. láttam, hogy éppen erre volt piaci igény	1,2,3,4,5
4. rokonok, barátok, ismerősök tanácsai, javaslatai	1,2,3,4,5
5. a rendelkezésemre álló épületek és eszközök	1,2,3,4,5
6. a terület természeti adottságai	1,2,3,4,5
7. a piac közelsége	1,2,3,4,5
8. erre kaptam hitelt vagy támogatást	1,2,3,4,5
9. médiák (TV, rádió, újságok) hatása	1,2,3,4,5

4. melléklet

Kérem adja meg gazdaságának technikai felszereltségére vonatkozó adatait.

Megnevezés	Darab	A gép (ek) kora	A gép (ek) típusa
erőgép (ek)			
kombájn (ok)			
munkagép (ek)			
szállítóeszköz (ök)			
egyéb gép (ek)			

5. melléklet

Megítélése szerint hogyan lehetnének gazdaságosabbak és piacképesebbek a magyar agrárvállalkozások (kérem, értékelje őket fontosság szerint 1-től 5-ig terjedő skálán, - 1-nem jelentős, 5- nagyon fontos - osztályozzon úgy mint az iskolában)

1. környezetkímélő termelési és tenyésztési eljárások	1,2,3,4,5
2. különleges minőségű, egyedi termékek előállítása	1,2,3,4,5
3. a magyar mezőgazdaság jó hírnevének öregbítése itthon és külföldön	1,2,3,4,5
4. az adott termőtáj jó hírnevének kialakítása és megőrzése	1,2,3,4,5
5. egyenletes minőségű termékek előállítása	1,2,3,4,5
6. a termelési költségek csökkentése	1,2,3,4,5
7. alacsonyabb értékesítési árak	1,2,3,4,5
8. a termelő tulajdonban lévő értékesítési szövetkezetek létrehozása	1,2,3,4,5
9. gépkörök szervezése	1,2,3,4,5
10. az élelmiszeripari vállalatok kerüljenek a mezőgazdasági termelők tulajdonába	1,2,3,4,5
11. kedvezőbb szerződések megkötése a felvásárlókkal	1,2,3,4,5
12. sokféle termék előállítása a termelői és értékesítési biztonság növelése érdekében	1,2,3,4,5
13. nagyobb méretű vállalkozások létrehozása a gazdaságosabb termék-előállítás érdekében	1,2,3,4,5
14. a mezőgazdasági termelők beszerzési szövetkezeteinek létrehozása az olcsóbb gép, műtrágya és növényvédőszer, valamint szaporítóanyag beszerzés érdekében	1,2,3,4,5
15. olcsóbb termelési eljárások alkalmazása	1,2,3,4,5
16. az agrárvállalkozók képzettségének növelése	1,2,3,4,5
17. szakosodás egy-egy termék előállítására	1,2,3,4,5
18. szakosodás egy-egy piac (egy-egy feldolgozó üzem) igényeinek kielégítésére	1,2,3,4,5
19. korszerűbb gépek, eszközök alkalmazása	1,2,3,4,5
20. a termékforgalom fokozottabb szabályozása, ellenőrzése	1,2,3,4,5

Örülne-e, ha gyermeke (unokája) is az Ön munkáját folytatná (folytatta volna) a gazdaságban?

Igen, mert	
1. enni mindig fognak az emberek: a mezőgazdasági vállalkozásomnak van jövője, és a többihez képest biztos megélhetést nyújt	0
2. mert ez szép és érdekes munka	0
3. családi okokból	0
4. így jól kiegészítheti egyéb vállalkozásait	0
Nem, mert...	0
1. a mezőgazdasági vállalkozásomnak bizonytalan a jövője	
2. a vállalkozásból nehéz megélni	
3. mert ez nagyon nehéz munka	
4. családi okokból	
5. vidéken nehezebben él meg az ember, mint a városban	

Véleménye szerint milyen mértékben gátolják a mezőgazdasági vállalkozások fejlődését az alábbi tényezők (kérem, osztályozza őket fontosság szerint 1-től 5-ig)

1. nehézkes a hitelhez jutás	1,2,3,4,5
2. a felvásárlók nem tartják be a szerződéseket	1,2,3,4,5
3. a felvásárlók túl magas minőséget követelnek	1,2,3,4,5
4. a mezőgazdasági termelők túlzottan szétaprózódtak és szervezetlenek	1,2,3,4,5
5. a termelők nem tudják eléggé, mit akarnak a vevők	1,2,3,4,5
6. nem fizetik meg a jobb minőséget	1,2,3,4,5
7. túl sok a mezőgazdasági termelő és lenyomják az árakat	1,2,3,4,5
8. magas üzemanyag- és vegyszerárak	1,2,3,4,5
9. drágák a gépek	1,2,3,4,5
10. nehéz eladni a megtermelt termékeket	1,2,3,4,5
11. alacsonyok a felvásárlási árak	1,2,3,4,5
12. nem lehet kiszámítani a piacot	1,2,3,4,5
13. a mezőgazdasági termelők egymás alá ígérnek	1,2,3,4,5
14. drága az alkalmazottak foglalkoztatása	1,2,3,4,5
15. nehézkes az ügyintézés az önkormányzatoknál	1,2,3,4,5
16. nincs kitől megfizethető szaktanácsot kérni	1,2,3,4,5
17. a hivataloknál nehézkes az ügyintézés	1,2,3,4,5
18. magasak az adók	1,2,3,4,5

Tervezi-e jelenlegi mezőgazdasági vállalkozásának fejlesztését a következő 3 évben

igen	0
1. földterület növelésével	0
2. állatállomány növelésével	0
3. a termelési szerkezet átalakításával	0
4. növénytermesztésben	0
5. állattenyésztésben	0
6. kertészetben	0
7. gazdasági épületek építése	0
8. élelmiszerfeldolgozás	0
9. gépek, eszközök vásárlása	0
10. egyéb, éspedig...	0
Nem, mert	0
1. személyes, egészségi, vagy családi okok	0
2. nem éri meg	0
3. nincs a családban, aki folytassa	0
4. nincs hozzá elég pénzem	0
5. bizonytalan a piac	0
6. a jelenlegi vállalkozás mérete elegendő	0
7. egyéb ok, éspedig	0

Kérem, jelölje meg, hogy a megadott mezőgazdasági termékek esetében Ön szerint mekkora fontossága van a felsorolt tényezőknek az éves átlagár kialakulásában. Az 1-es azt jelenti, hogy az adott tényező semmiféle szerepet nem játszik az áralakításban. Az 5-ös pedig azt, hogy nagyon fontos. Kérem, vessen fel egyéb tényezőket is.

Tényező	Búza	Árpa	Rozs	Kukorica
világpiaci ár	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5
a feldolgozóipar által felvásárolt mennyiség	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5
közvetlenül piacra szállított mennyiség	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5
az előző évi átlagár	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5
a szántóföldi vetésterület az országban	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5
az exportár	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5
az infláció	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5
a két évvel ezelőtti ár	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5
az időjárás	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5
az import mennyisége	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5
az egészséges életmód propagandája	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5
a vásárlók jövedelme	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5
az azévi áprilisi ár	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5
a feldolgozóipar által felvásárolt mennyiség	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5
a műtrágyaárak változása	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5
a mezőgazdasági gépark változása	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5
a mezőgazdasági termelők adóztatási rendszere	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5
egyéb	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5	1,2,3,4,5